

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Kristýna Strnadová

**Viktor IV. a jeho nástupci: církevní politika v době
papežského schizmatu (1159-1180)**

Victor IV and his sucesors: Church politics during the Papal
Schism (1159-1180)

Praha 2016

Vedoucí práce: PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Th.D., Ph.D.

Ráda bych poděkovala PhDr. ThLic. Drahomíru Suchánkovi, Th.D., Ph.D. za odborné vedení mé práce, korektury a pomoc. Mé rodině bez jejíž trpělivosti a porozumění bych nemohla práci dokončit. Stephenovi za jeho nekonečnou a bezmeznou podporu.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 20. prosince 2016

Kristýna Strnadová

Abstrakt

Práce se zaměřuje na politiku vzdoropapeže Viktora IV. a jeho nástupců Paschala III., Kalixta III. a Inocence III., kteří od schizmatické volby roku 1159 tvořili protivníky Alexandra III. Cílem je analyzovat politické smýšlení a jednání vzdoropapežů, s důrazem na politické vztahy Viktora IV. Práce bude rozdělena do šesti tematických částí. První z nich se zabývá předvolebním vývojem a samotnou volbou roku 1159. Druhá se zabývá jejich postavením ve vztahu k Alexandru III., zatímco třetí zkoumá papežsko-císařskou politiku a vzájemný vztah vzdoropapežů a císaře Fridricha Barbarossy. Čtvrtá část se zabývá postavením a vztahy vzdoropapežů mimo Svatou říši římskou. Předposlední kapitola ukazuje postoje říšského pontifikátu ke vzdoropapežům, a také obedienci říšských klášterů ve světle papežských listin. Poslední kapitolu tvoří životopisy vzdoropapežů v období před počátkem jejich pontifikátu.

Klíčová slova: Viktor IV., Paschal III., Kalixt III., Inocenc III., Fridrich Barbarossa, Alexandr III., vzdoropapež, schizma, papežská politika, episkopát, církevně-politické vztahy, církev ve 12. století.

Abstract

This thesis focuses on the politics of Antipope Victor IV and his successors Paschal III, Calixtus III and Innocent III, who were the opponents of Alexander III since the schismatic elections of 1159. The aim is to analyse the political thinking and actions of the antipopes, with an emphasis on the political relations of Victor IV. The thesis is divided into six thematic sections. The first deals with the pre-election developments and the election of 1159 itself. The second considers their position in relation to Alexander III, while the third turns to the papal-imperial policy and examines the relationship between the antipopes and Emperor Frederick Barbarossa. The fourth section discusses the status and relations of the antipopes outside the Holy Roman Empire. The penultimate chapter examines the attitude of the imperial clergy to the pontificates of the antipopes as well as the obedience of the imperial monasteries, according to papal documents. The final chapter constructs biographies of the antipopes, focusing on the period before their pontificates.

Keywords: Victor IV, Paschal III, Calixtus III, Innocent III, Frederick Barbarossa, Alexander III, antipope, schism, papal politics, episcopate, Church political relations, Church in the 12th century.

Obsah

1. Úvod	8
2. Počátek schizmatu	12
2.1 Napětí v kardinálském kolegiu	12
2.1.1 Obnovení Kostnické smlouvy, setkání u Sutri a korunovace	13
2.1.2 Benevento	15
2.1.3 Besançon	16
2.1.4 Další vývoj	18
2.2 Volba 1159	20
3. ...a Alexandr III.	26
3.1 Povolební dokumenty	26
3.2 Synody	30
3.2.1 Pavie	30
3.2.2 Bouvines	39
3.2.3 Lodi, St. Jean-de-Losne, Tours	43
3.3 Nástupci Viktora IV.	45
4. ...a Fridrich Barbarossa	51
4.1 Viktor IV.	51
4.2 Paschal III. a Kalixt III.	58
5. Vztahy vně Říše	63
5.1 Francie	63
5.2 Anglie	67
5.3 Hispánie	69
5.4 Dánsko, Polsko, Čechy	71
5.5 Uhry	73
5.6 Byzanc	74
5.7 Svatá země	75
6. Říšský klérus	79
6.1 Příklon k Viktorovi	79
6.2 Biskupství	82
6.2.1 Hildesheim	83
6.2.2 Mohuč	84
6.2.3 Trevír	86

6.2.4	Salcburk	87
6.3	Obedience klášterů	88
7.	Prosopografická část	93
7.1	Viktor IV.	93
7.2	Paschal III.	104
7.3	Kalixt III.	110
7.4	Inocenc III.	114
8.	Závěr	117
9.	Literatura a prameny	120

Zkratky

APRI	Acta pontificum Romanorum inedita
GP	Germania pontificia
JL	Regesta pontificum Romanorum
LexMA	Lexikon de Mittelalters
LP	Le Liber pontificalis
MGH	Monumenta Germaniae Historica
AB	Admonter Briefsammlung
BDK	Die Briefe der deutschen Kaiserzeit
Const.	Constitutiones
DD F I	Diplomata Friedrich I.
DD K I	Diplomata Konrad III.
Ldl	Libelli de lite
SS	Scriptores
SS rer. Germ.	Scriptores rerum Germanicum
SS rer. Germ. N. S.	Sriptores rerum Germanicarum, Nova series
ML	Medieval Lands: A prosopography of medieval European noble and royal families
RI	Regesta imperii

1. Úvod

Dvanácté století byla érou, která s sebou přinesla zásadní kulturní i politické změny. Bylo to období intelektuálního rozvoje Evropy, nárůstu vzdělanosti a knižní produkce, křížových výprav a rozvoje rytířského ideálu. Setkáváme se zde s významnými učenci, literáty, mystiky a vizionáři, ale především s mocnými panovníky, kteří se později stali legendárními, jako byl Fridrich Barbarossa nebo Richard Lví srdce. Zároveň svůj rozvoj prožívala i církev. Zejména díky působení nových církevních řádů, jako byli premonstráti či cisterciáci, nebo vzniku gotického stavebního slohu, který byl již od svého počátku spojen především s církevní architekturou. V polovině století pak vznikl Graciánův dekret, sbírka, která v dalších stoletích sloužila jako základ kanonického práva. Upevnění své mocenské pozice dosáhlo i papežství. U něj se však rozhodně nejednalo o bezproblémový rozkvět, spíše naopak. Papežství se zpočátku nacházelo ve zjevné krizi, neboť došlo nikoli k jedné, ale hned k několika schizmatickým papežským volbám a církev byla značnou část dvanáctého století rozpolcena mezi dvěma muži.¹

Nejdelší schizma, které nejvíce ovlivnilo společnost, nastalo v roce 1159, kdy byli zároveň zvoleni kancléř Roland Bandinelli, později známý jako Alexandr III. a jeho protivník kardinál Oktavián, úřadující jako Viktor IV. Dnes je nám jasné, kdo z daného boje vzešel vítězně. Zatímco Alexandr III. je považován za nejvýznamnější osobnost na papežském stolci dvanáctého století, jen málokdo slyšel něco o Viktorovi IV. nebo o jeho nástupcích Paschalovi III., Kalixtovi III. či Inocencovi III., a pokud ano, většinou pouze v souvislosti s císařem Fridrichem Barbarossou. Konflikt, který se rozhořel po podvojně volbě a trval osmnáct let, bývá nejčastěji vykreslován nikoli jako rozpor uvnitř církve, nýbrž jako konflikt císařství a papežství. Na jedné straně stál Fridrich Barbarossa, sebevědomý a mocný vládce Svaté říše římské, na straně druhé Alexandr III., jehož osobnost byla stejně neústupná jako osobnost císařova.

Obecně se vzdoropapežové v literatuře věnující se tomuto období vyskytují jako vedlejší postavy, šachové figurky, jimiž císař táhl tak, jak zrovna potřeboval. Označování jsou také přímo jako císařští papežové. Byli však opravdu pouhými loutkami bez vlastní vůle a naplňovali pouze přání císaře? Nebo přece jen měli nějakou svoji vlastní politiku?

¹ K jednotlivým schizmatům viz LAUDAGE, CH. *Kampf um der Stuhl Petri: Die Geschichte der Gegenpäpste*, Freiburg im Breisgau/Wien, 2012.

Cílem práce je vytvořit rozbor vztahů a politiky vzdoropapežů k jednotlivým osobám, či skupinám osob se záměrem zjistit, nakolik jednalo o osobnosti s vlastními politickými názory a snahami. Práce je rozdělena do šesti kapitol, v nichž se zaměřuje na jednotlivé oblasti související s politikou vzdoropapežů. Úvodní kapitola se zabývá vývojem předcházejícím schizmatické volbě, který je nezbytný pro pochopení toho, proč vlastně v roce 1159 došlo ke vzniku schismatu. Obsaženy jsou také události samotné volby. Následující kapitola se zabývá otázkou, jaké bylo postavení vzdoropapežů v souvislosti s Alexandrem III. a ukazuje, jakým způsobem se snažili naklonit si křesťanský svět na jejich stranu. V souvislosti s tím rozebírá povolební dokumenty papežů a synody, které se sešly kvůli nastalému schismatu. Další kapitola zvažuje, jaké měli vzdoropapežové vztahy s císařem. Jaká byla jejich komunikace s Fridrichem Barbarossou a podpora, jíž vzdoropapežům prokazoval. Snaží se nalézt názorové shody či rozpory, které mohly být mezi císařem a vzdoropapeži. Následující kapitola ukazuje, jakým způsobem se Viktor a jeho nástupci pokoušeli prosadit v dalších koutech křesťanského světa. Jaká byla komunikace mezi nimi a zástupci jednotlivých monarchií, tedy jejich vládci, šlechtici či klérem. Předposlední kapitola na vybraných příkladech odkrývá, jak se ke vzdoropapežům stavěl klérus v Říši a na vybraných biskupstvích se pak snaží poukázat na jistou nejednotnost jejich vnímání v říšských biskupstvích. Zabývá se též obediencí říšských klášterů ve světle dochovaných listin vydaných vzdoropapeži. Poslední kapitolou práce je prosopografická část obsahující medailonky vzdoropapežů. Představuje osobnosti Viktora IV., Paschala III., Kalixta III. i Inocence III., zabývá se jejich původem, počátkem jejich kariéry a koncem jejich života, ale neobsahuje jejich působení na papežském stolci, kterým se zabývaly předchozí kapitoly této práce.

Ačkoli původní ambicí bylo vypracovat podrobný rozbor pontifikátu jednotlivých vzdoropapežů, který by přímo a důkladně ukázal konkrétní odlišnosti v jejich politice a konání Alexandra III. či názorové rozdíly s císařem Fridrichem Barbarossou, musela se struktura této práce během jejího vzniku částečně upravit. Nikoli z libovůle autora, nýbrž z nezbytnosti. Pramenná základna k pontifikátu Viktora IV. a jeho nástupců, na níž je tento výzkum postaven především, je velmi omezená. Ze záměru zabývat se v této práci i politikou posledního ze vzdoropapežů Innocence III. muselo být upuštěno, neboť pramenné dochování nedovoluje ani jakoukoli teoretickou rekonstrukci jeho názorů či záměrů. Aby nezůstala jeho osobnost zcela opomenuta, byl do prosopografické části zařazen též jeho medailon.

Když byla zmiňována omezená pramenná základna, bylo mířeno především na špatný stav dochování listin protipapežské kanceláře. Není sice nutné předpokládat, že by listiny pocházející od vzdoropapežů byly po skončení schizmatu systematicky ničeny, ale spíše se z velké části staly obětí dějinné selekce. Listiny, jejichž produkce byla ve srovnání s kanceláří jejich protivníka nevýrazná, se staly časem bezvýznamným, nepotřebným cárem papíru, který vydal neprávoplatný uzurpátor apoštolského stolce. Ačkoli tedy zřejmě neproběhlo hromadné ničení jimi vydaných listin, bezpochyby jich množství skončilo jako výztuž při zpevňování vazeb rukopisů, nebo byl jejich text vyškrobán a pergamen použit znovu. Navíc se pouze výjimečně dochoval originál samotné listiny, tedy pokud obsah listiny nestál za přepsání do nějakého kodexu, byl její obsah povětšinou zapomenut. Kromě listin však bylo při výzkumu použito i dalších pramenů jako třeba kronik a análů. V první řadě Rahewinovo pokračování díla *Gesta Frederici*, ale i například dílo Gerhocha z Reichensbergu *De investigatione Antichristi*, které je historickým pramenem, stejně jako ceněným literárním počinem. Dále *Kolínské anály*, *Letopis Vincenciův*, anály z Lodi – *Acrebi Morenae Continuatio*, kronika Viléma z Tyru a mnohé další. Tyto i valná většina potřebných pramenů byla vydána v rámci edice *Monumenta Germaniae Historica*. Dalším důležitým zdrojem jsou samozřejmě *Regesta pontificum Romanorum* Jaffé-Löwenfeld, *Acta pontificum Romanorum inedita* či *Germania pontificia* a další knihy řady *Regesta pontificum Romanorum*.

Samozřejmě tato práce není první, která se zabývá vzdoropapeži a už vůbec ne schizmatem. Co se týče vzdoropapežů, bylo nejlépe zpracováno období pontifikátu Viktora IV., k němuž učinil velmi přínosný a vcelku ojedinělý výzkum Hubert Mayr, který nejprve provedl podrobný rozbor Viktorovy papežské kanceláře ve své práci *Der Pontifikat des Gegenpapstes Viktor IV. (1159-1164) im Spiegel seiner Urkunden* a na to navázal prací zabývající se dobovým kontextem *Der Pontifikat des Gegenpapstes Viktor IV. (1159-1164): Beiträge zu seiner Biographie*. Několik stránek věnuje Alexandrovým vzdoropapežům Christian Laudage v knize *Kampf um der Stuhl Petri*, shrnuje na nich nejdůležitější informace o jejich osobnostech a událostech doby jejich pontifikátu. Ostatní práce dotýkající se tohoto tématu jsou zaměřeny především na vznik schizmatu jako třeba dílo Willibalda Madertonera *Die zwiespältige Papstwahl des Jahres 1159*. Jeho vznik společně s následným vývojem pojednává dílo Timothyho Reutera *The papal schism, the Empire and the West: 1159-1169*, v němž dostávají prostor i vzdoropapežové. Další díla zabývající se vývojem v době tohoto schizmatu jsou zaměřeny především na osobnosti

Alexandra III. či císaře Fridricha Barbarossy. Ačkoli se tyto díla samozřejmě vzdoropapežů dotýkají, nedostává se jim v nich mnoho prostoru. Jmenujme zde alespoň dílo Knuta Göricha *Friedrich Barbarossa: eine Biographie* či Johanna Laudageho *Alexander III. a Friedrich Barbarossa*. Nelze též nezmínit dílo zabývající se vývojem papežství ve 12. století, jenž se zabývá i dobou tohoto schizmatu *The papacy 1073-1198: continuity and innovation* od Iana Robinsona. Nicméně je nutné podotknout, že se literatura zabývala otázkou působení vzdoropapežů pouze ve velmi omezené míře. Až na dílo Huberta Mayra, který podrobně rozebírá pontifikát Viktora IV., tedy první čtyři roky schizmatu a částečně Timothyho Reutra, jenž se dotýká postavení prvních dvou vzdoropapežů do roku 1168 se dosavadní výzkum v podstatě vzdoropapeži podrobněji nezabýval. Dílo, které by bylo zaměřeno výhradně na jejich osobnosti a politiku v historiografii nenalezneme.

Během zpracovávání tohoto tématu byla užita přímá metoda, vycházelo se tedy primárně z dobových pramenů. Sekundární literatura pak byla použita především pro dokreslení dobového kontextu. Dále byla použita metoda komparativní při srovnání pontifikátu Viktora a pontifikátů jeho nástupců. Mimo to též metoda nepřímá, analytická či biografická.

2. Počátek schizmatu

Po smrti Hadriána IV. se kardinálové 4. září 1159 shromáždili k papežské volbě, z níž o tři dny později vyšel vítězně nikoli jeden, ale hned dva muži. Tato podvojná volba měla své kořeny v předcházejících letech a úzce souvisela se změnami v papežské politice. Prvotní příčina, která vedla k rozdělení kardinálského kolegia a následně i k vypuknutí schizmatu trvajícího osmnáct let, nejspíše nastala o tři roky dříve v červnu 1156, když byla v Beneventu uzavřena smlouva mezi Hadriánem IV. a sicilským králem Vilémem I. Došlo tak k citelnému narušení vztahů mezi papežem a Říší. Nový směr, jímž se začala politika apoštolského stolce ubírat, se však neodrazil pouze na jejích vnějších vztazích, ale též citelně ovlivnil vztahy uvnitř papežské kurie.

2.1 Napětí v kardinálském kolegiu

Od nástupu Hadriána IV. na papežský stolec se společně se vztahy s Říší měnily i vztahy uvnitř kardinálského kolegia. V kurii se vzniklo napětí, které během let neustále sílilo a způsobilo mezi kardinály nemalé názorové rozdíly. Byla by chyba domnívat se, že tábory, jež se v rámci kurie vytvořily, byly neměnné. V historiografii jsou strany, jež vznikly jako důsledek neshod, běžně děleny na pro-sicilskou a pro-říšskou. Vyskytují se však i hlasy protestující proti tomuto rozdělení, například Anne Duggan v podstatě popírá existenci „*Sicilské strany*“, „protože její koncept je založen na tvrzení pěti kardinálů, kteří ho vytvořili na vlastní obranu.“² „*Dopis kardinálů je nicméně jen těžko objektivní svědek. Musí být nahlížen jako to, co doopravdy je: kousek dovedné propagandy, psané malým zbytkem Svatého kolegia, jehož kandidát neuspěl a neobhájil dostatek hlasů.*“³ Opravdu jen těžko lze popírat tendenčnost dopisu kardinálů. Stejně těžko však lze očekávat objektivitu pramenů, obzvláště při soupeření dvou stran o získání převahy. Tendenčnost tedy rozhodně neplatí pouze pro tento dopis,

² DUGGAN, A. J. Totius christianitas caput. The Pope and the Princes, in: BOLTON, B. – DUGGAN, A. J. (Eds.) *Adrian IV., The English Pope (1154-1159)*, Aldershot, 2003, str. 105-155.

³ Tamtéž, str. 6. „*The cardinals' letter, however, is hardly an objective witness. It needs to be seen for what it is - a piece of skilful propaganda, written by a small rump of the Sacred College whose candidate had failed to secure sufficient votes.*“

ale i pro další dokumenty z období schizmatu, ať už pochází od příznivců Viktora, nebo Alexandra. Prameni však není možné kvůli neobjektivitě zcela odejmout validitu.⁴

Příklon části kolegia k politice císaře nemusí automaticky znamenat, že by druhá strana měla proti-císařské tendence.⁵ Je tedy možné diskutovat o tom, jak by bylo nejvhodnější skupiny tvořící se uvnitř kardinálského kolegia nazývat a samozřejmě je třeba se neustále znovu zamýšlet nad politikou a záměry jednotlivých stran. Rozhodně však nelze naprosto popřít polarizaci uvnitř kardinálského kolegia. Ačkoli ta snad, jak se domnívá třeba Maleczek, byla spojena spíše s Barbarossovou italskou politikou nežli se Sicílií.⁶ Vývoj z druhé poloviny padesátých let a rozpory uvnitř kolegia samozřejmě není nutné vykreslovat jako „řetězec událostí, které vedly ke schizmatu,“⁷ ale je třeba snažit se v nich nalézt jeho příčiny. Schizma totiž rozhodně nenastalo jako blesk z čistého nebe.

2.1.1 Obnovení Kostnické smlouvy, setkání u Sutri a korunovace

Papež Hadrián IV. nastoupil na papežský stolec na konci roku 1154. Nejprve pokračoval v politice svých předchůdců a snažil se o zachování dobrých vztahů s Říší. Bezprostředně po svém zvolení vyslal ke králi legáty, kteří měli zajistit obnovení Kostnické smlouvy uzavřené mezi Evženem III. a Fridrichem Barbarossou v roce 1153.⁸ Ti zastihli Barbarossu na severu Itálie, kam se svým vojskem zamířil v říjnu 1154 a po nedlouhém jednání byla smlouva v téměř totožném znění obnovena v lednu 1155.⁹ Hadrián zřejmě doufal, že na základě smlouvy mu Fridrich poskytne pomoc s řešením problémů, s nimiž se papežství potýkalo. Na jedné straně měl papež potíže s Římskou

⁴ Duggan dále kritizuje neobjektivitu pramenů pocházející z říšského prostředí a jejich přijímání v předchozí historiografii. Samotná její kritika je však též neobjektivní, kritizuje prameny, které se jí nehodí, neboť jejím cílem je ukázat postavu Hadriána IV. v kladném světle.

⁵ DUGGAN, A. J. *Totius christianitas caput*, str. 108.

⁶ MALECZEK, W. *Die Kardinäle von 1143 bis 1216. Exklusive Papstwähler und erste Agenten der päpstlichen plenitudo potestatis*, in: DENDORFER, J. – LÜTZELSCHWAB (Eds.) *Geschichte des Kardinalats im Mittelalter*, Stuttgart, 2011, str. 96-154, zde str. 115.

⁷ DUGGAN, A. J. *Totius christianitas caput*, str. 108. „chain of events which led to the schism“

⁸ MGH DD F I,1, č. 52, str. 87. Ke kostnické smlouvě více například ENGELS, O. *Zum Konstanzer Vertrag von 1153*, in: HEHL, E.-D. (Ed.) *Deus qui mutat tempora: Menschen und Institutionen im Wandel des Mittelalters*, Sigmaringen, 1987; RASSOW, P. *Honor imperii. Die neue Politik Friedrich Barbarossas 1152-1159*, München, 1961; ZATSCHEK, H. *Beiträge zur Geschichte des Konstanzer Vertrages vom Jahre 1153*, Wien, 1930.

⁹ MGH DD F I,1, str. 165, č. 98. Krom drobných, spíše gramatických odlišností se smlouva lišila pouze tím, že v místě, kde původně stálo „s Rogerem Sicilským“, se nyní nacházelo „s kýmkoli, kdo se učiní pánem Sicílie či Apulie“.

komunou, která našla vůdce v reformním kazateli a kritikovi papežství Arnoldu z Brescie, na straně druhé pak se sicilským královstvím, kde se ujal vlády Vilém I. aniž by žádal o svolení svého lenního pána, tj. papeže a Hadrián ho odmítl uznat.

Po vyjednávání Fridricha s papežskými legáty na jaře roku 1155 bylo dohodnuto jeho setkání s papežem na 8. června nedaleko Sutri, jež mělo předcházet císařské korunovaci.¹⁰ Tam došlo k prvnímu konfliktu. Fridrich odmítl při setkání s papežem vykonat „*officium stratoris*“, tedy funkci podkoního. Sice poté prokázal papeži úctu padnutím na kolena a políbením nohou, nicméně polibek míru mu papež odepřel a to až do doby, než vykoná předepsaný obřad podkoního.¹¹ Fridrich poté studoval staré záznamy a radil se se staršími¹² a na jejich radu nakonec v Nepi daný rituál vykonal.¹³ Takto alespoň popisuje průběh událostí kardinál Boso, autor životopisu Hadriána IV. Fridrich s daným úkonem otálel, neboť v něm mohl vyvolávat dojem podřízenosti papeži a to především ve spojitosti se setkáním Lothara III. s Inocencem II. a následným vyobrazením Lothara v Lateránu. Malba ve spojení s nápisem, který nesla, ukazovala panovníka jako papežského leníka. Nápis byl tohoto znění: „Před brány přišel král, čest papeži přísahal. Papežským vazalem se stal, dávanou korunu přijal.“¹⁴ Dle dalších dvou dostupných pramenů, které danou událost zaznamenaly, se zdá, že Fridrich měl problém obzvláště s jednou z částí rituálu, a to s „*officiem strepae*.“¹⁵ Navíc samotné „*officium*

¹⁰ K setkání u Sutri podrobně: EICHMANN, E. Das officium stratoris et strepae, in: *Historische Zeitschrift*, 142, 1930, str. 16-40; HOLTZMANN, R. Zum Strator- und Marschalldienst: Zugleich eine Erwiderung, in: *Historische Zeitschrift*, 145, 1932, str. 301-350; LAUDAGE, J. *Alexander III. und Friedrich Barbarossa*, Köln/Wien, 1997; HACK, A. T. *Das Empfangszeremoniell bei mittelalterlichen Papst-Kaiser-Treffen*, Köln/Wien, 1999; GÖRICH, K. *Die Ehre Friedrich Barbarossa. Kommunikation, Konflikt und politisches Handeln im 12. Jahrhundert*, Darmstadt, 2001; SCHOLZ, S. Symbolik und Zeremoniellen bei den Päpsten in der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts, in: WEINFURTER, S. *Stauferreich im Wandel*, Stuttgart, 2002, str. 131-148.

¹¹ LP, str. 391. „*Quandoquidem tu illum michi consuetum ac debitum honorem subtraxisti quem predecessores tui orthodoxi imperatores pro apostolorum Petri et Pauli reverentia predecessoribus meis Romanis pontificibus exhibere usque ad hec tempora consueverunt, donec michi satisfacis ego te ad pacis osculum non recipiam.*“

¹² „*antiquioribus principibus*“ LP, str. 391.

¹³ Tamtéž. ROBINSON, I. S. *The papacy 1073-1198*, str. 463-4. GÖRICH, K. *Friedrich Barbarossa: eine Biographie*. München, 2011, str. 241 a dále.

¹⁴ MGH SS rer. Germ XLVI., str. 177. „*Rex venit ante fores, iurans prius Urbis honores, Post homo fit papae, sumit quo dante cronam.*“ Hadrián sice souhlasil s odstraněním malby, nicméně tam musela být ještě roku 1157 (Tamtéž.) Malba byla dokonce viditelná ještě v 16. století (DE LONG, J. L. *The Power and the Glorification: Papal Pretensions and the Art of Propaganda in the fifteenth and sixteenth centuries*, Pennsylvania, 2013, str. 162-3.)

¹⁵ FABRE, P. *Le liber censuum de l'Église Romaine*, Paris, 1910, str. 414. *Helmold z Bosau: Kronika Slovanů*, Přel. Jan Zdichynec, Praha, 2012, str. 144. (Latinský originál: MGH SS rer. Germ., XXXII., str. 153.)

stratoris“ zřejmě nepovažoval za svoji povinnost, nýbrž spíše za projev panovníkovi dobré vůle.¹⁶ Přes tyto prvotní problémy, ještě roztržka papeže s králem nenastala.

K Fridrichovi se dokonce mělo dostavit poselstvo od Římanů a navrhnout mu, že může obdržet císařskou korunu z jejich rukou výměnnou za určitou peněžní sumu, což odmítl.¹⁷ Naopak s pomocí papežových lidí obsadil „*civitas Leoninana*.“¹⁸ Dne 18. června 1155 došlo v chrámu sv. Petra ke korunovaci Fridricha císařem. Událo se tak proti vůli římského lidu, který se vzbouřil a byl tvrdě potlačen Jindřichem Lvem a jeho oddíly.¹⁹ Fridrich po samotné korunovaci příliš neotálel a z Říma odtáhl, a protože by papež po odchodu vojska z města nebyl v bezpečí, opustil Řím též. Společně s císařem pak oslavili svátek apoštolů Petra a Pavla nedaleko Tivoli. Barbarossa tehdy nebyl schopen podmanit si dlouhodobě Řím a vrátit ho stabilizovaný do rukou papeže. Pouze mu předal k potrestání zajatého Arnolda z Brescie, což rozhodně nenaplnilo očekávání papeže ani kurie. Další zklamání jim připravil, když se rozhodl vrátit se zpět do Říše, místo aby táhl na jih a zasáhl proti sicilskému králi. Fridrich se tedy za Alpy vracel, aniž by dostál závazkům, k nimž se zavázal Kostnickou smlouvou. Především se jednalo o bod, v němž slíbil bránit čest papežství a dopomoci získat zpět regalia sv. Petra a ta získaná pak bránit. Způsobilo to deziluzi v rámci papežské kurie a dalo prvotní impuls k formování strany, která se odklonila od dosavadní politiky orientované na Říši.

2.1.2 Benevento

Události následujícího roku způsobily rozštěpení kurie na dva tábory. Sicilský král Vilém I. tehdy potlačil rebelující vazaly, vyhnal z jihu Itálie byzantskou armádu, a nakonec oblehl Benevento, kde měl tou dobou papež své hlavní sídlo. Celá situace vyústila v podepsání konkordátu mezi papežem a Vilémem I. 18. června 1156 v Beneventu.²⁰ Z papežské strany vedl vyjednávání papežský kancléř, kardinál Roland Bandinelli. Ten se předtím podílel i na uzavření Kostnické smlouvy. Nyní však,

¹⁶ GÖRICH, K. *Die Ehre*, str. 99-101.

¹⁷ MGH SS rer. Germ. XLVI., č. 29, str. 135 a dále.

¹⁸ MGH SS rer. Germ. XLVI., str. 139.

¹⁹ FUHRMANN, H. *Germany in the high middle ages c. 1150-1200*, Cambridge, 1995, str. 144.

²⁰ MGH Const. I., č. 413-414, str. 588-591. Více ke smlouvě z Beneventa DEÉR, J. *Papsttum und Normannen: Untersuchungen zu ihren lehnsrechtlichen und kirchenpolitischen Beziehungen*, Köln, 1972; ROBINSON, I. S. *The Papacy 1073-1198*, Cambridge, 1990; LAUDAGE, J. *Alexander III. und Friedrich Barbarossa*; DUGGAN, A. J. *Totius christianitas caput*.

nespokojen s vývojem událostí, se stal předním zastáncem pro-sicilské politiky a hlavním představitelem tzv. „*Sicilské strany*“, která se formovala v kurii. O rok později byla uzavřena smlouva mezi byzantským císařem Manuelem Komnénem a sicilským králem Vilémem I., v níž Manuel uznal Viléma jako vládce na Sicílii a v jižní Itálii. Na jejím uzavření se snad jako prostředník mohl podílet právě papež Hadrián IV.²¹ V Říši bylo obojí vnímáno jako jednání nepřátelsky zaměřené proti císaři a též přímé porušení smlouvy z Kostnice. Tak to alespoň popsal dvorský kaplan a notář Gottfried z Viterba: „*Porušil papež smlouvu, kterou držel, chtěje mít nepřítelem císaře do Apulie běžel. Porušil smlouvu naši, byl přítelem Řeků radši. Připojil se k nepřítelům Říše. Uzavřel smlouvu se Sicilskými, uzavřel smlouvu s Řeky: takto věci zanikají a nezvíš hodinky.*“²² Striktně vzato nebylo uzavření smlouvy s Vilémem I. přímé porušení kostnické smlouvy, neboť tento bod papež neduplikoval a nechal si v souvislosti se Sicílií otevřené pole působnosti. V souvislosti se spráčením se s Byzancí to již zcela jednoznačné není. Je však též nutné připustit, že Hadrián neměl zrovna moc na výběr, když byl ve městě obleženém Vilémovou armádou, navíc bez vyhlídky na císařovu pomoc. Gottfried se dále zmiňuje i o nastalých neshodách mezi kardinály a jejich rozdělení. Část byla na straně papeže a část na straně císaře. Mezi císařovy přívržence řadí kardinály Oktaviána a Guida z Cremy, tedy pozdější vzdoropapeže Viktora IV. a Paschala III.²³

2.1.3 Besançon

Rozdělení uvnitř kardinálského kolegia se ukázalo i v souvislosti s událostmi z Besançonu roku 1157, kde na dvorském sněmu došlo k vyhocení vztahů mezi císařstvím a papežstvím.²⁴ Papež vyslal na sněm dva legáty, Bernarda od sv. Klementa a kancléře Rolanda od sv. Marka, aby pohnuli císaře k propuštění arcibiskupa Eskila

²¹ ROWE, J. G. Hadrian IV, the Byzantine Empire, and the Latin Orient, in: SANDQUIST, T. A. – POWICKE, M. R. *Essays in medieval history presented to Bertie Wilkinson*, Toronto, 1969, str. 13.

²² MGH SS XXII., str. 313. „*Federe corrupto, quo fertur papa teneri, Migrat in Apuliam; vult caesaris hostis haberi. Pactio nostra perit, Grecus amicus erit Hostibus imperii presul Romanus adhesit; Federa dat Siculis, pariter dat federa Grecis: Fit modo materies moritus et hora necis.*“

²³ Tamtéž.

²⁴ K tomu HEINEMEYER, W. „beneficium – non feudum sed bonum factum“. Der Streit auf dem Reichstag zu Besançon, in: *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde*, Köln/Graz, Sv. 15, 1969, str. 155-236. Viz též ROBINSON, I. S. *The Papacy 1073-1198*; LAUDAGE, J. *Alexander III. und Friedrich Barbarossa*; GÖRICH, *Die Ehre*.

z Lundu. Eskil navštívil na počátku roku 1157 Řím. Od papeže Hadriána obdržel privilegium, které potvrzovalo jeho primát ve švédské církvi.²⁵ Cestou zpět byl zajat Barbarossovými muži v Burgundsku. Pravděpodobně privilegium, jež od papeže obdržel, nezapadalo do představ arcibiskupa Hartwiga z Brém, který si od Barbarossy nechal potvrdit práva metropolity nad Skandinávií.²⁶ Zájmy císaře a papeže v severních zemích se neshodovaly. Papež se snažil domoci Eskilova propuštění a po svých legátech poslal císaři dopis, jenž se následně sám stal předmětem sváru a dal na Eskilův případ zapomenout.

Problém nastal v souvislosti s překladem. V dopise stálo, že kromě korunovace císařem obdržel Barbarossa od papeže „*maiora beneficia*“.²⁷ Slovo „*beneficium*“ se v německé oblasti užívalo jako pojem pro léno (na rozdíl od Francie nebo Anglie, kde se tento význam slova již vytratil), a tento překlad také zvolil Reinald z Dasselu. Dopis vyvolal u císaře i v jeho okolí pozdvižení. Příliš situaci nepomohli uklidnit ani legáti, již v pozdravném projevu označili císaře za bratra kardinálů, a kladli ho tak na jejich úroveň, do pozice podřízené papeži. Následně pak ještě jeden z nich, snad Roland Bandinelli, prohlásil: „*A od koho tedy má císařství, ne-li od papeže?*“²⁸ Tato věta vzbudila krajní pohoršení, Ota Bavorský dokonce na drzého kardinála tasil meč, ale krveprolití Fridrich zabránil.²⁹ Mohlo se zde jednat opravdu o pouhé nedorozumění a chybu v překladu. Hadrián ve svém pozdějším dopise vysvětloval, že „*beneficium*“ neznamená „*léno, ale dobrodiní*“.³⁰ Je však přinejmenším zvláštní, že by si papež ani kardinálové neuvědomovali, jaký význam tomuto slovu může být v Říši přikládán.³¹ Není však nutné v tom spatřovat úmyslné vyvolání konfliktu, tak jako to viděl například Bachmann.³²

Na žádost prostředníků, k nimž v první řadě patřil vévoda Jindřich Lev a biskup Eberhard z Bamberka, papež v březnu vyslal k císaři další dva legáty, Jindřicha od sv. Nerea a Achilea a Hyacinta z Panny Marie v Cosmedinu. Ti přinesli papežův dopis

²⁵ Hadrián IV. byl znalý poměrů v severské církvi, před svým zvolením na papežský stolec tam působil jako legát. K tomu ZENKER, B. *Die Mitglieder des Kardinalkollegiums von 1130 bis 1159*, Würzburg, 1964, str. 37-8.

²⁶ GÖRICH, K. *Friedrich Barbarossa*, str. 272.

²⁷ MGH SS rer. Germ. XLVI., str. 175.

²⁸ Tamtéž, str. 177. „*A quo ergo habet, si a domno papa non habet imperium?*“

²⁹ Tamtéž.

³⁰ MGH SS rer. Germ. XLVI., str. 195. „*non feudum, sed bonum factum.*“

³¹ ROBINSON, I. S. *The Papacy 1073-1198*, str. 470.

³² BACHMANN, J. *Die Päpstliche Legaten in Deutschland und Skandinavien 1125-1159*, Berlin, 1913, str. 127.

s vysvětlením, díky němuž se konflikt podařilo poněkud uklidnit. Neznamená to ovšem, že by mezi císařem a papežem nastalo porozumění, pouze byl odstraněn momentálně nejpalčivější problém.

Jednání legátů s císařem bylo římským klérem vnímáno nejednotně, někteří, dle Rahewina, sdíleli názor papeže, zatímco další část byla na císařově straně a vinila legáty z nedbalosti a nezkušenosti.³³ V tomto případě nejsou známi konkrétní odpůrci papeže, respektive kritici jednání legátů v Besançonu.

2.1.4. Další vývoj

Konflikty mezi papežem a císařem pokračovaly. Problém nastal například v případě znovuoobsazení arcibiskupství v Ravenně, kam Barbarossa dosadil Guida z Biandrate, jehož schválení žádaly u Hadriána dvě poselstva. Papež ho však odmítal a ke sjednocení v této otázce nedošlo.³⁴ Opravdové neshody ovšem nastaly kvůli závěru ze sněmu Roncaglii o vybírání dávek (*fodrum*) na říšském území Itálie, včetně území svatopetrského Patrimonia, stejně tak, jako tomu bylo na území Říše. To bylo papežem považováno za porušení Kostnické smlouvy, kde se Barbarossa zavázal bránit svatopetrská regalia.³⁵ Navíc mezi oběma muži stále visela otázka nároku na Matyldino dědictví, které nyní měl ve svých rukou papež.

Na jaře 1159 vyslal papež k císaři legáty, kteří měli jednat o obnovení Kostnické smlouvy.³⁶ Jednání nevedlo ke kýženým výsledkům.³⁷ Definitivní upevnění stran kardinálů proběhlo v létě roku 1159. Jedním z posledních politických tahů, jenž Hadrián IV. učinil, bylo uzavření spolku s lombardskými městy. To byl rozhodně úkon nepřátelský říšské politice, resp. Barbarossovi a jeho počínání v severní Itálii. Navíc se tento počín též dal brát i jako porušení Kostnické smlouvy, neboť poškozoval „*honor imperii*.“ V milánském letopise se o této události píše: „...*když byla obležena Crema,*

³³ Tamtéž, str. 185. „*In hoc negotio clerus Romanus ita inter se divisus est, ut pars eorum partibus faveret imperatoris et eorum qui missi fuerant incuriam seu imperitiam causarentur, quedam vero pars votis sui pontificis adhereret.*“

³⁴ GÖRICH, *Die Ehre*, str. 118-119.

³⁵ Tamtéž, str. 119-124.

³⁶ Zřejmě se mělo jednat o její celkovou revizi. Smlouva obnovená v roce 1155 sice nebyla oficiálně zrušena, ale ve své podstatě pozbyla platnosti, neboť se obě strany navzájem neustále obviňovaly z jejího porušení.

³⁷ K tomu BACHMANN, J. *Die Päpstliche Legaten*, str. 135-9.

milánští vytvořili spříseženství s brescijskými a piacenzskými a vyslali legáty k papeži Hadriánovi, který byl v Anagn. I uzavřeli s ním tato tři města dohodu, že bez svolení papeže Hadriána nebo jeho následovníka neuzavřou mír či dohodu s císařem Fridrichem; to přísahali Cremští. Papež s nimi naopak smluvil toto: souhlasil že od toho dne do čtyřiceti dnů exkomunikuje císaře; on však nepřisahal.³⁸ Zda proběhla nějaká jednání, která tomuto předcházela a jaký byl jejich obsah, není známo. Papež zemřel dříve, než stihl císaře exkomunikovat, dohoda byla tedy uzavřena po 20. červenci 1159.³⁹ Mezi účastníky tohoto paktu patřil papež, kardinálové odklánějící se od spolupráce s Říší a lombardská města, konkrétně jsou jmenovány Milán, Brescia, Piacenza a Crema.⁴⁰

Část kardinálského kolegia přítomná s papežem v Anagni, měla také vytvořit spříseženství, které se zavázalo, že po smrti Hadriána zvolí papeže pouze ze svého středu. Toto ujednání je zmiňované u protistrany, což však neznamená, že by bylo smyšlené.⁴¹ Pokud by kardinálové takovou přísahu uzavřeli, nejspíš by se tím zrovna veřejně nechlubili a nabízí se tedy otázka, jak by se o tom protistrana dozvěděla. Odpověď je poměrně prostá, znali ji z vlastní zkušenosti. Alespoň Oktavián později ve svém listu prohlašuje: „*Bůh je mi svědkem, že jsem byl k jejich spříseženství od nich vícekrát zvaný a vybízený, obzvláště kardinálem Vilémem z Pavie.*“⁴² Madertoner se snažil určit složení spříseženství na základě signatur v listinách vydaných v Anagni v předešlých měsících.

³⁸ HOLDER-EGGER, O. (Ed.) *Gesta Federici I. imperatoris in Lombardia auct. cive mediolanensi (Annales mediolanenses maiores)*, Hannover, 1892, str. 38-39. „...dum obsideretur Crema, Mediolanenses iuraverunt cum Brixiansibus et Placentinis et miserunt legatos ad Adrianum papam, qui erat in Anagnia, et concordiam fecerunt iste tres civitates cum eo, quod einde non paciscerentur vel aliquam concordiam fecerunt cum Frederico imperatore absque licentia Adriani pape vel eis catholici successoris; et ita iuraverunt Cremenses. Papa quoque e converso idem convenit cum eis, et convenit, quod ab illa die usque ad XL dies excommunicaret imperatorem; qui tamen non iuravit.“

³⁹ MADERTONER, W. *Die zwiespältige Papstwahl*, str. 39.

⁴⁰ Pouze milánští jsou jmenováni v dopisu Victora IV.: LIVERANI, F. *Spicilegium Liberianum*, Florancie, 1863, str. 763. a v díle Gerhocha z Reichersbergu *De investigatione antichristi*: MGH Ldl III. str. 361. Milán, Piacenza a Brescia jsou uvedeni v dopise císaře Fridricha: MGH SS rer. Germ. XLVI., str. 328, č. 60. a v dopise babenbergského biskupa Eberharda: MGH SS rer. Germ. XLVI., str. 336, č. 81. Všechny tři tato města a Crema navíc uvádí Milánské anály: HOLDER-EGGER, O. *Gesta Federici I.*, str.38-39. O této dohodě zmiňuje i kronika Burcharda z Ursbergu, které však nezmiňuje konkrétní města, ale referuje o tom takto: „*In qua conspiratione se astrinxerunt maxima pars cardinalum sedis apostolice, Wilhelmus quoque rex Sicilie et pene universe civitates Italie cum multis baronibus et viris potentibus...*“: HOLDER-EGGER, O. *Die Chronik des Propstes Burchard von Ursberg*, Hannover, 1916, str. 37. Sám autor této kroniky se však již odkazuje na jakéhosi kněze Jana z Cremy, jehož dílo však dnes neznáme.

⁴¹ Dopis volitelů Viktora IV. MGH SS rer. Germ. XLVI., č. 62, str. 304; Admonter Briefsammlung, č. 42, str. 85. „...prefati Wilhelmi fautores...si contingeret domnum papam vita decedere, neminem se nisi de illis qui coniuraverant in pontifici eligere.“ K tomu LAUDAGE, J. *Alexander III. und Friedrich Barbarossa*, str. 104 a dál.

⁴² APRIL II., č. 432, str.379. „*Nos etiam teste deo dicimus, quod ad eorum coniurationem multotiens ab ipsis fuimus invitati et sollicitati et precipue a Wilhelmo Papiensi, quondam cardinali.*“

V listině z 30. července se ale jako svědci vyskytují i Oktavián a Jan od sv. Silvestra a Martina.⁴³ Ti samozřejmě nemohli být součástí daného paktu, neboť to byli právě oni, kteří proti němu vystupovali. Identifikace jednotlivých kardinálů, kteří měli pakt uzavřít, tak zůstává nutně pouhým dohadem.⁴⁴ Opravdu se snad mohlo jednat pouze o tah protistrany a dohoda nemusela být uzavřena vůbec. Je totiž možné namítnout, že podobná přísaha nemohla mít rozhodující význam, neboť by kardinálové během volby stejně netvořili většinu: Gerhoch se zmiňuje o dvanácti kardinálech a třináct je možné, dle Madertonera, rekonstruovat z pramenů.⁴⁵ Kardinálů bylo při volbě v roce 1159 kolem třiceti.⁴⁶ Stejně dobře však existovat mohla, kardinálové z nejbližšího Hadriánova okruhu zřejmě měli zájem na tom, aby politika papežského stolce pokračovala v kurzu, který byl nasazen, tedy zůstala v opozici proti politice Říše. Navíc jak poznamenal Laudage, alexandrova strana se proti nařčení o uzavření dohody před samotnou volbou nikdy nijak neohradila.⁴⁷

2.2 Volba 1159

Hadrián IV. zemřel vcelku neočekávaně 1. září 1159 po krátké nemoci v Anagni. Na podnět římského senátu bylo jeho tělo přeneseno do Říma, kde se kardinálové shromáždili k volbě nového papeže.⁴⁸ Hadrián byl pohřben 4. září a následujícího dne začalo volební shromáždění.⁴⁹ Volební rozhovory probíhaly od soboty 5. září po tři dny. Volba neprobíhala zrovna snadno, neboť na počátku bylo více kandidátů. V Palidenských análech se píše: „*Při volbě papeže byli vybráni čtyři, z nichž měl být jeden zvolen...*“⁵⁰ Jsou však jmenováni pouze dva z nich: Oktavián a Roland. Minimálně však byli muži, o nichž se přemýšlelo, jako o budoucích papežích, tři: již zmiňovaný kancléř Roland,

⁴³ JL II. 10580. To zároveň svědčí pro to, že Oktavián opravdu mohl být ke spříseženství zván.

⁴⁴ MADERTONER, W. *Die zwiespältige Papstwahl*, str. 45. Poněkud zvláště zde působí poznámka autora, že se kardinálové Oktavián a Jan vyskytovali v Anagni, neboť nechtěli spustit Hadriána z očí. To evokuje myšlenku, že tam přišli, aby mohli zabránit papeži učinit kroky, s nimiž by nesouhlasili, což by ovšem bylo jen těžko možné.

⁴⁵ MGH LdI III., str. 362. MADERTONER, W. *Die zwiespältige Papstwahl*, str. 45.

⁴⁶ MALECZEK, W. *Die Kardinäle von 1143 bis 1216*, str. 115. 31 kardinálů uvádí MADERTONER, W. *Die zwiespältige Papstwahl*, str. 46; 28 kardinálů DUGGAN, A. J. *Totius christianitatis caput*, str. 106.

⁴⁷ LAUDAGE, J. *Alexander III. und Friedrich Barbarossa*, str. 105.

⁴⁸ MGH SS rer. Germ. XLVI., str. 321.

⁴⁹ JL II. 10584.

⁵⁰ MGH SS XVI., str. 91. „*In eligendo igitur pontifice quattuor segregati sunt quorum unus eligeretur...*“

kardinál Oktavián, a navíc ještě kardinál Bernard z Porta. Bernard měl být designován jako nástupce papežem Hadriánem IV. Zmiňuje to ve svém dopise z poloviny září biskup Eberhard z Bamberka: „*Kancléř a další z kardinálů podporovali pana Bernarda, biskupa z Porta, kterého si k sobě povolal papež ve svých posledních chvílích a designoval ho.*“⁵¹ O Bernardovi se jako o kandidátovi na papežský stolec zmiňuje také Gerhoch z Reichersbergu: „*...další si přáli zvolení mistra Bernarda.*“ ale protože „*nebylo možné, aby byli tři papežové, ti kteří nominovali mistra Bernarda, ze své nominace ustoupili a někteří z nich se připojili k volbě kancléře.*“⁵² Tím se tedy počet kandidátů zredukoval na dva. „*Roland byl mladší, schopný se prosadit, úplatný a měl proto více přívrženců. Oktavián byl správného věku, bohabojný, císaři známý, chudý, ale dobrých skutků, své záměry dával jasně najevo a nezištně pomáhal všem, kdo ho požádali o pomoc ať u papežského stolce nebo u císaře.*“⁵³ Takto, (rozhodně nikoli nestranně), byli popsáni v Palidenských análech. Jednání se nacházela na mrtvém bodě. „*Protože nebylo možné se dohodnout, řekli ti, kteří toužili po svornosti a míru církve: 'Dejte nám volbu a my zvolíme jednoho z vás, nebo vy mějte volbu a zvolte z nás, koho chcete.'* Oni však nechtěli.“⁵⁴

Ani třetí den po začátku jednání nenastala všeobecná shoda. Jak poznamenává Mayr, nelze dnes s jistotou rozhodnout, který z příběhů dochovaných v pramenech je pravdě nejbližší.⁵⁵ Jisté však je, že se 7. září odehrálo ve svatopetrské katedrále nemalé drama. Příznivci kancléře Rolanda, konkrétně kardinál-jáhen Oddo od svatého Jiří, Aldebal Crassus a Jan Neapolský se měli chopit papežského pláště a chtít mu ho obléci.⁵⁶ Když pluviál Rolandovi nasadili, měl k němu Oktavián, který se choval jako šílený, přiskočit, strhnout ho z něj a pokusit se sám si ho nasadit. Do katedrály pak měl vtrhnout římský lid. Poté klérus, který se shromáždil v chrámu svatého Petra kvůli volbě papeže, uslyšel vřavu, tedy přispěchal, obklopil pana Oddu stojícího s kardinály blízko oltáře. Všichni volali, aby zvolili papežem Oktaviána, neboť skrze něj jediného může církev dosáhnout míru. Tedy na žádost římského lidu, volbou všeho kléru, se souhlasem a na

⁵¹ MGH BDK VI., č. 40., str. 79.

⁵² MGH Ldl III., str. 360. „*...aliquibus etiam in magistrum Bernhardum eligendum placuit.*“ „*eo quod tres pape esse non possent, hi qui magistrum Bernhardum nominaverant ab eius nominatione recesserunt et ex eis aliqui se in electionem cancellarii iunxerunt...*“

⁵³ MGH SS XVI., str. 91.

⁵⁴ MGH SS rer. Germ. XLVI., str. 321.

⁵⁵ MAYR, H. *Der Pontifikat des Gegenpapstes Viktor IV. (1159-1164): Beiträge zu seiner Biographie*, Wien, str. 16.

⁵⁶ MGH SS rer. Germ. XLVI., str. 321.

přání celé svatopetrské kapituly, kardinály „ze zdravější části“ (*a saniori parte*) byl zvolen Oktavián, byl mu nasazen pluviál a byl dosazen na papežský stolec bez jakýchkoli protestů.⁵⁷ Strana, která si zvolila kardinála Rolanda, se stáhla do ústraní do pevnosti, jejíž stráž zůstala věrná bývalému papežskému komořímu Bosovi.⁵⁸ Tam setrvali přes týden, a po prvním nezdařeném pokusu o odchod 13. /14. září se jim podařilo prchnout o dva dni později pod rouškou noci. 18. září pak bylo zopakováno, tentokrát nerušeně, nasazení pluviálu a 20. září byl Roland vysvěcen jako Alexander III. za přítomnosti čtyř kardinálů biskupů. Oktavián zůstal v Římě a jeho svěcení proběhlo až o celých 14 dní později než Rolandovo, dne 4. října ve městě Farfa.

Volba papeže ze září roku 1159 měla zajímavý průběh, zdá se, že se vytvořily hned na počátku tři strany, které se dalšího dne zredukovaly na dvě. Počet zastánců jednotlivých kandidátů není přesně známý. V dopise Eberharda z Bamberku je počet podporovatelů Oktaviána určen na deset mužů v čele s kardinálem biskupem Imarem z Tuskula, kdežto u strany podporující Bernarda není uvedeno žádné číslo.⁵⁹ Z počtu ca. 30 kardinálů měli tedy zastánci Oktaviána třetinu, dalších přibližně dvacet mužů se dělilo mezi Bernarda a Rolanda. Protože Bernard nezískal dostatek podpory a jeho kandidatura byla stažena, pravděpodobně neměl šanci získat podporu většiny kardinálů.⁶⁰ Lze tedy předpokládat, že počet kardinálů, kteří chtěli za papeže Bernarda, byl menší deseti. Někteří z Bernardových podporovatelů se pak přidali na stranu Rolanda, stále však proti němu zůstávala poměrně silná opozice. Někteří kardinálové se nejspíš ještě nerozhodli, nebo nechtěli podpořit ani jednoho z nich. Jako iniciativu jedinců, kteří by raději viděli na papežském stolci nějakou třetí osobu, by bylo možné spatřovat návrh, aby volbu převzala jedna z vytvořených frakcí kardinálů a zvolila papeže z opoziční skupiny. Ačkoli na první pohled v dopise svatopetrské kapituly císaři vychází od zastánců Oktaviána, nemusí tomu být tak úplně. Kardinálové, co s návrhem přišli, jsou charakterizováni jako „*ti, kteří toužili po svornosti a míru církve*“. Samozřejmě museli patřit do opozice kardinála Rolanda, nikoli však nutně k podporovatelům Oktaviána. Návrh nicméně neuspěl. Podporovatelé Oktaviána s ním byli zřejmě srozuměni, (snad už proto, že měli dále k dosažení většiny), ale podporovatelé Rolanda se nechtěli vzdát

⁵⁷ MGH SS rer. Germ. XLVI., str. 321.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ MGH BDK VI., č. 40., str. 79.

⁶⁰ Myšleno zde většiny prosté, nikoli dvoutřetinové, ta byla zavedena až Alexandrem III. na třetím Lateránském koncilu roku 1179.

naděje na úspěch. Pokud bychom chtěli přistoupit k informaci o spříseženství z Anagni jako ke smyšlenému, tato událost by dávala protistraně ideální záminku pro její vytvoření, nicméně není zásadní důvod existenci daného paktu zpochybňovat.⁶¹

Přesný počet volitelů nelze stoprocentně určit ani u jednoho z kandidátů. Lze vycházet z jednotlivých záznamů, které se příliš neshodují. Počet kardinálů, kteří měli zvolit Oktaviána se je v pramenech uváděn od dvou do deseti. Nejméně volitelů je mu samozřejmě přiznáno v pramenech alexandrovsky strany. V oběžníku Alexandra III. pro Francii a v záznamu kardinála Bosa měl Viktor volitele pouze dva, a to Jana od sv. Martina a Guida z Cremy.⁶² Nejvíce, tedy deset, mu jich je přiznáno v již zmiňovaném dopise bamberského biskupa Eberharda.⁶³ Jmenovitě je v pramenech uvedeno pět mužů společně s již jmenovaným Guidem z Cremy a Janem, ještě Imar z Tuskula, Raimund od Panny Marie na Via lata a Symon od Panny Marie v Domnice. Dále je zmiňován ještě Cencius, který dal vědět na koncil v Pavii, pro koho se vyslovil, chirografem.⁶⁴ Sporná je osobnost neutrálního Viléma z Pavie, který je na straně Oktaviána jmenován minimálně v dopise čtyř kleriků prosících o radu podjáhna studujícího ve Francii. Ani oni si však nebyli posledními dvěma jimi uvedenými voliteli zcela jistí, neboť použili uvedení „*ut dicitur*“.⁶⁵ Další dva kardinálové jsou pak jmenováni nikoli jako volitelé, nýbrž jako ti, co uznali svrchovanost Viktora, a to Řehoř ze Sabiny a Arditius od sv. Theodora.⁶⁶

⁶¹ Viz výše.

⁶² RAMACKERS, J. (Ed.) *Papsturkunden in den Niederlanden*, Berlin, 1933, č. 90, str. 219; LP II. str. 397.

⁶³ MGH BDK VI., č. 40., str. 79.

⁶⁴ MGH Const. I, č. 190, str. 268.

⁶⁵ LUCHAIRE, A. *Études sur quelques manuscrits de Rome et de Paris*, Paris, 1899, č. 24, str. 103. Dopis byl napsán čtyřmi neznámými kleriky, jejichž iniciály byly R., M., P. a G. podjáhnovi studujícímu ve Francii. Iniciala A. je zde rozvedena na *Alexio*, tedy jméno Alex. Madertoner uvádí, že se jednalo o synovce papeže Anastasia IV. (MADERTONER, W. *Die zwiespältige Papstwahl*, str. 80, pozn. 4). Řekla bych, že se však nejedná o zkratku jména Alexius nýbrž jeho delší verzi Alexander, respektive že jde o mutaci stejného jména a může se tak jednat o příbuzného kardinála Řehoře ze Sabiny (což samozřejmě nevylučuje jeho spřízněnost s Konrádem ze Sabiny, tedy papežem Anastasiem). Šlo by tedy o stejného podjáhna, kterému v některém předchozím roce (1155-1158) zajišťovali kardinálové nocleh a další podporu během jeho cesty z Paříže k papežskému stolci (Dopisy viz LÖWENFELD, S. *Kleinere Beiträge*, in: *Neues Archiv der Gesellschaft für Ältere Deutsche Geschichtskunde zur Beförderung einer Gesamtausgabe der Quellschriften deutscher Geschichten des Mittelalters*, Hannover, 1886, str. 597). Pokud tomu je tak, dává smysl, že se na něj obrátili římští klerici o radu, neobraceli se pouze na vzdělance, ale na někoho, kdo měl předchozí zkušenosti a přímé propojení s papežskou kurií, a tedy přehled o situaci v ní. Maleczek též píše o jáhnu jménem Alexius, pobývajícím v Paříži u St. Viktora, který se stal někdy v letech 1188 kardinálem-knězem od sv. Zuzany, jako o příkladu vícečetných rodinných vztahů k papežské kurií. (MALECZEK, W. *Die Kardinäle von 1143 bis 1216*, str. 100.

⁶⁶ Podrobný rozbor počtu podporovatelů v jednotlivých pramenech MAYR, H. *Beiträge zu seiner Biographie*, str. 14-15.

U alexandrovsky strany se neuvádí přesný počet kardinálů, neboť se k volitelům Rolanda většinou řadí jejich zbytek. Zda ho tvořili opravdu všichni účastníci se kardinálové, či někteří z nich při propuknutí zmatků a přetahování se o papežský pluvíál, ještě stále nevěděli, ke komu se naklonit a rozhodli se až po událostech ze 7. září, je těžko říct. V dopise zaslaném alexandrovou stranou Fridrichovi jsou jména 23 kardinálů, což bez problému dělá nejen prostou, ale i 2/3 většinu všech kardinálů. Některá jména se však vyskytují na obou stranách: Vilém z Pavie, který zůstával neutrální,⁶⁷ nebo Řehoř ze Sabiny a Arditius od sv. Theodora, kteří se hlásili k Oktaviánově obedienci, ale měli být za změnu strany alexandrovskými podplaceni.⁶⁸ Je též hodné pozornosti, že na prvních listinách z doby, kdy byla alexandrovská strana v exilu, se nachází podpisy pouze čtrnácti kardinálů.⁶⁹ Je tedy možné, že během zvolení neměl kardinál Roland 23 zastánců, ale až o devět méně. Zbytek, který mohl být v době volby neutrální, se k němu mohl přiklonit až později. Neutrální kardinálové se museli rozhodnout, komu vyjádřit svoji podporu a rozhodně není nemyslitelné, že jim k tomu mohl leckdy dopomoci i příslib nějakého majetku, tedy úplatek. Maleczek ve svém výzkumu uvádí 15 kardinálů na straně Alexanra III. v počátku jeho pontifikátu (10 na straně Viktora IV.), samozřejmě však upozorňuje, že čísla jsou pouze orientační a vychází z podpisů v papežských dokumentech během prvního roku jejich pontifikátu.⁷⁰ Každopádně pokud by měl Alexandr na své straně v době zvolení pouhých 14/15 kardinálů, znamenalo by to pouze těsné získání většiny hlasů, a pouze tehdy pokud bylo celkem méně než třicet kardinálů, jinak jeho by jeho zvolení rozhodně zůstávalo sporné.⁷¹

Volbou ze 7. září 1159 celé drama pouze začalo. Bezprostředně poté museli oba kandidáti nasadit všechno své umění, aby prosadili svoji pozici a uhájili místo na papežském stolci v čele římské církve. Rozběhl se táhlý boj, plný nekonečných

⁶⁷ „*qui neutri parti adhaeserat*“, v dopise mnicha z Clairvaux biskupovi z Verony (TENGNAGEL, S. *Vetera Monumenta contra Schismaticos*, Ingolstadt, 1612, dopis LX., str. 414.) Jeho jednoznačná podpora Viktora není možná. Neutrální mohl zůstat nejdéle do synody v Bouviens v létě 1160. Viktor ho navíc označil ve svém listu, jako muže, jenž ho nabádal, aby se připojil ke spříseženství (viz pozn. 42). Jeho neutralita tedy nutně vycházela z nespokojenosti s oběma kandidáty, a lze ho tedy vidět jako jednoho z podporovatelů Bernarda z Porta.

⁶⁸ MGH Const. I, č. 190, str. 268. „...*qui ut accepimus varia spe pecuniarum seducti postea abierunt retrorsum*.“

⁶⁹ REUTER, T. *The papal schism, the Empire and the West, 1159-1169*, Oxford, 1975, str. 14; V JL II. v seznamu mužů stvrzujících Alexandrov listiny na str. 145-146, je jich uvedeno dokonce pouze dvanáct.

⁷⁰ MALECZEK, W. *Die Kardinäle von 1143 bis 1216*, str. 98.

⁷¹ Volby se pravděpodobně zúčastnilo 26-29 kardinálů, viz REUTER, T. *The papal schism*, str. 13.

vyjednávání a protichůdných příběhů. Každá strana měla pro vypuknutí schizmatu jiné vysvětlení a vinna samozřejmě vždy ležela na straně protivníka. Oba novopečení papežové začali s rozsáhlou administrativní činností a rozesílali oběžníky i své legáty napříč Evropou, aby jim zajistili vítězství a uznání panovníků i duchovních celého křesťanského světa. Alexandrovská strana měla v tomto ohledu bezesporu navrch – začala rychleji, obratněji a s větší intenzitou. Nejspíš s tím měl také co dělat fakt, že Alexandr jako bývalý papežský kancléř, navíc po boku s kardinálem Bosem, který za Evžena III. vedl papežskou kancelář, byl ve věcech administrativy zběhlejší. Viktorovi a jeho zastáncům však rozhodně nelze upřít snahu získat přízeň pro sebe.

3. ...a Alexandr III.

Po schizmatické volbě proti sobě byly postaveni dva ambiciózní muži, kteří se nehodlali vzdát nabytého postu snadno. Byl před nimi však nelehký úkol, získat na svoji stranu církevní představitele celého křesťanského světa stejně jako jeho panovníky, šlechtice a v podstatě všechen lid. Rozběhl se tedy boj, který byl veden velmi intenzivně a všemi dostupnými zbraněmi. Samozřejmě v rétorické a diplomatické rovině, nikoli na bitevním poli.

3.1 Povolební dokumenty

*„Jak bylo řečeno výše kardinálové, klérus i římský lid byl rozdělen při volbě papeže. Jeden, tedy Oktavián, byl vysvěcen od svých příznivců a následovníků první neděli měsíce října a druhý, tedy Roland, 18. dne měsíce září, a oba vyslali k objasnění věci do různých částí světa dopisy, jejichž obsah je níže.“*⁷² Takto uvedl Rahewin šedesátou kapitolu svého díla a navázal texty předeslaných dokumentů obou znepřátelených táborů. Alexandr nicméně začal s apelováním na jednotlivé části křesťanského světa dříve nežli Oktavián. Již 26. září, tedy ještě před vysvěcením Oktaviána, Alexandr vyslal dopis janovskému arcibiskupovi, v němž ho informoval o vypuknutí schizmatu.

Dopis *Eterna et incommutabilis*, který prošel úpravami a je znám ještě v dalších dvou verzích. Povolební oznámení samo o sobě nebylo ve 12. století žádnou novinkou, nicméně se většinou nerozesílalo nijak systematicky. Neexistovala žádná zažitá skupina lidí, které by se oznámení po volbě rozesílalo, dost často se jednalo o osoby či instituce, k nimž měl zvolený osobní vazby. Volba konkrétních adresátů u Alexandra během prvních dvou fází rozesílání dopisů mohla mít taktéž souvislost s jeho osobními známostmi, avšak je vidět, že si příjemce vybíral pečlivě. Zdá se, že, jak poznamenal již

⁷² MGH SS rer. Germ. XLVI., str. 297. *„Divisis, ut supra dictum est, in electione Romani pontificis cardinalibus, clero ac populo Romano, cum suis consentaneis et sequacibus alter, id est Octavianus, in prima dominica mensis Octobris, alter, id est Rolandus, in XVIII. die mensis Septembris in episcopum consecratus fuisset, uterque litteras, quarum tenor subiectus est, ad declarandum rem per mundi partes destinavit.“*

Reuter, se zaměřil spíše než na špičku politickou na ovlivnění církevních vzdělavců.⁷³ Dopis, který zaslal do Bologně, je kromě biskupa Gerarda adresovaný i „*legis doctoribus ceterisque magistris Bononiae*“. Jako svého adresáta si také vybral Petra Lombardského, biskupa univerzitního města Paříže. Mezi dalšími příjemci byla mnišská kapitula v St. Denis, pro severní Itálii janovský arcibiskup, který obdržel dopis jako první v jeho původní verzi a primasové Anglie a Říše, Theobald z Canterbury a Arnold z Mohuče. Navíc je znám ještě jeden dopis, kterému však chybí příjemce. Třetí verze, rozšířená o popis vysvěcení Oktaviána a nastínění role Imara z Tuscula a císaře, byla adresována kléru Skotska, Anglie, Francie a severní Itálie. Třetí verze byla rozeslána i do provincií, které již obdržely verzi předchozí, avšak tentokrát nebyla primárně směřována ke konkrétnímu církevnímu představiteli, ale obecně všemu kléru v Anglii, Francii a severní Itálii. Novinkou byla kopie směřující do Skotska, naopak říšský klérus třetí verzi již neobdržel.⁷⁴

List *Eterna et incommutabilis* má pevnou formu a obratný styl. Alexandr, respektive jeho nově se utvářející kancelář, v dopisu hojně odkazuje na Starý i Nový zákon, kromě biblických odkazů však užívá i právních dokumentů. V pasáži, kde hovoří o církvi jako o loďce svatého Petra, což je pro tuto dobu celkem běžné přirovnání, se formulací odkazuje na volební dekret Mikuláše II. z roku 1059 *In nomine domini*.⁷⁵ Odkazy na texty, které byly příjemcům zajisté velmi dobře známy, byly důležitou součástí tohoto dokumentu, nicméně se opět nejedná o žádnou inovaci, ale o rozšířenou praxi při sestavování podobných dokumentů. Samozřejmě vždy záleželo na umění jednotlivých pisatelů a obratnosti v užívání jednotlivých pasáží. Podstatná však je pro Alexandrův list jiná část, a to vyličení událostí samotné volby. Podává průběh událostí ze své strany a rozhodně se neostýchá uvádět detaily, což dodává textu na důvěryhodnosti. Nejen, že popisuje skandální příhodu s pluvialem, ale navíc ukazuje Oktaviána jako zhrzeného kandidáta, který neměl podporu jediného kardinála-biskupa, a tak se zmocnil papežského stolce pomocí davu a ozbrojenců. To jednoznačně znamenalo, že i když byl dosazen na papežský stolec, jeho intronizace byla neplatná. Rozhodně dle Graciánova dekretu, kde stojí: „*Pokud by byl dosazen na papežský stolec skrze bohatství, lidskou přízeň či davem*

⁷³ REUTER, T. *The papal schism*, str. 25.

⁷⁴ Tento seznam uvedených příjemců by měl být kompletní. Otázka je, zda existovali ještě další dvě verze pro Jindřicha II. a arcibiskupa Eberharda za Salcburku, pravděpodobně nikoli. Více k tomu REUTER, T. *The papal schism*, str. 232-235.

⁷⁵ MHG AB, č. 41, str. 79 a další. V této edici jsou zapracovány i odkazy na biblické pasáže. K rozboru Alexandrova listu viz LAUDAGE, J. *Alexander III. a Friedrich Barbarossa*, str. 108-116.

nebo ozbrojeným houfem, bez kanonické a svorné volby kardinálů a dalšího nábožného kléru, nebyl by Apoštolem, ale apostatou...“⁷⁶ Toho si byl Alexandr zajisté dobře vědom. Navíc byl schopen sestavit dopis tak, aby působil na příjemce důvěryhodně a získal si ho na svou stranu. Schopnost jeho komunikace s širým křesťanským světem byla nesporně na vynikající úrovni.

První povolební dokument, který vzešel z Oktaviánovy strany, pochází až z počátku října. Jedná se o list sestavený pětici kardinálů včele s Imarem z Tuscula a určený patriarchům, arcibiskupům, biskupům, opatům a dalším církevním i světským představitelům. Ačkoli není přímo adresovaný konkrétním církevním představitelům, nebo církevní provincii, hned z úvodu je jasné, že byl zamýšlen především pro říšské prostředí. Celý list popisuje spiknutí, jenž vzešlo od těch mužů, kteří byli strůjci paktu „*proti cti církve boží a přátelství Říše*“ uzavřeným se sicilským králem. Dále pokračují v líčení popisu strany Sicilských, kteří vytrvale brojili proti císaři, jehož se oni jako dobří mužové zastávali. Celý výjev vrcholí tím, že „*v přítomnosti papeže přísahali exkomunikovat císaře a od té doby až do smrti se protivit jeho cti a vůli, a když by se stalo, že papež zemře, nezvolit nikoho jiného, než jednoho z těch, co přísahali.*“ Když se pak po smrti Hadriána všichni shromáždili k volbě, uzavřeli kardinálové „*ve jménu pravdy*“ předvolební dohodu, o tom, jak by měl vypadat budoucí papež, a že nikdo neprojde bez všeobecného souhlasu. Spříseženství však volbu prodlužovalo a třetího dne si těchto 14 kardinálů zvolilo kancléře Rolanda. Oni však v počtu 9 zvolili ctihodného bratra Oktaviána. Následuje popis nasazení pluviálu a intronizace, zde samozřejmě na rozdíl od Alexandrova listu, popsáný jako naprosto legitimní akt. Na závěr ještě přidávají, jak Roland utekl z Říma a byl mu nasazen pluviál a proběhla jeho intronizace a stěžují si, že ještě poslal ke všem italským biskupům posly, aby nechodili na vysvěcení jejich kandidáta pod pohrůžkou exkomunikace a sesazení. A uzavírají, že byl Oktavián vysvěcen první říjnovou nedělí.

List kardinálů je velmi podrobným vylíčením událostí, které se sebehly. Styl je jednoznačně popisný, rozhodně si nepotrpí na příliš vzletné formulace, metafory, citace

⁷⁶ Decretum Gratiani, D. 79, c. 9. [online], Dostupné z: http://geschichte.digitale-sammlungen.de/decretum-gratiani/kapitel/dc_chapter_0_833, [cit. 18.2.2016] „*Si quis pecunia vel gratia humana, aut populari tumultu seu militari, sine canonica et concordie electione cardinalium, et sequentium religiosorum clericorum fuerit apostolice sedi intronizatus, non Apostolicus, sed apostaticus habeatur...*“

bible či jiných církevních textů.⁷⁷ Nicméně podávají příjemci ucelený obraz celé situace: dění před, volbu samotnou i dění bezprostředně po ní. Z vyznění celého listu je jednoznačné, že jeho cílem není pouze získat na svou stranu církevní představitele, ale především získat si náklonost císaře. To je hezky vidět třeba už na poznámce, že oni stáli na jeho straně, zatímco spříseženství kancléře Rolanda mělo v úmyslu ho exkomunikovat.⁷⁸ Procísařské zabarvení listu samozřejmě nebránilo rozeslat jeho kopii i do prostředí mimo Říši. Případně mohli vytvořit jinou redakci pro odlišné prostředí, nic ale nenasvědčuje tomu, že by tak učinili.

Samotný Oktavián začal s vlastním rozesíláním oznámení o své volbě o poznání později. Jeho list odeslaný ze Segni je datována až 28. října.⁷⁹ Stejně jako dopis jeho volitelů je i tento dokument jasně určen pro říšské prostředí. Rozsahem je však podstatně kratší a jeho formulace je již odlišná. Určen je pro říšské preláty stejně jako pro členy Fridrichova císařského dvora. Oslovuje je jako dávné přátele a vzpomíná na „*mnohá vzájemně prokázaná dobrodiní, která jak věříme se nikterak nevytratila z vaší paměti*“. Apeluje na ně, aby upomněli nejjasnějšího císaře, že nemá váhat s pomocí a péčí o církev boží, jejímž je ochránce a obránce, neboť loďku svatého Petra zmítající se v bouřích doby zachránil z temnot lesk císařství. Volbě samotné se věnuje pouze velmi stručně, v podstatě se omezuje na sdělení, že byl po dlouhých diskuzích kanonicky zvolen a vysvěcen první říjnovou nedělí. Pak ještě dodává, že kancléř Roland byl intronizován 12 dní po jeho volbě skrze spiknutí a spříseženství namířené proti církvi a císařství. Navíc ho předešel s dopisem, který však byl plný lži a prost veškeré úcty.⁸⁰ Styl tohoto listu se zdá poněkud vytříbenější, nežli tomu bylo u listu předchozího. Odkazy na biblické texty jsou však i v tomto případě spíše výjimečné. Zdá se, že Viktorova papežská kancelář zpočátku neměla k dispozici úředníka zběhlého v sestavování oficiálních listin.

Již v této první fázi Viktor jednoznačně učinil chybu, příliš se zaměřil na získání císaře na svoji stranu a zcela opomněl panovníky dalších zemí. Z prostředí Anglie, Francie či Hispánie se nedochoval jediný doklad o tom, že by se s nimi pokoušel komunikovat. Snad měl situaci ztíženou nedostatkem osob, které by byl mohl vyslat do zahraničí s povolebním oznámením. Nebo se spíše domníval, že dostane-li císaře

⁷⁷ Pouze na konci dopisu se vyskytují dvě krátké biblické citace (MGH AB, č. 42, str. 87.)

⁷⁸ Zmínka o zamýšlené exkomunikaci císaře se vyskytuje i v Milánském letopise (viz pozn. 38)

⁷⁹ MGH AB, č. 44, str. 89. (Popř. MGH SS rer. Germ. XLVI., str. 297.)

⁸⁰ Tamtéž.

Fridricha, muže schopného a neústupného, na svoji stranu, bude mít vítězství v daném sporu jisté. Zacítil tedy na své známé, jenž potkal na Fridrichově dvoře a snažil se přes ně získat císařovu přízeň lichotivými slovy. Ostatní země ať již úmyslně, nebo z nedostatku prostředků ignoroval. Bohužel pro něj se nejen biskupové celé Itálie, jak píšou ve svém listu kardinálové, ale i zbytek křesťanského světa dozvěděl o vypuknutí schizmatu zcela jiný příběh, než jaký by si přál. Alexandr bezesbytku využil své schopnosti bývalého kancléře sestavil list dostatečně erudovaný i detailní a rozeslal ji významným církevním představitelům po celé Evropě. Získal si je na svoji stranu a pokud k nim pak dorazila Viktorova verze příběhu, bylo již celkem pozdě.

3.2 Synody

Viktor (a stejně tak i Alexandr) se snažil přesvědčit křesťanstvo, jak mohl a uměl, že právě a pouze jemu náleží papežský stolec, jako jedinému právoplatně dosazenému papeži. Nebylo však už v jejich rukou, kdo nakonec dosáhne uznání. Arcibiskupové, biskupové, opati a další církevní i političtí představitelé před sebou měli výše popsané verze volby, které se shodovaly pouze v jediném: volba neproběhla tak, jak měla a mimo právoplatného papeže existuje ještě jeden schizmatik. Bylo na nich, ke komu se přikloní, ležel přitom ním nesnadný úkol rozhodnutí, které pokud možno mělo být jednotné, aby nebyla poškozena autorita církve. Toto je fáze, v níž přicházejí ke slovu církevní shromáždění ve formě rady synod, jež se konaly od roku 1160 až do roku 1164.

3.2.1 Pavie

Jako „*advocatus et defensor ecclesiae*“ se do vzniklé situace vložil Fridrich Barbarossa. Nikoli svévolně, jeho podporu se svými dopisy snažili získat kardinálové obou soupeřících stran. Navíc si císař byl zajisté výsadní funkce obránce církve dobře vědom a bylo tedy otázkou jeho povinnosti i cti zasadit se o co nejrychlejší řešení vzniklé situace. Rozhodl se svolat synodu do Pavie, již by se účastnil nejen klérus z celé Říše, ale i z dalších koutů západního křesťanstva. Především kvůli dalšímu vývoji situace je nasnadě Barbarossu obvinít, že synoda byla pouhé divadýlko, které mělo podpořit jeho

rozhodnutí. Laudage se k danému problému vyjádřil následovně: „*Pokud se vezme v potaz, že jeho zmocněnec – falckrabě Oto z Wittelsbachu – vzdoropapeže [Viktora] podporoval již na počátku, a že císař sám již v září dal na vědomí, že hodlá uznat římským biskupem pouze tu osobu, která bude podporovat honor imperii, pak nemůže být pochyb: Pavijská synoda byla svolána jen proto, aby opatřila Oktaviánovu vyzdvižení právní oporu; uznání Viktora IV. a exkomunikace Rolanda byly dopředu uzavřenou věcí.*“⁸¹ Fridrichova zaujatost a příklon k Oktaviánovi jako kandidátovi na papežský stolec je, pravda, nasnadě, již kvůli jejich předchozím dobrým vztahům. Argumentace, jíž užívá Laudage, je však diskutabilní. Podpora falckraběte Oty byla otázkou okamžitého, ale rozhodně osobního rozhodnutí tohoto muže. Nemůže být pochyb o tom, že císař neměl šanci se takto rychle dozvědět, co se v Římě děje, natož dát jakékoli rozkazy. Přinejlepším se lze domnívat, že byl Ota Fridrichovi tak blízkým, aby věděl, co by si jeho císař přál, nebo spíše co si může dovolit. Co se týče druhého argumentu, není snad ani třeba o něm diskutovat, není totiž jediný rozumný důvod, proč by císař (nebo jakýkoli jiný vládce) vůbec kdy souhlasil s uznáním někoho, kdo by Říši poškozoval. Fridrich snad byl zaujatý, ale možná byl i rozhodnut řídit se závěrem svolaného církevního shromáždění i v případě, že bude názor církevních představitelů odlišný od jeho vlastního. To ovšem dnes nelze prokázat.

Barbarossa zaslal zvací dopisy do Anglie, Francie, Hispánie i Uher. Obracel se samozřejmě na panovníky. Anglického krále žádal: „...*pošli nám ze ctihodného biskupského kolegia tvojí země a opatů a dalších pravověrných, jejichž moudrost a zbožnost v anglické církvi vyniká, tolik, kolik můžeš, a přiměješ je zúčastnit se výše řečeného svatého shromáždění, aby byla obnovena jednota římské církve díky vyřčenému zdravému úsudku jejich a dalších církevních představitelů...*“⁸² Bohužel ačkoli několik zástupců z ciziny dorazilo, nebylo jich právě mnoho. Byli přítomni spíše jako pozorovatelé, aby mohli později podat zprávu o průběhu koncilu, než že by tvořili jeho součást a podíleli se na rozhodnutí a obnovení církevní jednoty. Pozvání bylo samozřejmě zasláno i oběma soupeřícím papežům, dorazil však pouze Viktor. Alexandr a jeho kardinálové měli proti takovému postupu ostré výhrady. Fridrich mu ve svém

⁸¹ LAUDAGE, J. *Alexander III. und Friedrich Barbarossa*, str. 124.

⁸² MGH Const. I., č. 183, str. 255. „...*quatinus de venerabili collegio episcoporum regni tui et abbatum aliorumque orthodoxorum, quorum sapientia et religione Anglorum prfulget ecclesia, quotquot potes, nobis transmittas et predicto sacro conventui facias, ut eorum ceterorumque ecclesiasticorum virorum salubri dictante consilio unitas Romane ecclesiae, ..., reformetur...*“

pozvání píše o tom, jak sezval bohabojné muže Říše i dalších království a krom toho i nezávislé světské soudce, aby nemohla být římská církev někým zbavena své integrity a spravedlnosti. Pokud bude chtít přijít, císařští legáti mu zajistí bezpečnou cestu, pokud ne, Bůh to vidí a soudí. Hned za danou poznámkou je závěrečná věta dokumentu v tomto znění: „*My však, podporováni milostí toho, který dává králům ochranu, budeme vykonávat spravedlnost boží, která nepřísluší nikomu více než římskému císaři.*“⁸³ Dává Alexandrovi jasně najevo, že k rozhodnutí dojde i bez jeho přítomnosti, neboť on je ten, jemuž přináleží vykonávat spravedlnost Boží.

Tón ani obsah Fridrichova listu nebyl Alexandrovi po chuti a podle toho také zněla jeho odpověď: „*Uznáváme, že je císař z povinnosti uložené mu jeho úřadem ochráncem a obráncem římské církve, proto tedy snažíme se ho ctít více než ostatní panovníky, ačkoli to není jeho výsada, a podřídít se mu ve všem co nijak neubírá na cti Králi králů. ... Divíme se, že ačkoli ho milujeme, jak je stanoveno, necítíme žádnou lásku od něj...vidíme, že nám odpírá povinnost cti.*“⁸⁴ Cituje též část Fridrichova zvacího dopisu, na níž reaguje: „*V tom, zdá se, se [císař] bezpochyby dalece vzdálil od zvyků jeho předchůdců a překročil hranice svého úřadu, když bez vědomí papeže svolal koncil a nám přikázal přijít, neboť nad námi nemá právo žádný člověk.*“⁸⁵ I pokud nebyla Alexandrova reakce přesně taková, jak ji ve svém životopise zprostředkovává Boso, nemůže být pochyb o tom, že se císařem chystaného koncilu Alexandr zúčastnit nehodlal. Ačkoli si Alexandr si zachoval svoji důstojnost a jednal dle práva, jednalo se pro něj o poměrně riskantní krok. V době, kdy pozvání na koncil v Pavii odmítl, se nacházel ve stejně nejistém postavení jako jeho soupeř. Navíc shromáždění, které Barbarossa měl v úmyslu uskutečnit, mělo být místem setkání kléru nejen říšského, ale i z mnoha dalších zemí západního křesťanstva. Alexandr mohl snad doufat, ale nikoli vědět, že nakonec z ostatních monarchií, především z Anglie, Francie a Hispánie nebude přítomno dostatečné množství církevních zástupců. Riskoval tak zavržení ve své nepřítomnosti a všeobecné uznání Viktora jako právoplatného papeže.

⁸³ MGH Const. I., č. 184, str.256.

⁸⁴ LP II., str. 401. „*Nos recognoscimus domnum imperatorem, ex collato sibi debito dignitatis advocatum ac specialem sacrosancte Romane ecclesiae defensorem; unde ipsum si per eum non steterit, pre ceteris principibus orbis intendimus honorare ac per omnia ei deferre in quibus Regis regum honor nullam capiat deterimentum. ... Miramur itaque, quod sincere illum, sicut convenit, diligentes, sincere non sentimus ex eo dilectionis affectum,...ab eo nobis...honorem debitum conscipimus denegari.*“

⁸⁵ Tamtéž. „*In quo nimirum longe a consuetudine praedecessorum suorum recessisse videtur, et dignitatis suae terminum excessisse. Dum sine conscientia Romani Pontificis concilium convocavit et nosad praesentiam suam, sicut homo super nos potestatem habens, praecepit convenire.*“

Koncil v Pavii nakonec namísto v lednu začal až počátkem února. Zúčastnili se ho církevní představitelé především z prostředí Říše a několik vybraných zástupců dalších monarchií, kteří tam však působili spíše jako pozorovatelé. Když se shromáždili, pronesl k nim Fridrich řeč o tom, jak svolal dle své císařské moci jejich shromáždění, stejně jak tomu učinili císaři Konstantin, Theodosius, Justinian, Karel Veliký či Ota. „*A protože v tom, co je boží, není na nás [císaři] vás soudit, já Vás veliké vyzívám, abyste rozhodli v tomto případě, neboť sám bůh od vás očekává rozsudek.*“⁸⁶ Poté se mohl koncil rozběhnout. Zatímco Viktorova strana byla koncilu přítomna, Alexandrova svoji účast odmítla. Alexandr se dle tónu jeho odpovědi osobně se na koncil rozhodně nechystal, zřejmě ale existovala skupinka kardinálů zplnomocněná se koncilu účastnit, pouze však za určitých podmínek. Alespoň Gerhoch zmiňuje, že v Janově byli přítomni dva legáti a kardinálové z Alexandrovy strany, kteří se však odmítli koncilu účastnit, pokud nedostanou v koncilu předsednictví.⁸⁷ Každopádně nikdo z Alexandrovy strany nedorazil, a ten tak pozbyl možnost aktivní obhajoby před celým koncilem a vyvrácení nařčený vznesených z druhé strany. Účastníci tedy byli odkázáni pouze na jeho psaná vyjádření, především jeho list *Eterna et incommutabilis*. Co se týče Viktorovy strany, mohli si účastníci vyslechnout obhajobu z úst jeho zástupců naživo, navíc před nimi vystoupili také svědci z řad římského kléru a vyslechli si čestné prohlášení zaslané klérem římské baziliky sv. Petra.

Viktorovi obhájci začali po krátkém úvodu prvním bodem obhajoby, v němž se vrací k uzavření Kostnické smlouvy mezi císařem a papežem Hadriánem. Obviňují kancléře Rolanda a jeho přívržence z porušení této smlouvy, neboť uzavřel mír a přátelství s králem Sicílie bez souhlasu císaře a odmítali exkomunikovat Milánské, císařovy vrchní nepřátele.⁸⁸ Následuje rozvláčný popis jak kancléř a jeho přívrženci vytvořili spříseženství, které bylo zaměřené proti císaři a ke škodě církvi. Neopomenuli zmínit ani události ze sněmu z Besançonu a připomenout Rolandovo nevhodné chování. Poté měla Rolandova strana obnovit spříseženství a zavázat se, že novým papežem vyvolí

⁸⁶ MGH SS rer. Germ., str. 319. „*Et quia in his quae ad Deum sunt non est nostrum de vobis iudicare, tales vos et taliter in hac causa hortamur habere tamquam solius Dei de vobis expectantes iudicium.*“

⁸⁷ MGH Ldl III., str. 365. K této informaci je nutné přistupovat opatrně, neboť již Gerhoch dává jasně najevo, že to není informace z první ruky užitím spojení „*ut dicebatur*“. K tomu též GÖRICH, *Die Ehre*, str. 130; REUTER, T. *The papal schism*, str. 29.

⁸⁸ Otázka porušení Kostnické smlouvy Hadriánem, když uzavřel mír se Sicílií je nanejvýš problematická. Císařská strana to tak jednoznačně chápala, bod o Sicílii však papežem nebyl duplikován. (Viz MGH DD F I,1, č. 52, str. 87.) U obvinění, že Milánští nebyli exkomunikováni, ačkoli dle smlouvy z Kostnice měli být, je rozhodně obvinění oprávněné.

pouze někoho z jejich řad. Následoval popis událostí samotné volby. Celá tato řeč tedy není postavena jako obhajoba Viktora, ale mnohem spíše jako obžaloba druhé strany. Zástupci Viktora se rozhodli zaměřit na Rolanda a jeho chybné kroky, z jejich argumentace jasně říká jednu věc: Roland byl, je, a i nadále bude nepřítelem Říše, paktuje se se Sicílií a záměrně míří proti císaři.

Kromě vlastního projevu lze předpokládat, že pro svá tvrzení o spiknutí a spříseženství museli podat také konkrétní důkazy. Těžko soudit kolik jich měli k dispozici. Nicméně spolu se svědectvími dalších osob dokázali přesvědčit účastníky shromáždění, že: „*Panu Oktaviánovi a nikomu jinému byl v Římě v chrámu svatého Petra kardinály dle zvyku nasazen pluviál na žádost římského lidu a za souhlasu a přání kléru. V přítomnosti kancléře [Rolanda] a bez jeho protestů byl usazen na papežský stolec a kardinály a římským klérem bylo dle zvyku zpíváno 'Te Deum laudamus' a bylo mu stanoveno jméno Viktor. Množství kléru a římského lidu přišlo k jeho nohám. Tu scriniarius dle starého římského obyčeje vystoupil na stupínek a mocným hlasem promluvil k lidu řka: 'Slyšte, občané Říma a shromáždění státu! Druhého dne zemřel náš otec Hadrián a následující neděli byl zvolen papežem a oblečen do pluviálu pan Oktavián, kardinál od sv. Cecílie a posazen na stolec svatého Petra a pojmenován papež Viktor. Souhlasíte?' A lid i klérus odpověděl mocným hlasem: 'Souhlasíme.' Podruhé i potřetí lid tázaný, zda souhlasí, jasně odpověděl „Souhlasím.“ Pak byl papež se štolou a dalšími papežskými odznaky s velkou radostí uveden do paláce. Poté co byl vykonán tento rituál, hned přišla kapitula sv. Petra k nohám papeže Viktora a poddala se mu a prokázala mu náležitou úctu, klér i lid nezměrného množství učinil stejně. Následujícího dne přišli jasní představení římského kléru do domu kancléře a ke kardinálům, kteří s ním byli, neboť chtěli vědět, zda mu byl nasazen pluviál, protože se to říkalo. Nenašli ho ani v pluviálu ani s dalšími jinými odznaky moci a ze způsobu mluvy jeho i jeho kardinálů a zvěděli z řeči jeho i jejich, že mu nikdy pluviál nasazen nebyl, a že mu to bylo falešně uloženo. Jak bylo vyslechnuto a vzato na vědomí, představení přišli k nohám papeže Viktora a podřídili se mu a prokázali mu úctu.“⁸⁹*

⁸⁹ MGH Const. I., č. 188, str. 260. „*Domnus Octavianus et nemo alius Romae in aecclesia beati Petri petitione populi et consensu ac desiderio cleri a cardinalibus manto sollempniter est indutus et presente cancellario et non contradicente in kathedra beati Petri collocatus est, et a cardinalibus et clero Romano 'Te Deum laudamus' sollempniter ei cantatum est et nomen ei Victor impositum est. Ibi multitudo cleri et populi Romani venit ad pedes eis. Tunc scriniarius secundum antiquam Romanorum consuetudinem ascendens in altum, voce magna clamavit ad populum dicens: 'Audite, cives Romani et coetus rei publice! Secunda feria pater noster Adrianus mortuus est, et proximo sequenti sabbato domus Octavianus cardinalis Sanctae Ceciliae in Romanum pontificem electus et inmantus est et in kathedra beati Petri*

Následuje výčet, kdo se Viktorovi podřídil a svědectví mužů přítomných události po volbě. Zaznamenány jsou jejich výpovědi vesměs o povolební návštěvě u kancléře, kdy on je sám nabádá, aby složili úctu Viktorovi. Basso a Jan z Říma říkali: „*Když seděl Viktor na stolci, kancléř se vrátil do pevnosti a klerik Jan Phizutus a laik Jan Buccalata chtěli nasadit pluviál kancléři. Ten je však s křivdou odmítl řka: Nečinite za mne blázna, tam je papež, jděte k němu a podřídte se mu.*“⁹⁰ a „*Kněz Barro a kněz Jan, kaplani z kardinálské kanceláře řekli, že následujícího dne po uvedení Viktora přišli ke kancléři a řekli mu: 'Slyšeli jsme, že Vám byl nasazen pluviál a radovali jsme se, a nyní, protože vidíme jiného, smutníme.'* Ten jim na to řekl: 'Kvůli mně se neradujte ani nesmutněte, protože mně nebyl ani není nasazen pluviál, jděte a podřídte se tomu, kterého jste v něm viděli.“⁹¹ Tyto rozhovory různých svědků s kancléřem, jsou nanejvýš nepravděpodobné. Jak kancléř, podle výpovědí, těsně po volbě připouštěl svoji prohru a sám je posílal skládat poklonu svému protivníkovi, je přinejmenším zvláštní. Ačkoli těsně po divokých událostech volby mohl být smutný, zklamaný či podrážděný případně snad v nějaké depresi a začal jednat, až když si vše dobře promyslel, je více než těžké si představit, že by kohokoli sám dobrovolně posílal podřídít se někomu, komu neměl v úmyslu podřídít se sám. Proto rozhodně nelze brát svědectví jako ryzí pravdu, ta zřejmě bude končit u faktu, že kancléře navštívili a neměl pluviál, ale jinak se dozajista jedná o upravené výpovědi. Všechny tyto záznamy koncilu však svědčí o jednom, a to že tehdejší společnost kladla velký důraz na rituály a symboliku.⁹² Základní argumentací je v tomto případě přítomnost a absence pluviálu, případně i dalších odznaků papežské moci u obou soupeřů o papežský stolec.

collocatus est et papa Victor nominatus. Placet vobis? Respondit magna voce clerus et populus: 'Placet'. Deinde cum bandis et aliis papalibus insignibus domnus papa cum laudibus in palatium deductus est. His itaque rite peractis, capitulum beati Petri statim venit ad pedes papae Victoris et obediuit ac debitam ei reverentiam exhibuit; clerus et populus, multitudo magna similiter obediuit. Sequenti vero die proxima rectores cleri Romani accendentes ad domnum cancellarium et ad cardinales qui cum eo erant, voluerunt cognoscere, si inmantatus esset, sicut quidam dicebant, et non invenerunt eum inmantatum neque aliqua dignitatis specie variatum, et habito cum eo et cardinalibus suis colloquio, cognoverunt ab ore eis et suorum, quod numquam fuerit inmantatus et quo dei hoc falso imponebatur. Quo audito et cognito, rectores ad pedes domni papae Victoris venerunt et obedientiam et reverentiam exhiberunt.“

⁹⁰Tamtéž, str. 262. „*Postquam cancellarius, sedente domno Victore in cathedra, in munitionem se recepit, Iohannes Phizutus clericus et Iohannes de Buccalata laicus voluerunt inmantare cancellarium. Qui cum iniuria reppulit eos dicens: 'De me non facietis ridiculum; ibi est papa, ite ead eum et obedite ei.'*“

⁹¹Tamtéž, str. 262. „*Presbiter Barro et presbiter Iohannes, capellani de cardinalia cancellarii, dixerunt, se sequenti die post promotionem domni Victoris ad cancellarium accessisse et dixisse ad eum sic: 'Audientes vos esse inmantatum gaudebamus, et nunc quia aliter videmus, dolemus.'* Qui dixit eis: 'Pro me nolite gaudere vel dolere, quia ego nec fui nec sum inmantatus; ite, obediante ei quem videtis inmantatum.'“

⁹²K papežskému pluviálu a dalším symbolům moci viz MIERAU, H. J. *Kaiser und Papst im Mittelalter*, Köln/Weimar/Wien, 2010, str. 212 a dále.

Středověká společnost byla společností velmi ritualizovanou a dbající na symboliku jak předmětů, tak úkonů. Slušelo se, aby člověk byl oblečen dle svého společenského postavení a funkce, kterou v ní zastával. Rituály pak byly důležitou součástí každodenního života a měly svůj pevný a ustálený řád, počínaje nejčastěji opakovanými rituály v rámci církevní liturgie až po rituály spíše výjimečné, jako byla třeba císařská korunovace. Každý úkon měl svůj daný řád, a jeho průběh mu musel být podřízen. Pokud by bylo v rituálu cokoli opomenuto, ztrácel by tím na své legitimitě. Ačkoli je pravdou, že pokud pro určitou situaci neexistoval podrobný popis dané zvyklosti, mohlo dojít k různosti výkladu a vést až ke konfliktu.⁹³ Volba papeže a jeho následné dosazení na papežský stolec byla zmapována více než dobře a měla zřejmě zaběhnutý průběh.⁹⁴ Právě na tento fakt se obrana Viktora na synodě v Pavii soustředí. Přechází okolnosti volby s tím, že ho možná sice volilo méně kardinálů, zato to byla ta „zdravější část“⁹⁵ z nich. Odvolávají se na souhlas lidu, kléru a dalších instancí, a pak zdůrazňují průběh jeho intronizace. Nasazení pluvíálu, jeho usazení na papežský stolec, zpěv hymnu „Te Deum laudamus“ a obdržení dalších symbolů papežské moci zde tvoří zásadní argumenty pro jeho právoplatnost. Nikoli kanonická volba většinou kardinálů, ale správné vykonání rituálu, který následoval těsně po volbě, byl pro synodu v Pavii rozhodující. Krom toho, že byla zpochybněna legitimita volby Rolanda kvůli předchozímu spiknutí, byl nejsilnějším důkazem povolební průběh. Kancléř Roland nemohl být právoplatným papežem, neboť neprošel předepsaným rituálem, a když ho druhý den navštívili neměl u sebe pluvíál ani žádné jiné odznaky papežské moci. Na první pohled tedy bylo možné říci, že není papežem. V listu rozeslaném po skončení synody se navíc odvolávají ke starým zvykům i podobným starším případům a docházejí k závěru, že církvi byl vždy preferován ten, komu byl na žádost lidu se souhlasem a přáním kléru jako první nasazen pluvíál. Odvolávají se konkrétně na soudobý případ, kdy papež Innocenc byl upřednostněn před jeho protivníkem Anakletem, protože mu byl nasazen pluvíál jako prvnímu, a to i když daný obřad u obou proběhl ve stejný den. U Rolanda se tomu tak stalo nikoli následující den, ale až za jedenáct dnů.⁹⁶ Z toho pro ně jasně vyplynula právoplatnost Viktora.

⁹³ Jako např. setkání papeže Hadriána IV. a Fridricha Barbarossy před korunovací u Sutri. Viz. výše.

⁹⁴ V roce 1159 to bylo navíc pouhé čtyři roky od poslední volby a většina přítomných ji tedy ještě měla v živé paměti.

⁹⁵ MGH Const. I., str.265. „a saniori parte cardinalium“

⁹⁶ MGH Const. I., č. 190, str. 268.

Důležitost rituálu nasazení pluvíálu a uvedení na papežský stolec si zajisté uvědomovala i Alexandrova strana. Od Viktora a jeho příznivců se nedozvídáme o žádných závažných problémech v průběhu těchto úkonů, zato Alexandr zpochybňuje způsob, jakým byl nasazen pluvíál Oktaviánovi, podle jeho verze mu ho totiž vytrhl a nasadil si ho sám. To zajisté nebylo dle zvyku a legitimita Oktaviána, tedy Viktora, na papežském stolci byla zpochybněna. Nejen tedy okolnosti samotné volby, ale především okolnosti těsně jí následující, hráli roli v přiznání legitimacy jednotlivým kandidátům.

Synoda v Pavii nakonec rozhodla, že právoplatným papežem je Viktor. Světu dala toto rozhodnutí najevo listem rozděleným na několik rubrik. V oddílech 1-4 bylo oznámeno, jak bylo rozhodnuto, a proč. Pátý oddíl pak shrnuje hlavní argumenty svědčící proti právoplatnosti zvolení kancléře Rolanda papežem. „*Objevíli a shledali jsme dřívější spříseženství hříšně uzavřené mezi Rolandem a kardinály, kteří ho následovali s Milánskými a Sicílií, skrze samotné spřísežence, skrze dopis poslaný Rolandem Milánským a další nezpochybnitelné důkazy.*“⁹⁷ Alexandrova důvěryhodnost zde byla zásadně zpochybněna na základě prohlášení uvedeném v *Eterně*. Koncil shledal, že v „*Rolandově dopise opatřeném jeho pečeti*“ našel „*nejčistší lež a ohavnost,*“ neboť podle něj Oktaviána při volbě podporovali pouze dva muži, Jan od sv. Martina a Guido z Cremy. Toto prohlášení Alexandra bylo evidentně lživé, a ještě více účastníky synody tvrzení pobouřilo, neboť ho uvedl slovy: „*Bůh je mi svědkem.*“ Není divu, že: „*Ctihodné shromáždění v těchto slovech našlo nejen nejčistší lež, ale též rozeznalo ohavné křivopřísežnictví.*“⁹⁸ V tomto případě Alexandr opravdu poněkud přešlápl, neb prohlašoval svým svědkem Boha při jasné lži, což bylo neomluvitelné. Dále je Alexandrova strana obviněna ze zadržení, zbití a uvěznění kardinála Raimunda⁹⁹ od Panny Marie na Via lata, aby mu bylo zabráněno dostavit se ke koncilu. Bylo též poukázáno na jeho pozdní nasazení pluvíálu.

Důležitý je také bod sedm, kde je popsán obřad, jakým byl Viktor na synodě uznán. Císař Viktora uznal na radu a žádost shromáždění a poté všichni přítomní byli třikrát dotázáni, zda souhlasí a oni radostně zvolali: Souhlasíme! Následujícího dne byl

⁹⁷ Tamtéž, str. 267. „*Praeterea coniurationem inter Rollandum et suos sequaces cardinales cum Mediolanensibus et Siculo nefandissime perpetrata et per ipsos coniuratores et per litteras Rollandi Mediolanensibus directas et aliis manifestissimis argumentis deprehendimus et cognovimus.*“

⁹⁸ Tamtéž, str. 267. „*In his itaque verbis venerabile concilium non solum mendacia manifestissima deprehendit, sed etiam detestabile periurium recognovit.*“

⁹⁹ V listu (MGH SS Const. I., str. 268) je užito Rodbertus, v poznámce uvedeno Ro. Jedná se zde o špatné rozvedení zkratky, muselo se jednat o Raimunda, neboť ten byl tou dobou kardinálem v P. Marii na Via lata.

Viktor procesím veden z kostela sv. Salvátora, který ležel mimo město, do katedrály. Tam ho čekal císař, jenž mu přidržel třmen při sesedání z koně, vzal ho za ruku uvedl k oltáři a políbil mu nohy.¹⁰⁰ Jeho příkladu pak následovali patriarchové, biskupové a další přítomní. Rituál, který se po uznání synodou odehrával, byl vlastně velmi podobný samotnému rituálu povolebnímu.¹⁰¹ Jeho volba byla jednohlasně odsouhlasena veškerým shromážděním. Poté byl uveden do katedrály, kde se mu podřídili všichni přítomní, včele s císařem. Dalšího dne pak Viktor přikročil k uvalení klatby na Alexandra a všechny jeho přívržence.

Na základě dokumentace, která je dnes k dispozici, lze říci, že šance uznání Alexandra synodou v Pavii byla opravdu minimální. Protože nebyl osobně přítomen a ani jeho zástupci se nedostavili, nebyl schopen aktivně obhajovat svůj postoj a ani se bránit proti vzneseným nařčením. Byl tedy synodou shledán vinný ze spiknutí proti Říši a spříseženství o volbě před volbou. Navíc pluvíál mu byl nasazen o mnoho později než Viktorovi. V jediné dokumentaci pocházející od Alexandra, která byla shromáždění k dispozici, se dopustil křivopřísežnictví. Ačkoli snad Alexandr mohl být v mnohých ohledech vhodnější volbou, především s ohledem na jeho vzdělání či zkušenosti v úřadu papežského kancléře, byl v očích účastníků synody jednoznačně diskreditován. Stal se nepřijatelným pro svoji předchozí spikleneckou historii, i proto, že papežem v žádném případě nemohl být křivopřísežník. Alexandr, ačkoli byl možná schopný, pro ně byl z uvedených důvodů krajně nedůvěryhodný. Ze synody v Pavii tedy vítězně vzešel Viktor, bohužel pro něj se toto rozhodnutí stalo závazné pouze v rámci Říše. List byl rozeslán do ostatních zemí a panovníci zajisté dostali zprávu i od zástupců kléru, jenž byli na synodě přítomni. Rozhodnutí vzali na vědomí, ale necítili se jím vázáni. Králové Anglie a Francie právě řešili naléhavější problém, tedy jejich vzájemný konflikt. Reuter navíc poukazuje na odlišnost daných církevních prostředí a říká, že ti, kteří list synody sestavovali, zvolili špatné argumenty, a navíc je prezentovali špatnou cestou.¹⁰² Nemyslím, že argumenty, které užívají by byly chybné, otázka jejich prezentace je již jiná věc, ta mohla být lepší. Podle něj též pro muže církve za západu zřejmě nemělo valný

¹⁰⁰ V tomto případě Barbarossa neváhal s předvedením *officia strepae*, jako tomu bylo v roce 1155 při setkáním s Hadriánem. Buď se s tímto úkonem již smířil, nebo bylo v tomto případě namístě i v jeho očích. Sebastian Scholz se třeba domnívá, že officium stratoris (a s ním tedy i jeho součást officium strapae), bylo panovníky vykonáváno v době schizmatu a panovník tím deklaroval podporu daného papeže (SCHOLZ, S. Symbolik und Zeremoniellen, str. 135-7.)

¹⁰¹ Viz též REUTER, T. *The papal schism*, str. 35.

¹⁰² Tamtéž, str. 34.

význam Fridrichovo vykonání *officia stratoris* při setkání s Viktorem. To je zajisté správná poznámka, na klérus Anglie či Francie opravdu mělo spíše marginální dopad, avšak toto sdělení mohlo být míněno spíše pro krále a politické představitele zemí k nimž se list dostal nežli pro klérus. Zpráva, že císař vykonal pro tohoto papeže poctu, k níž se o několik let dříve zdráhal přistoupit, měla snad sloužit jako inspirace hodná následování pro panovníky i jiné vysoce postavené muže. Ačkoli samozřejmě výsledek z Pavie nemohli v Anglii, Francii ani dalších zemích zcela ignorovat, k rozhodnutí tam mělo teprve dojít.

3.2.2 Bouvines

Po ukončení synody putovali do okolních zemí předat výše rozebíraný list legáti vyslaní Viktorem, respektive snad ještě synodou, nicméně v papežských službách. K západním mocnostem putoval Rainald z Dasselu společně s Garsidoniem z Mantovy a Adolfem z Holsteinu. Do Hispánie byl vyslán Herman z Verdenu a do Čech a Uher Daniel Pražský.¹⁰³ Ti měli nejen předat rozhodnutí synody, ale zajisté i v daných zemích působit ve prospěch papeže Viktora IV.

U alexandrovské strany samozřejmě rozhodnutí koncilu nezůstalo bez odezvy. Alexandr zareagoval v březnu exkomunikací císaře a všech, kteří se podřídili Viktorovi a rozesláním nové série dopisů, mimo jiné salcburskému arcibiskupovi Eberhardovi, jenž se koncilu nezúčastnil, či anglickému králi.¹⁰⁴ Krom toho vzešla reakce na rozhodnutí synody v Pavii též z církevního prostředí Anglie a Francie. Svůj odpor vyjádřil Arnulf z Lisieux, Jan ze Salisbury či Aelred z Rievaulx, jehož dopis je však dnes ztracen. Jan ze Salisbury měl vynikající rétoriku a pomáhal šířit oficiální postoje Alexandra.¹⁰⁵ Arnulf ve své odpovědi na list z Pavie zpochybnil jeho jurisdikci a zároveň přijal za své tvrzení, jenž se objevilo v dopise rozeslaném Alexandrem: Viktorovi byla císařem, který si chtěl podmanit všechna království, udělena investitura prstenem a berlou.¹⁰⁶ Ačkoli je pouze minimální šance, že toto tvrzení bylo pravdivé, bylo rozhodně účinné. Vytříbená rétorika

¹⁰³ OHNSORGE, W. *Päpstliche und gegenpäpstliche Legaten in Deutschland und Skandinavien 1159-1181*, Berlin, 1929, str. 8.

¹⁰⁴ JL II. 10626-9.

¹⁰⁵ REUTER, T. *The papal schism*, str. 33-34.

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 33.

společně s identifikováním protivníka jako potencionální hrozby, a tedy zastrašením populace je koneckonců velmi účinná politická praxe i v dnešní době, stejně dobře zřejmě fungovala již ve středověku. Zatímco Alexandr byl protivníkem označen „pouze“ jako nedůvěryhodný a křivopřísežník, Alexandrovi se podařilo vytvořit iluzi, že Viktor je hrozbou, neboť se podřídil světské moci. Byl pouhou figurkou intrikujícího císaře, (který navíc může představovat hrozbu nejen pro církev, ale i pro samotné království, kvůli své mocichtivosti), a nikoli právoplatným papežem spravujícím církev z boží vůle.

Arnulf svým dopisem ovlivnil třeba shromáždění anglického kléru, které se sešlo v Londýně v roce 1160. To se konalo na popud anglického krále Jindřicha II. Rozhodnutí, k němuž přítomní klerici dospěli, nebylo veřejně vyhlášeno, nýbrž pouze zasláno králi.¹⁰⁷ Dali jasně najevo, že jediným papežem, kterého se chystají přijmout je Alexandr. Svou zásluhu na tom zajisté měl i jeho zastánce Jan za Salisbury. Bližší podrobnosti k tomuto shromáždění bohužel nejsou blíže známy, nejspíš vycházeli pouze z psaných dokumentů, jenž měli k dispozici (*Eterna*, list synody v Pavii, reakce Alexandra a dopis Arnulfa z Lisieux).

Anglie ani Francie stále ještě oficiálně nevyslovila ani pro jednoho z papežů, ačkoli od volby uplynula již dlouhá doba. Aby mohlo být rozhodnuto, ke kterému z dvou kandidátů se připojí, tedy který je ten právoplatný, konal se po domluvě panovníků obou zemí společný koncil anglického a francouzského kléru v Bouvines v polovině července 1160. Shromáždění se zúčastnili též oba králové a císař Fridrich. Před očima shromážděného kléru obou zemí proběhla debata mezi zástupci obou papežů, za Alexandra vystupoval Vilém z Pavie, za Viktora proti němu stál Guido z Cremy. Vilém byl jako řečník zběhlejší a uměl lépe argumentovat, Guido se oproti tomu ve své řeči a argumentech měl zamotat natolik, že si nakonec protiřekl.¹⁰⁸ Akta daného shromáždění nemáme k dispozici, veškeré správy o koncilu vychází z útržkovitých zpráv zachovaných v dopisech, kronikách a jiných dílech. Znění disputace mezi účastníky či texty jednotlivých obhajob tak nejsou bohužel známy.

V tomto případě se Alexandr nezdráhal vyslat na shromáždění své zástupce, tak jak tomu bylo v případě Pavie. Nemůže být snad pochyb o tom, že se jednalo o shromáždění fungující v podstatě na stejném principu: zatímco do Pavie svolal zástupce

¹⁰⁷ BARLOW, F. The English, Norman, and French Councils Called to Deal with the Papal Schism of 1159, in: *The English Historical Review*, vol. 51, č. 202, 1936, str. 264-268. Zde str. 265.

¹⁰⁸ CHENEY, M. The Recognition of Pope Alexander III: Some Neglected Evidence, in: *The English Historical Review*, vol. 84, č. 332, 1969, str. 474-497. REUTER, T. *The papal schism*, str. 38-39.

kléru císař, jemuž Alexandr velmi jasně odpověděl, že nikdo nemá právo ho soudit, shromáždění v Pavii se konalo pod záštitou krále Francie a Anglie, a též nebylo svoláno papežem, proti čemuž se Alexandr vymezoval v prvním případě. Pro jeho jednání se nabízejí tři možná vysvětlení a těžko rozhodnout, které je to pravé. První z nich je jeho a priori záporný vztah k Říši a císaři. Fridrich byl energický panovník, který podle něj byl snad až příliš troufalý. Alexandr nemohl dovolit, aby císař získal pocit, že má právo se takto vměšovat do církevních záležitostí. Navíc si nejspíš předem spočítal, kdo na synodě získá sympatie říšského kléru, když jeho protivník byl „obzvláštní milovník Němců“¹⁰⁹ a on se na dvoře Fridricha v roce 1157 nezapsal právě nejlépe.¹¹⁰ Nebo si v případě Bouvines byl natolik jistý podporou anglického a francouzského kléru, že nemusel pochybovat o svém vítězství. Navíc byla synoda svolána dvěma králi, a na rozdíl od císaře, s nímž byly vztahy kurie v posledních letech napjaté, zde příliš nehrozilo ohrožení autority papeže. Třetí možností je, že se naopak po synodě v Pavii skutečně obával o svoji pozici, o čemž však lze u tak sebevědomého muže jako byl Alexandr s úspěchem pochybovat.

Z tohoto shromáždění vyšel vítězně Alexandr. Byl uznán právoplatným papežem klérem Anglie i Francie, stejně jako panovníky obou těchto zemí. Následovalo také Alexandrovo uznání z Hispánie a Svaté země.¹¹¹ Zatímco po koncilu v Pavii mohl Viktor zdánlivě slavit vítězství a těšit se na zárnou budoucnost, neboť ho zaštitil sám mocný císař Fridrich, po Bouvines se jeho situace jevila ještě více bezvýchodná, než tomu bylo těsně po volbě na podzim roku 1159. Tentokrát to byl on, kdo se musel bránit, chtěli se alespoň udržet ve hře o papežský stolec. Bylo nutné sestavit nový, velmi přesvědčivý list a opět ho rozeslat do světa. Vznikl nejpozději dne 10. listopadu 1160 v Pavii.¹¹² Viktor ho jako obvykle adresoval všem arcibiskupům, biskupům a dalším církevním představitelům, ale mimo jiné i „všem křesťanům, k nimž se tento list dostane.“¹¹³ Nepočítáme-li list sestavený a rozeslaný synodou v Pavii, je to první list z Viktorovy kanceláře, který byl konečně určená celému širému křesťanskému světu.

Oproti povolebnímu je tento list o poznání rozsáhlejší. Podle formy listu lze rozeznat, že Viktorova kancelář se rozrostla o muže zběhlé ve svém oboru. Listina neobsahovala v podstatě

¹⁰⁹ MGH SS VIII., str. 255.

¹¹⁰ Viz kapitola 2.1.3.

¹¹¹ JL II. 10654.

¹¹² JL II. 14441. Její text je dostupný v APRI II. č. 432, str. 378. Jedná se o exemplář ze 3. února s chybnou datací k roku 1159.

¹¹³ APRI II., str. 378. „*universis Christi fidelibus ad quos littere iste pervenerint*“

žádné novinky, avšak argumentace proti straně Alexandra je o poznání vytříbenější a pozměněná. Velmi často se zde vyskytují odkazy na biblické texty, autor však využil i dalších relevantních textů. Užívá zde třeba odkaz na zákoník císaře Justiniána¹¹⁴ nebo výrok blahoslaveného Klementa.¹¹⁵ Výroky jsou zaměřeny proti obohacování se a korupci. Poprvé se zde objevuje Vilém z Pavie jako člen spříseženství, který měl Viktora ještě jako kardinála nabádat, aby se ke spříseženství přidal.¹¹⁶ Zajímavé je zde pozměněné vystavění příběhu o spříseženství, než tomu bylo původně v dopise kardinálů. U nich byl papež Hadrián účastníkem děje, jakkoli manipulovaným, v tomto listě se jako účastník nevyskytuje. Zdá se, že zde autor sledoval jasný cíl, a to ukázat přísahu kardinálů jako protiprávní akt. Píše: „*Za života papeže Hadriána, což je strašné slyšet, přísahali, že jednoho z nich v budoucnu vyvolí papežem...*“¹¹⁷ O příslibení hlasu pro budoucí volbu papeže, ještě za života papeže současného, pojednává jeden z článků Graciánova dekretu. Stanovuje, že: „*Jestliže kněz, jáhen, či klerik, ..., dá podpis pro papeže, příslibí hlasovací lístek, bude přísahat či jinak příslibí hlas, ..., na místě ztrácí svoji důstojnost a příslušnost.*“¹¹⁸ Je to však podmíněno tím, že se tak stane „*...za života papeže a bez porady s ním...*“¹¹⁹ První uvedená podmínka rozhodně splněna byla, kardinálové přísahali ještě za života Hadriána. S druhou to již bylo horší. Zda tak konali bez porady s ním, rozhodně jasné nebylo. Bylo tedy potřeba papeže Hadriána odstranit z přímého děje alespoň oficiálně. Kardinálové by v tom případě nejednali v souladu s právem, navíc by byli s okamžitou platností zbaveni svého postavení a jejich volba Alexandra by byla jednoznačně neplatná. Vypadá to, že Viktor měl tou dobou ve svém okruhu nejen zkušené písaře a muže znalé Písma a dalších významných děl, ale též osoby vzdělané v právu. Za tyto právní poradce pravděpodobně vděčil Fridrichovi, který byl v kontaktu s nejlepšími soudobými právníky z Bologni.¹²⁰ Avšak protože se jednotlivé monarchie již rozhodly, ke komu se přikloní, měl list zřejmě jen malý účinek.

¹¹⁴ IVLIANI EPITOME LATINA NOVELLARVM IVSTINIANI, Const. XV, kp. 51. [online] Dostupné z: http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/epitome_julien_1.htm [cit. 1. 10. 2016]

¹¹⁵ Konkrétní dílo se mi dle citace nepodařilo dohledat, stejně se zřejmě vedlo i editorům APRI, kde bližší určení též chybí.

¹¹⁶ Viz poznámka 42.

¹¹⁷ APRI II. č. 432, str. 379. „*Vivente adhuc papa Adriano, quod est auditu horribile, coniuraverunt et unum de coniuratis futurum sibi papam constituerunt...*“

¹¹⁸ Decretum Gratiani, D. 79, c. 2. [online], Dostupné z: http://geschichte.digitale-sammlungen.de/decretum-gratiani/kapitel/dc_chapter_0_826, [cit. 18.12.2016]. „*Si quis presbyter, aut diaconus, aut clericus,..., subscriptionem pro Romano Pontificatu commodare, aut pitacia promittere, aut sacramentum prebere temptaverit, aut aliquod certe suffragium polliceri,..., loci sui dignitate, vel communione privetur.*“

¹¹⁹ „*...Papa incolumi et eo inconsulto...*“ Tamtéž.

¹²⁰ GÖRICH, K. *Friedrich Barbarossa*, str. 305.

3.2.3 Lodi, St. Jean-de-Losne, Tours

Viktor však boj o své uznání stále ještě nevzdával a v lednu 1161 se rozhodl svolat koncil do Cremony. Není známo, komu všemu toto pozvání ke koncilu zaslal. Nicméně máme k dispozici alespoň jeden exemplář určený pro arcibiskupa Eberharda ze Salcburku, který podporoval Alexandra. Lze předpokládat, že ostatní dopisy se od tohoto lišily opravdu pouze minimálně. Viktor nesděluje adresátům žádné překvapivé novinky, ale pouze je po vznosnějším úvodu takto zve ke koncilu: *„Vaše matka se třese a unavuje se pochybením a schizmatem skrze komplot Rolanda, úplatníka a uzurpátora, a jeho kompliců, skrze lži a křivopřísežnictví. Je bolestné říci, jak jimi byla dosud zdeformována nezpochybnitelnou simonií, hrabivými a nevhodnými požadavky. Nevěřím, že vaši prozíravosti to zůstalo skryto, když už proklamovaná často opakovaná zpráva je známá a rozhlášená téměř v celém světě. A neboť touto otřásanou a rozdělenou církví mnozí trpí a všichni ji touží přivést do řádného stavu, stanovili jsme, na radu našich bratří biskupů, mnohých kardinálů a duchovních, že se bude v neděli, na níž se zpívá 'Vocem iocunditatis',¹²¹ konat všeobecný koncil v Cremoně.“¹²²*

Koncil se nakonec nekonal v Cremoně, ale v Lodi. Není k němu dostupná žádná rozsáhlejší evidence a je třeba se spolehnout pouze na několik útržkovitých zpráv. Druhá recenze Kolínských análů k tomuto koncilu poznamenává, že závěry byly podobné těm z Pavie.¹²³ Plánovaný cíl se Viktorovi ani tady nevydařil. Ačkoli na synodě měli být přítomni jak němečtí klerikové, tak i francouzští a angličtí i z dalších provincií,¹²⁴ neměla o nic větší dosah než Pavie. Byla též zaštitěna osobností přítomného císaře.¹²⁵ Co se týče účastníků odjinud, mohlo se jednat buď o pozorovatele vyslané církevní špičkou,

¹²¹ Jednalo se o neděli před nanebevstoupením páně, tzv. Rogationum. (GETZ, CH. S. *Music in the Collective Experience in Sixteenth-century Milan*, Aldershot, 2005, str. 16.)

¹²² MGH Const. I., č. 403, str. 580. „*Quanto autem errore et scismate predicta mater vestra per Rolandi symoniaci et invasoris suorumque complicitum conspirationes et mendacia et periura concuciat et fatigetur, et quam manifestis symoniis, rapacitatibus et importunis exactionibus, quod dolentes dicimus, hactenus per eosdem fuerit deformata, vestrae discretionis non credimus esse occultum, cum iam rerum experientia celebrique fama predicante, free per universum orbem sit cognitum et divulgatum. De tanta igitur concussione et scissura ecclesiae plurimum dolentes et ad statum rectitudinis omnia reduci cupientes, communicato fratrum nostrorum episcoporum et cardinalium multorum et religiosorum consilio, dominica qua cantatur 'Vocem iocunditatis' generale concilium Cremonae statuimus celebrandum.*“

¹²³ MGH SS XVII., str. 773.

¹²⁴ MGH SS X., str. 348.

¹²⁵ JL II., č. 14448, str. 422.

případně panovníkem, nebo snad o těch několik podporovatelů, které si Viktor v Anglii a ve Francii získal.¹²⁶

Z následujících let Viktorovy vlády již nejsou známy žádné další listy. To však neznamena, že by se vzdal a přenechal papežský stolec Alexandrovi. Přece jen měl stále podporu nejmocnějšího evropského vládce. Stále se snažil prosadit se i mimo Říši, jeho pozornost se však již neobracela ke kléru, nýbrž spíše k politickým představitelům. Dá se říci, že se Viktor svěřil do císařských rukou a nechal Barbarossu, aby usiloval o dosažení lepší pozice na politické úrovni. Dobrým příkladem toho jsou události z roku 1162. V daném roce probíhala diplomatická výměna mezi francouzským králem Ludvíkem a císařem. Nutno však podotknout, že ji neinicioval Fridrich, nýbrž Ludvík, který vyslal k císařskému dvoru s dopisem Jindřicha ze Champagne. Volba vyslance nebyla zcela náhodná, Jindřich ze Champagne byl synem Theobalda IV. z Blois, a tedy příbuzný papeže Viktora IV.¹²⁷ Ludvík snad váhal, zda se přece jen nepřikloní k Viktorovi, čemuž nasvědčuje volba jeho příbuzného jako vyslance. Takto se na to dívá alespoň Reuter.¹²⁸ Je však třeba mít na paměti i fakt, že Ludvík se na podzim roku 1160, tedy až několik měsíců po uznání Alexandra, sám dostal do příbuzenské spřízněnosti s Viktorem skrze svatbu s Adélou z Blois. Pokud tedy budeme hledat příčiny změn v Ludvíkově postoji, měli bychom je hledat právě především u jeho manželky Adély. Je naprosto jasné, že situace dostala pro francouzského krále zcela nový rozměr. Pokud by byl papežem příbuzný královny, daly by se od toho očekávat různé výhody a privilegia. Zda se Adéla postavila na stranu Viktora se lze pouze dohadovat, ale je to dobře možné a svého manžela v tomto směru ovlivnila. Jindřich ze Champagne byl však mohem spíše vybrán jako vyslanec nikoli jako příbuzný Viktora, ale jako švagr krále.

Vyjednávání měla vyvrcholit v září 1162 setkáním francouzského krále a císaře, v doprovodu obou papežů u St. Jean-de-Losne. Dále mělo následovat shromáždění kléru

¹²⁶ Z Anglického kléru známe alespoň jména dvou mužů, kteří se k němu přiklonili. Uvádí je Jan ze Salisbury, jednalo se o Jindřicha z Winchesteru a Huga z Durhamu, jednalo se nejspíš o Viktorovi příbuzné. Ioannes Saresberiensis, Epistola LIX. Ad Randulfum de Serris [online], Monumenta.ch [cit. 1. 6. 2016.] Dostupné z:

http://monumenta.ch/latein/text.php?table=loannes_Saresberiensis&rumpfid=loannes%20Saresberiensis,%20Epistulae,%20%20%2059&id=loannes%20Saresberiensis,%20Epistulae,%20%20%2059,%20%2034&level=99&level9798=&binary=&domain=&lang=0&von=advkonkordanz&hide_apparatus=1&inframe=1&jump=34&target=

Podrobněji k jejich příbuzenství viz Prosopografická část: Viktor IV.

¹²⁷ K příbuzenství s Theobaldem IV. z Blois viz Prosopografická část: Viktor IV.

¹²⁸ REUTER, T. *The papal schism*, str. 98.

francie a Říše a konečně závazně rozhodnout o právoplatném papeži za přítomnosti obou z nich. Události nešly podle očekávání, a tak se setkání nekonalo. Proběhlo sice vyjednávání mezi císařem, zastupovaným Rainaldem z Dasselu a Ludvíkem, ale k synodě kléru nedošlo. Krom toho, že Alexandr odmítal přijít, Ludvík nezískal pro svůj plán podporu francouzského kléru. Tedy i pokud si opravdu tou dobou přál uznat Viktora, musel by jít proti mínění francouzské církevní obce a jediné co by tím získal, by byl nový konflikt uvnitř jeho království. Přeběhnutí k Viktorovi se tak nekonalo. Nicméně císař doprovázený Viktorem a říšským klérem uspořádal synodu v St. Jean-de-Losne i bez Francie a Viktor byl opět potvrzen jako právoplatný papež. Opět bez jakéhokoli dalšího dosahu.¹²⁹

Alexandr to samozřejmě nenechal bez odezvy a svolal synodu do Tours, která se uskutečnila v květnu 1163. Na rozdíl od St. Jean-de-Losne, kde byla účast téměř výhradně říšská, se zde ukázali biskupové hned z pěti království Iberského poloostrova, většina francouzského i anglického kléru. Z říšského prostředí však bylo přítomno maximálně 6 osob.¹³⁰ Co se týče otázky schizmatu, opět se nekonal žádný zvrat, ale bylo zopakováno to, co již bylo známo. Koneckonců koncil byl Alexandrem svolán, jiný výsledek ani nebyl možný.¹³¹ Obě strany si stály za svým názorem, jejich pozice byla pevná, co se týče jejich podporovatelů i územního vlivu a řešení schizmatu bylo stále v nedohlednu.

3.3 Nástupci Viktora IV.

Po uplynutí více než čtyř let od volby, z níž vzešly dva papežové, rozdělené křesťanstvo stále nenacházelo východisko z dané krize. Na jaře roku 1164 však přišla nečekaná událost: Viktor IV. zemřel 20. dubna v Lucce po krátké nemoci. Strana Alexandra III. se zaradovala a samozřejmě v tom spatřovala zásah boží a referovala o Viktorově šílenství v předvečer jeho smrti. Na druhou stranu se v říšském prostředí vytvořila tradice Viktora jako světce a vyprávělo se o zázracích spojených s jeho

¹²⁹ Podrobně k setkání u St.-Jaen-de-Losne viz REUTER, T. *The papal schism*, str. 79-101.

¹³⁰ REUTER, T. *The papal schism*, str. 105.

¹³¹ Podrobně ke koncilu z Tours SOMMERVILLE, R. *Pope Alexander III and the Council of Tours (1163): A Study of Ecclesiastical Politics and Institutions in the Twelfth Century*, Berkley/Los Angeles, 1977.

osobností.¹³² Každopádně se s jeho úmrtím otevřela cesta ke skončení schizmatu, tedy alespoň v to mnozí doufali. Nikoli pouze Viktorovi zarytí odpůrci, ale mnozí klerici napříč Evropou unavení rozpolcením církve si zajisté oddechli. Alexandr přežil svého protivníka a stal se tak přirozeným vítězem. Teoreticky, prakticky se věci vyvíjely jinak.

Dva dny po Viktorově úmrtí a po jeho pochování v biskupském kostele sv. Martina byl zvolen novým papežem Guido z Cremy, který přijal jméno Paschal III. Nebylo to nijak překvapivé, ani neočekávané. Z pohledu Viktorova okolí, bylo zcela jasné, že právoplatný papež zemřel a na uvolněný papežský stolec bylo třeba dosadit nového. Postup byl daný, po slavnostním pohřbu Viktora na tomtéž místě kardinálové ze svého středu vyvolili papeže nového. Většina kardinálů se v době Viktorova úmrtí snad zdržovala v jeho blízkosti, není známo, zda někdo tou dobou působil jako vyslanec kdesi v zahraničí.¹³³ Není znám přesný počet kardinálů, kteří byli přítomni volbě. Na začátku pontifikátu měl Viktor asi deset kardinálů, během čtyřletého období přibýlo asi dalších 30 kardinálů.¹³⁴ Teoreticky mohlo být volbě přítomno až 40 kardinálů, někdo z kardinálů však během uplynulých let pravděpodobně zemřel a volbě jich bylo přítomno méně. Bohužel jejich počet nelze zjistit z Paschalových listin, neboť první listina, která je k dispozici, pochází až z roku 1166. Navíc je na ní podepsáno pouze osm kardinálů, což nelze brát jako zcela směrodatný údaj. Zdá se, že počet kardinálů v papežské kurii se v 2. polovině 12. století pohyboval plus minus kolem počtu 30 kardinálů.¹³⁵ Pokud by měl kardinálů pouze 17 (osm na začátku pontifikátu plus devět nových) bylo by to spíše nezvyklé.

O samotném průběhu volby se nedochovaly žádné podrobnější záznamy, je tedy možné ji považovat za bezproblémovou. Tedy alespoň výběr kandidáta, samotné okolnosti volby jsou problematičtější. V literatuře je volba Guida z Cremy v zásadě připisována říšskému kancléři Rainaldu z Dasselu, a pokud není přímo označen jako její iniciátor, je mu alespoň připisován zásadní vliv na kardinály.¹³⁶ Pokud se podíváme na záznamy dostupné k této volbě, je jasné, že při ní byl přítomen a zajisté nějakou roli sehrál. Nicméně je nutné se tázat, jak zásadní doopravdy jeho role při volbě byla.

¹³² Podrobně k tomuto SPRENGER, K. *Zwischen den Stühlen: Studien zur Wahrnehmung des Alexandrinischen Schismas in Reichsitalien (1159–1177)*, Berlin, 2012, str. 400–431.

¹³³ K legátům za Viktorova pontifikátu viz OHNSORGE, W. *Päpstliche und gegenpäpstliche Legaten*, str. 7–18.

¹³⁴ MALECZEK, W. *Die Kardinäle*, str. 98.

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Viz např. FUHRMANN, H. *Germany*, 1995, str. 159; GÖHRICH, K. *Friedrich Barbarossa*, str. 404; LAUDAGE, J. *Alexander III. und Friedrich Barbarossa*, str. 153.

Z některých pramenů se zdá, že jeho význam byl pro volbu rozhodující, respektive že on sám byl příčinou této volby: „*císařský kancléř, který ho [Guida] nechal zvolit...*“¹³⁷ Stejně vyznívá i další z pramenů: „*Když to uslyšel kancléř, rychle přispěchal do Luccy a s kardinály Viktora druhého dne zvolil Guida z Cremy papežem, který byl poté zván papež Paschal, kancléř poté poručil všem klerikům i laikům v obecním parlamentu, aby se mu pod přísahou podřídili a přijali ho za právoplatného papeže.*“¹³⁸ Rainald je přímo označen jako volitel a kardinálové jsou postaveny do vedlejší role vykonavatelů jeho vůle. Navíc přítomní klerikové Guida zjevně nepovažovali za právoplatného papeže, ale on je donutil ho přijmout. V těchto pramenech se Rainald stal hlavní příčinou pokračujícího schizmatu, protože volba proběhla z jeho vůle.

V Kolínských análech, tedy v místě, kde byl Rainald biskupem však o jeho roli během volby není žádná zmínka. „*...po něm 22. dubna nastoupil Guido, biskup z Cremy a byl vysvěcen Heinrichem, biskupem z Lutychu a dle římského zvyku nazýváám Paschal.*“¹³⁹ V dalším záznamu se kancléřovo jméno taktéž nevyskytuje, celá volba je však podána jako říšský komplot bez jakékoli legitimní platnosti: „*Na jeho místo nastoupil Guido, kardinál z Cremy, za souhlasu císaře, biskupů a šlechticů, kteří patřili k jeho straně. Byl vysvěcen lutyšským biskupem bez kardinálů a bez všech legitimních vykonavatelů; zvali ho Paschal.*“¹⁴⁰ Toto je jediný pramen zpochybňující přítomnost kardinálů během volby, pokud by Paschal byl vyzdvižen opravdu pouze z císařské vůle, byla by bezpochyby nelegitimní. Vzhledem k tomu, že ostatní prameny přítomnost nezpochybňují, bylo by nemoudré nechat se tímto jednoduše zmást. Viktorovi kardinálové přítomni byli, stejně tak, jako byl přítomen kancléř Rainald. U Rainalda je však jeho úloha pravděpodobně přeceňována. Je stavěn do ústřední pozice během volby, ve smyslu: kdyby Rainald nedorazil, Guido by se nestal papežem. To je více než nepravděpodobné, předpokládá to úplnou neznalost a neschopnost kardinálského kolegia kolem Viktora. Kardinálové ale zajisté byli dobře znalí církevních zvyklostí a po pohřbu

¹³⁷ MURATORI, L. A. (Ed.) *Rerum italicarum scriptores*, VI. , str. 175.

¹³⁸ MGH SS XIX., str. 250. „*Hoc audiente cancellario Lucami vit festinater, et cum cardinalibus ipsius Victoris secundo die elegit Guidonem Cremensem in papam, qui postea vocatus est Paschalis papa; cui cancellarius omnes Lucenses clericos et laicos in comuni parlamento sub sacramento obedire et pro papa catholico eum tenere precepit.*“

¹³⁹ MGH SS XVII., str. 778. „*...cui Wido succesit Cremensis episcopus 10. Kal. Mai et ab Heinricho Leodiensi episcopo ordinatus est 6. Kal. Mai, et Romano more Paschalis est appellatus.*“

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 470. „*In cuius locum successit Guido Cremensis cardinalis ex consensu imperatoris et episcoporum et principum qui illi parti favebant. Hunc consecravat Leodicensis episcopus sine cardinalibus et sine omnibus legitimis ordinatoribus; quem etiam Paschalem vocaverunt.*“

papeže přistoupili k volbě nového bez jakéhokoli vnějšího zásahu. I kdyby Rainald nedorazil, schizma by trvalo, otázkou je pouze jak dlouho.

Rainaldova role nebyla zásadní pro samotnou volbu, ale především pro postoj Říše. Rainaldova iniciativa během volby bývá též dokládána citací dopisu, který napsal jakýsi přítel papeži Alexandrovi. Fridrich podle něj měl Rainaldovi říci: „...*před přijetím mého dopisu, abys nic nepodnikal ohledně volby, jsi mi ty, s Te Deum laudamus a tvým souhlasem, vyvolil nového papeže...*“¹⁴¹ Místo aby v tom byl spatřován důkaz jeho účasti na samotné volbě Guida, je vhodnější vnímat to jako důkaz jeho účasti na povolebním rituálu usazení na papežský stolec. Spíše, než že volbu inicioval, okamžitě přijal její výsledek, uznal Guida a byl součástí jeho uvedení do úřadu. Podobně lze vyložit i další pramen: *Poté ho na jeho místě nahradil pan Guido z Cremy, byl vyzdvižen k ctnosti papežského stolce od dorazivších kardinálů, od pana kancléře Rainalda a od biskupa z Lutychu a dalších biskupů.*“¹⁴² Ačkoli je zde Rainald kladen spolu s ostatními biskupy na roveň kardinálů, mluví se o „*vyzdvižení na papežský stolec*“ nikoli o zvolení. Biskupové byli jen těžko voliteli, ale mohli se snad účastnit proklamace a uvedení na stolec za zpěvu „*Te Deum laudamus.*“

Paschal pokud je známo nevytvořil žádný povolební list. Komunikace s okolním světem u něj byla ještě o poznání horší, než tomu bylo v případě Viktora. Jediný list vztahující se k jeho volbě, je ten rozeslaný 1165 císařem Fridrichem po sněmu ve Würzburgu, u nějž se ještě zastavíme později. Paschalova pozice byla již tak velmi oslabená. Z prvních dvou let jeho pontifikátu nejsou k dispozici žádné jím vydané dokumenty, z let 1166-68 se jich několik dochovalo, rozhodně se však nejedná o listy určené celé křesťanské obci, ale spíše o komunikaci s konkrétními osobnostmi. Paschalovým úspěchem bylo jeho přesídlení zpět do Říma, samozřejmě za císařova nemalého přispění. Dne 20. září 1168 v Římě zemřel.

Po jeho smrti dosedl na papežský stolec Jan ze Strumi jako papež Kalixt III. U Kalixtovi volby je ještě méně záznamů, nežli tomu bylo v případě Paschala. Zmínky jsou jen velmi kusé a nejmenují žádné aktéry. Nejkonkrétnější je, že byl zvolen

¹⁴¹ LUPUS, CH. (Ed.) *Epistolae et vita divi Thomae martyris et archiepiscopi Cantuariensis*, Brusel, 1682, č. LXXII, str. 112. „...ante receptionem literarum mearum, ne de substituendi Pontificis electione tractares, tu statim cum Te Deum laudamus et juxta beneplacitum tuum novum mihi Pontificem elegisti...“

¹⁴² MGH SS XVIII., str. 643. „Deinde in locum ipsius domnus Guido Cremensis substituitur a cardinalibus tunc ibi existentibus et a domno Raynaldo archicanzellario, ac ab episcopo Laudensi et aliis quibusdam episcopis in apostolice sedis honorem sublimatus est.“

„od Římanů“.¹⁴³ Jinde však jsou obecné odkazy na to, že ho zvolila „jeho část“¹⁴⁴, či že byl vyvolen „svými následovníky“¹⁴⁵ Kardinálové zde nejsou vůbec zmíněni, nicméně i v případě Kalixta se lze téměř s jistotou říci, že byli aktéry tohoto aktu. Colin Morris uvádí, že „...*Kalixt III., měl slabou pozici, neboť byl zvolen pouze malým zbytkem kardinálů.*“¹⁴⁶ Neuvádí však žádné podklady pro svůj závěr. Zbytek chápeme jako pozůstatek určitého celku, jaký celek zde Morris myslel, není zcela zřejmé. Co se týče kardinálů, kteří byli přítomni volbě v roce 1159, lze uvažovat jen o jednom z nich, Simonovi, opatovi ze Subiaca, který na počátku patřil k příznivcům Viktora a na rozdíl od jiných kardinálů jako např. Cencia či Adritia¹⁴⁷ se později nevyskytuje v okolí Alexandra III.¹⁴⁸ Vedle něj však můžeme počítat ještě alespoň se 14 kardinály.¹⁴⁹ Je pravdou, že celkový počet 15 kardinálů je nižší než dobový standart, nicméně nesmíme zapomínat, že jména kardinálů a doba jejich působení je rekonstruována z listinných záznamů, jichž se obzvláště po Paschalovi mnoho nedochovalo. Seznam kardinálů, který lze vytvořit, rozhodně nemusí být úplný.¹⁵⁰ Počet 15 lze tedy brát jako minimální množství kardinálů přítomných volbě Kalixta III.

Záznam v kronice cisterciáckého kláštera v Melrose ukazuje, jaký význam měla volba Kalixta pro Alexandrovu stranu. „*Odešel Wido, schizmatik a druhý vzdoropapež, a byl vyzdvižen jakýsi třetí vzdoropapež, jehož jméno se nezná, který neuznalý nedojde uznání.*“¹⁵¹ Pokud Paschal představoval pro Alexandra ještě alespoň minimální konkurenci u Kalixta tomu tak již nebylo. Alexandr však k dokonalému vítězství stále ještě potřeboval získat na svoji stranu císaře a podřídit si tak území Říše. K tomu však ještě vedla dlouhá cesta a Kalixt působil jako Alexandrův protivník ještě po dobu deseti let. Z celého období jeho pontifikátu opět není k dispozici jediný list určený křesťanstvu. Celkově byla jeho agenda velmi slabá, dochované dokumenty se téměř dají spočítat na prstech.

¹⁴³ MGH SS XX, str. 493. „*a Romanis*“

¹⁴⁴ MG SS XIX., str. 286. „*pars eius*“

¹⁴⁵ MGH SS XVII., str. 782. „*per eosdem fautores*“

¹⁴⁶ MORRIS, C. *The Papal Monarchy: The Western Church from 1050 to 1250*, Oxford, 1991, str. 196.

¹⁴⁷ K jejich osobnostem viz ZENKER, B. *Die Mitglieder des Kardinalkollegiums*, str. 154 a 157.

¹⁴⁸ BRIXIUS, J. M. *Die Mitglieder des Kardinalkollegiums von 1130-1181*, Berlin, 1912, str. 59.

¹⁴⁹ Záznamy k době působení kardinálů Viktora IV. a Paschala III.: Tamtéž, str. 67 a dále.

¹⁵⁰ Vezměme jako příklad například osobnost Landa ze Sezzi, který se naposledy vyskytuje jako svědek v listině v roce 1172 (APRI, str. 296-7) a následně se s ním setkáváme až po jeho volbě vzdoropapežem (MGH SS XIX., str. 286.)

¹⁵¹ STEVENSON, J. *Chronica de Mailros*, Edinburgh, 1835, str. 81. „*Obiit Wido schismaticu et secundus antipapa, et quidam tertius antipapa, cujus nomen ignoratur, qui et ignorans ignorabitur* [zřejmě odkaz na Korintským I. 14:38], *elevatus est.*“

Kalixt s usmířením mezi císařem Fridrichem Barbarossou a Alexandrem III. v Benátkách v červenci 1177 ztratil svoji hlavní a v podstatě jedinou oporu. Přesto odolával a zůstal v opozici ještě po dobu celého roku, podporován pouze římskou šlechtou. Nakonec sev srpnu 1178 před Alexandrem pokořil. Schizma tak bylo ukončeno.

Vlastně ne tak docela. Římská šlechta setrvávající v odporu proti Alexandrovi se s jeho vítězstvím nehodlala smířit, proto si zvolila nového papeže. Posledním protivníkem Alexandra se stal Lando ze Sezzi, jako Innocenc III. O jeho volbě jsou k dispozici dva záznamy, a to jeden v *Annales Ceccanenses*¹⁵² a druhý v *Continuatio Aquitanica*.¹⁵³ Z těch se zdá, že byl Lando vyzdvižen na papežský stolec pouze římskou šlechtou. K vykonání papežské volby však byli potřeba kardinálové. Zda kardinálové z Kalixtova okruhu napodobili jednání svého papeže a též se podrobili Alexandrovi není jasné. Protože se však Lando ze Sezzi jako jeden z Kalixtových kardinálů postavil do čela přetrvávajícího odporu, lze se domnívat, že kardinálské kolegium nezůstalo jednotné. Někteří snad následovali příkladu Kalixta, když poznali bezvýchodnost jejich situace a ostatní, kteří se s daným faktem nechtěli smířit si vyvolili do svého čela Landa ze Sezzi. Jejich počet nelze jakkoli rekonstruovat ani odhadovat. Z doby Innocencova krátkého a celkem bezvýznamného pontifikátu se nezachovaly žádné dokumenty.

Z období celého schizmatu, které trvalo přes 20 let, se nedochovala žádná vzájemná korespondence mezi jeho jednotlivými aktéry. Mezi soupeřícími stranami neprobíhalo žádné vyjednávání, v podstatě nejsou známy jakékoli známky vzájemné komunikace. Alexandr ani jeho protivníci se zřejmě nepokusili navázat kontakt s druhou stranou a vyřešit nastalou situaci, která traumatizovala celý svět západního křesťanstva. Koneckonců to ani není překvapivé, ani pro jednu stranu nebylo o čem diskutovat. Obě dvě měly jasno v tom, kdo je právoplatný papež. Protivník nebyl soupeř, nýbrž bezbožný schizmatik, s nímž se dalo zacházet pouze jedním způsobem: bylo potřeba ho exkomunikovat. Jakmile se tak stalo, druhá strana pro ně teoreticky přestala existovat.

¹⁵² MGH SS XIX., str. 286.

¹⁵³ MGH SS VI., str. 418.

4. ...a Fridrich Barbarossa

4.1 Viktor IV.

Když došlo 4. září 1159 k podvojně volbě, měl Fridrich v Římě své vyslance v čele s Otou Wittelsbachu. Tento fakt dříve vedl k mylným domněnkám, že jedním z jejich cílů bylo ovlivnit volbu nového papeže. Něco takového však nebylo možné, neboť Hadrián IV. zemřel pouze o několik dní dříve a legáti již museli tou dobou být mimo císařský okruh. Do Latie byli vysláni mimo jiné prozkoumat stížnost mnichů z Farfy proti svému opatovi Rustikovi.¹⁵⁴ Krom toho měli ftěž jednat o uznání senátu a investituře římského prefekta jako císařských úřadů.¹⁵⁵ Ota z Wittelsbachu podpořil po volbě Oktaviána nikoli na popud Fridricha, ale ze své úvaze. S rodem Monticelli měl císařský dvůr dobré vztahy a Ota Oktaviána osobně znal, stejně jako jeho bratra Otu či jeho synovce, římského prefekta Petra. Stejně tak měl v předchozí době čest i s papežským kancléřem Rolandem, který ho rozčílil do té míry, že na něj tasil meč.¹⁵⁶ Císař v té době o událostech, které se odehrály, rozhodně nemohl vědět.

Jeho nevědomost nicméně rozhodně netrvala dlouho. První dokument, v němž Fridrich zmiňuje nastalé schizma pochází z 16. září, tedy 12 dní po volbě. Je to dopis určený arcibiskupovi Eberhardovi ze Salcburku, v němž ho vyzývá, aby nezaújímal ukvapené stanovisko a zatím se nepřikláněl ani k jedné straně. Zároveň mu sděluje, že vyslal biskupa Petra z Pavie jako legáta do Francie, kde měl působit jako prostředník v konfliktu mezi Anglií a Francií, ale také přesvědčit oba krále ke společnému postupu ohledně vzniklého schizmatu.¹⁵⁷ Fridrich zachovával neutralitu a jeho cílem bylo dosáhnout uznání jednoho papeže společnými silami s Ludvíkem VII. a Jindřichem II., čemuž odpovídá i jeho další postup. Když plánoval shromáždění v Pavii, jeho hlavním úmyslem bylo shromáždit klérus všech tří zemí, aby společně rozhodl o právoplatnosti papeže, což se mu však nakonec příliš nevydařilo.¹⁵⁸ Fridrich rád přijal za svůj výsledek

¹⁵⁴ RI IV. 2,2, č. 754, str. 53.

¹⁵⁵ GÖRICH, K. *Friedrich Barbarossa*, str. 320.

¹⁵⁶ Viz část 2.1.3.

¹⁵⁷ MGH Const. I., č. 181, str. 252; RI IV. 2,2, č. 755, str. 53. V Regestech je císařův vyslanec chybně označen jako biskup Vilém z Pavie. Vilém z Pavie byl kardinál-kněz od sv. Petra v řetězech a několikrát působil jako papežský legát u Fridricha (ZENKER, B. *Die Mitglieder des Kardinalkollegiums*, str. 118.), nepatřil však do císařského okruhu. Biskupem v Pavii byl v té době Petr, který vystupuje jako svědek v císařských listinách (např. MGH DDF I., č. 231, str. 21.).

¹⁵⁸ Viz podkapitola 3.2.1.

z Pavie, uznal právoplatným papežem Viktora IV. a vykonal pro něj „*officium strepae*.“¹⁵⁹

Od této chvíle se Viktor a Fridrich nacházeli na jedné lodi a spolupracovali na získání vlivu mimo Říši. Před současnými badateli však leží otázka, jaký byl vztah mezi císařem Fridrichem a novopečeným papežem. Snad se jednalo o jakousi formu přátelství vzniklého ještě za Viktorova kardinálského působení na císařském dvoře.¹⁶⁰ Možná, že šlo o spojenectví dvou sympatizujících osob s podobným cílem. Nebo snad, jak se dnes jeví především díky nedokonalé pramenné základně, měl císař doopravdy navrch a politicky slabého Viktora využíval pouze jako pěšáka pro svoji politickou hru. Uvedené možnosti ve své podstatě jedna druhou nevylučují. Rekonstruovat vztah císaře a papeže a definovat případné rozdíly v jejich politickém myšlení je dnes kvůli chybějícím pramenům téměř nemožné. Těžko lze popsat jejich vztah na základě záznamů v kronikách. Listin je pomálu a většinou nejsou vhodným zdrojem pro toto téma. A především není k dispozici jejich korespondence, která by tuto možnost rozhodně skýtala. Částečně je to dáno tím, že po čas trávený ve vzájemné přítomnosti žádnou korespondenci nevyprodukovali, částečně pozdějším vývojem. Z celého období schizmatu se bohužel dochoval pouze jediný dopis určený Viktorovi, napsaný císařem po obléhání Milána v roce 1161.

Velmi zajímavá by bývala byla bula vydaná Viktorem IV. neboť by mohla pomoci přiblížit jeho politiku a postoj vůči císařství. Dnes je z ní badatelům k dispozici pouze arenga. Začátek buly se dochoval v rukopise z Ministerialbibliothek v Schaffhausenu.¹⁶¹ Ačkoli se jedná pouze o torzo listiny, je poměrně zajímavé. Jeho překlad zní: „*Viktor biskup, služebník služebníků božích, ctěným bratřím, arcibiskupům, biskupům a milovaným synům, opatům, představeným a všemu kléru, markrabatům, knížatům a obzvláště také statečným rytířům a všemu lidu usedlému v Německém království, pozdrav a apoštolské požehnání. Z nutnosti jsme souhlasili s řízením apoštolského stolce a zavázali se starat o vztahy církve a Říše, a předcházet tak krutosti špatných lidí, abychom s pravou láskou a s přízní boha postupovali, jak žádá nezbytnost*

¹⁵⁹ Tamtéž. Více k povolebnímu vývoji a přijetí Viktora Fridrichem viz předchozí kapitoly.

¹⁶⁰ Viz Prosopografická část, Viktor IV.

¹⁶¹ Ministerialbibliothek je dnes součástí Stadtbibliothek v Schaffhausenu, která postupně své rukopisy digitalizuje (www.e-codices.ch), avšak rukopis Min. 56, v němž se zlomek buly nachází, není prozatím k dispozici. Přepis lze nalézt v WATTENBACH, W. Aus Stuttgart und Schaffhausen, in: *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, č. VI., rok 1881, str. 449.

současné doby, pokud je to možné. Jsou dva principy, jejichž vládnoucí postavení je lidem známo, autorita papeže a moc císaře. Takto se tedy zdají být v souladu povinnosti a vládcové společně mění společnost, aby jeden druhého podpořili v těžkostech a měli v nich stejnou moc. Prostředník tedy mezi bohem a člověkem, Kristus, oddělil oba úřady a rozlišil je stupni moci a důstojností, aby i křesťanští vládci...“¹⁶² Bohužel nevíme a není možné se ani dohadovat, co bylo dalším obsahem listiny. Neznáme ani přibližné datum jejího vzniku, mohla vzniknout stejně dobře na začátku Viktorova pontifikátu jako na jeho konci. V dochovaném úryvku však lze jednoznačně identifikovat odkaz na teorii dvou mečů. Tato teorie měla svůj původ v 5. století v dopise papeže Gelasia I. císaři Anastasiovi a říkala, že k vedení světa jsou určeny dva meče, meč duchovní a meč světský, které mají spolupracovat. Světský meč měl být třímán císařem, duchovní zase papežem. Teorie dvou mečů ve středověku ovšem nezůstávala neměnná, ale vyvíjel se její výklad. V 11. století se tak třeba dělo v souvislosti s bojem o investituru. Ve 12. století se dočkala dalšího rozvoje, především díky Bernardovi z Clairvaux, který ji podložil výrokem z Lukášova evangelia (22,38).¹⁶³ Duchovní a světský meč, tedy papež a císař, měli vzájemně spolupracovat a společně utvářet řád na zemi. Papežství si ve 12. století nicméně přivlastňovalo pozici nadřazenou panovníkovi, neboť panovník přece přijímal korunu z jeho rukou a byl tak papeži v řádu světa podřízen. Tomu vlastně odpovídá i názor obsažený u Bernarda z Clairvaux, ačkoli existují různé výklady této pasáže. Bernard říká, že oba meče náleží církvi, jeden svírá ruka kněze a druhý ruka vojáka, ale na příkaz kněze a z rozkazu císaře.¹⁶⁴ Císař zde je sice zmíněn, nicméně není součástí církevní hierarchie a je zde velmi explicitně vyjádřeno, že oba meče a nikoli pouze jeden z nich přináleží církvi. Císař tedy přijímá svoji moc od papeže, kterému

¹⁶² Tamtéž. „*Victor episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus (fratribus) archiepiscopis, episcopis, et dilectis filiis, abbatibus, prepositis et omni clero, ducibus, marchionibus, comitibus, egregie ac strennuissime milicie et universo populo in regno Teutonico constituto, salutem et apostolicam benedictionem. Necessaria rerum dispositione constringimur, et apostolice sedis moderamine convenimur, ecclesiae et imperii negotiis prospicere, et malorum pravitatibus taliter obviare, ut que presentium necessitas temporum agenda deposcit, adhibita exacta diligentia, quantum potest fieri, favente Domino provehamus. Duo sunt principalia, quibus status hominum noscitur esse regendus, auctoritas Romani pontificis et potestas imperialis. Horum usque adeo consona videntur officia, et principatus mutua societate conjunctus, ut alter alterius onera sustineat, et in eodem simul habeant potestatem. Mediator enim Dei et hominum, Christus, utrisque potestatis officia et dignitates distinctis gradibus ita discrevit, ut et christiani imperatores...*“

¹⁶³ CANNING, J. *A History of Medieval Political Thought: 300-1450*, London, 1996, str. 109.

¹⁶⁴ Tamtéž.

náleží a jen on mu ji může propůjčit. V těchto intencích to zřejmě vnímal i Alexandr III., vyjádřil se v tom smyslu již jako papežský legát Hadriána IV. v Besançonu.¹⁶⁵

Fridrich Barbarossa rozhodně nehodlal přistoupit na tento výklad papežské strany. V jeho očích bylo císařství institucí na papežství zcela nezávislou a rozhodně ne jakkoli podřízenou. Fridrich nechal své právníky formulovat pojetí velmi odlišné od toho papežského. Císařství bylo na papežství nezávislé, neboť mělo starší kořeny a navazovalo na antiku. Císař získal svoji korunu přímo od Boha skrze volbu šlechty nikoli od papeže, respektive papež byl pouze prostředníkem při císařské korunovaci, kdy císař přijímal svoji hodnost od boha. Světský meč tedy přináležel jemu, nikoli církvi a byl mu udělen přímo od boha.¹⁶⁶ John ze Salisbury, anglický klerik a přívrženec Alexandra III., který se mimo jiné ve svých spisech zabýval i vztahem panovníka a církve, však viděl Fridricha jako narušitele správného církevního řádu, neboť svůj meč sice obdržel řádně, tedy skrze korunovaci v Římě, ale poté se protivil boží vůli.¹⁶⁷

Poslední věta z dochovaného útržku Viktorova dopisu „*Mediator enim Dei et hominum, Christus, utrisque potestatis officia et dignitates distinctis gradibus ita discrevit, ut et christiani imperatores...*“¹⁶⁸ vychází, zdá se, z traktátu papeže Gelasia, kde stojí: „...*Christus...actionibus propriis dignitatibusque distinctis officia potestatis utriusque discrevit...ut et Christiani imperatores...*“¹⁶⁹ Nejedná se však o přímou citaci, navíc ani nijak dlouhou, takže je obtížné z toho lze vyvodit cokoli konkrétního. Začátek další z vět: „*Necessaria rerum dispositione constringimur, et apostolice sedis moderamine convenimur...*“¹⁷⁰ sice odpovídá přesně počátku Gelasiova dopisu č. 14, tedy dekretu určenému pro biskupy Lukánie, Bruttia a Sicílie,¹⁷¹ ale jedná se zde spíše o pouhou frázi, která nejspíš neměla ideologickou souvislost s daným dekretem. Nicméně

¹⁶⁵ Viz podkapitola 2.1.3.

¹⁶⁶ BURNS, J. H. (Ed.) *The Cambridge History of Medieval Political Thought c.350-c.1450*, Cambridge, 1988, str. 383; SUCHÁNEK, D. – DRŠKA, V. *Církevní dějiny. Antika a středověk*, Praha, 2013, str. 223. K teorii dvou mečů během středověku též FUHRMANN H. *Einladung ins Mittelalter*, München, 1997, str. 122 a dále; CLOSKO, G. *History of Political Theory: An Introduction. Volume I: Ancient and Medieval*, Oxford, 2012, str. 263 a dále; LANGEN, J. Die zwei Schwerter, in: *Revue internationale de théologie*, č. 4, 1896, str. 635-653.

¹⁶⁷ HOSLER, J. D. *John of Salisbury: Military Authority of the Twelfth-Century Renaissance*, Leiden/Boston, 2013, str. 120.

¹⁶⁸ WATTENBACH, W. Aus Stuttgart und Schaffhausen, str. 449.

¹⁶⁹ THIEL, A. (Ed.) *Epistolae Romanorum pontificum Genuinae*, Brunsbergae, 1868, Tractatus IV. str. 568.

¹⁷⁰ WATTENBACH, W. Aus Stuttgart und Schaffhausen, str. 449.

¹⁷¹ *Collectio canonum Ecclesiae Hispaniae ex probatissimis ac pervetustis codicibus*, Madrid, 1808, str. 130. Podrobněji k dopisům papeže Gelasia viz ALLEN, P. - NEIL, B., *The Letters of Gelasius I (492-496). Pastor and Micro-Manager of the Church of Rome*, Turnhout, 2014.

je v tomto krátkém úryvku obsažena i věta poodhalující Viktorův postoj ke vztahu císařství a papežství. Klíčová je tato věta: „*Horum usque adeo consona videntur officia, et principatus mutua societate conjunctus, ut alter alterius onera sustineat, et in eodem simul habeant potestatem.*“¹⁷² Podle ní císař i papež mají mít stejnou moc v záležitostech řízení a utváření tohoto světa. Císařství u Viktora tedy není instancí podřízenou papežství, která má svoji moc od papeže pouze propůjčenou, nýbrž rovnocenným partnerem při spravování záležitostí na zemi se stejnou mocí. Tento postoj zajisté Fridrichovi vyhovoval a odpovídal jeho pojetí. Viktor si tedy v tomto s císařem rozuměl, na rozdíl od jeho protivníka. Otázkou však je, zda je Viktorův názor v dané otázce příčinou jeho spolupráce s císařem nebo naopak jeho důsledkem. Pokud by byl jeho důsledkem, nebylo by divu, že Viktor byl vykreslován protivníky jako císařova loutka a toto jeho vnímání se později přeneslo do celé historiografie. Buď to tedy byla od Viktora nezbytná nutnost, nebo se naopak jednalo o důmyslný politický tah. Prokázal tím císařství úctu, která se mu od protivníka nedostávala a připoutal si ho tak sympatiemi ještě pevněji na svou stranu. Takový výklad by se samozřejmě hodil spíše pro počátky jeho pontifikátu. V pozdější době se již dá stejně dobře zvažovat ovlivnění Fridrichem.

V otázce názorové sounáležitosti či odlišnosti mezi Fridrichem Barbarossou a Viktorem IV. je nezbytné velmi dobře si uvědomit situaci, v níž se Viktor nacházel. Císař a státy pod jeho bezprostředním vlivem byli jeho jedinou oporou.¹⁷³ I kdyby Viktor zastával na jakoukoli problematiku odlišný názor, nenacházel se v situaci, v níž by mohl Fridrichovi oponovat. Dostat se do konfliktu s císařem znamenalo v lepším případě ukončení Fridrichova politického vyjednávání v jeho prospěch s panovníky a dalšími politickými činiteli v ostatních zemích, v horším případě ztrátu obediencí v Říši a tím pádem výhru Alexandra III. Viktor, (a ještě mnohem méně pak Paschal či Kalixt), chtěl-li dosáhnout všeobecného uznání, nemohl veřejně vystupovat proti císařovým názorům ani v případě, že s nimi nesouhlasil. Na druhou stranu, pokud by neuznával rovnocennost úřadů papeže a císaře, nemusel se v tom smyslu vůbec vyjadřovat. Jen těžko by ho k podobnému činu Barbarossa nutil násilím. Spíše se tedy opravdu jednalo o Viktorův názor, nebo případně o jakousi dobrovolnou úlitbu císařově samolibosti.

¹⁷² WATTENBACH, W. Aus Stuttgart und Schaffhausen, str. 449.

¹⁷³ K obedienci Viktora a jeho nástupců viz níže.

Na synodě v Lodi konaném v červnu 1161 Viktor po svém opětovném schválení zasáhl do schizmatu, které bylo od předchozího roku na arcibiskupském stolci v Mohuči. Tam proti sobě po úkladné vraždě arcibiskupa Arnolda stáli hned dva nově zvolení arcibiskupové, a to Rudolf ze Zähringenu a Christian z Buchu. Je to další z okamžiků, v němž mohlo hrát hlavní roli rozhodnutí císaře a Viktor pouze konal na jeho přání. Oppl k tomu píše: „*Viktor IV po dohodě s Fridrichem sesadil dosud zvoleného Rudolfa ze Zähringenu a Kristiána z Buchu a za nového mohučského metropolitu dosadil císařova příbuzného Konráda z Wittelsbachu.*“¹⁷⁴ Dosazení Konráda z Wittelsbachu na mohučský stolec se zajisté konalo v císařově přítomnosti a za jeho souhlasu. Ačkoli Oppl vyjadřuje, že Viktor tak učinil po dohodě s císařem, vyznívá to jako by Konráda dosadil z císařovi vůle, neboť se jednalo o jeho příbuzného. Konrád opravdu patřil do císařského příbuzenstva, jeho matka Heilika z Lengenfeldu byla Fridrichova sestřenice. To však pravděpodobně nebylo hlavním důvodem pro jmenování Konráda, ačkoli zcela vyloučit vliv rodové spřízněnosti samozřejmě nelze. Více než samotné příbuzenství by mohla hrát roli spíše oddanost císaři, neboť jeho bratr Ota patřil mezi císařovi věrné. I když Fridrich s jeho dosazením souhlasil nemusel to být nutně on, kdo ho vyvolil jako vhodného kandidáta. Konrád mohl být stejně dobře navázán i na osobnost samotného Viktora. Mohl se s ním seznámit již během Viktorova působení jako papežského legáta či případně skrze svého bratra Otu. Zohlední-li se pozdější vývoj událostí, zdá se navázání na papeže pravděpodobnější. S Viktorem se Konrád setkal v Pavii ještě na podzim roku 1163,¹⁷⁵ Po Viktorově smrti na jaře 1164 však Konrád neuznal zvolení jeho nástupce Paschala III. a v roce 1165 zběhnul na stranu Alexandra III. Pokud by byl navázán na císaře, dalo by se očekávat, že se přizpůsobí jeho vyjádření, což se však nestalo. Existuje tedy jistá pravděpodobnost Konrádovi osobní náklonosti k Viktorovi a jeho loajality k němu, kterou však již nechoval k jeho nástupci. Viktor mohl mít na jeho vyzdvižení na arcibiskupský stolec větší vliv, než by se mohlo na první pohled zdát. Nebyl tedy nutně jen vykonavatel císařské vůle.

Jediný dochovaný důkaz korespondence mezi císařem a Viktorem IV. je dopis, jenž mu Fridrich poslal krátce po obléhání Milána v srpnu 1161.¹⁷⁶ Dochoval se pouze jeho přepis z 12. století vepsaný na volné místo v lekcionáři opatství Luxeuil. Dopis není

¹⁷⁴ OPLL, F. *Fridrich Barbarossa císař a rytíř*, str. 81.

¹⁷⁵ JL II., str. 425.

¹⁷⁶ RI IV 2.2, č. 777, str. 105.

obsažen mezi Fridrichovou korespondencí v edici *Monumenta Germaniae Historica* a dlouho existoval pouze v rukopisném originále. Tiskem vyšel až se studií R. M. Herkenratha v roce 1971.¹⁷⁷ Friedrich v něm podává zprávu o svém vítězství nad Milánskými, kterým boj přinesl vysoké ztráty, neboť jich zabili kolem 600 a další zajali a uvěznil. Obsahem je tento dopis spíše zajímavý pro historiky zabývající se Barbarossovým působením v severní Itálii, kterým může sloužit jako pramen k poznání obléhání Milána. Pro toto téma je mnohem důležitější svojí prostou existencí. V souvislosti s Viktorem by se dalo rozebírat pouze jeho počáteční oslovení, které zní: „*Reverendo patri suo Victori sacrosancte Romane ecclesie summo et unico pontifici Fredericus dei gratia Romanorum imperator et semper augustus filialem dilectionem et debitam in domino reverentiam.*“¹⁷⁸ Důležité je zde především o zdůraznění, že se jedná o jediného papeže. Herkenrath ve své studii srovnal několik různých oslovení papeže u Fridricha a konstatoval jeho návrat k typu oslovení užitého na počátku jeho vlády pro Evžena III. Největší rozdíl je pak patrný při srovnání s oslovením Hadriána IV. ke konci jeho pontifikátu, kdy mezi Fridrichem a Hadriánem byla velmi napjatá atmosféra. Fridrich mu ubírá na úctě tím, že nechal své jméno a titulaturu předsadit té papežově.¹⁷⁹ Oslovení v tomto dopise vyjadřuje Viktorovi náležitou úctu a je tak možné spatřovat v tom důkaz harmonie, která mezi nimi panovala.

Kromě koncilů, na nichž se Fridrich i Viktor sešli, aby mohli bok po boku hájit Viktorovu právoplatnost setkali se také v listopadu 1163 v Lodi u příležitosti přenesení ostatků svatého Bassiána. Město Lodi stálo během konfliktu v severní Itálii na straně císaře a bylo v dubnu 1158 do základů rozbořeno milánskými, zachovala se tam pouze bazilika sv. Bassiána. Již za tři měsíce začala s císařovou podporou stavba nového města Lodi.¹⁸⁰ Společně s městem vznikl samozřejmě i nový svatostánek. Do krypty tohoto kostela byly ze staré, jemu zasvěcené baziliky, přeneseny a uloženy ostatky sv. Bassiana, patrona Lodi. Úcta k relikviím světců byla ve dvanáctém století velmi rozšířená a jejich translace nebyla ničím neobvyklým.¹⁸¹ Vyzdvižení a přenesení ostatků byla událost prvořadého významu sama o sobě. Tato byla o to významnější, že se na ní podílel císař

¹⁷⁷ HERKENRATH, R. M. Ein Brief Kaiser Friedrichs I. an Papst Viktor IV., in: *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde*, Köln/Graz, sv. 17, 1971, str. 286-92.

¹⁷⁸ HERKENRATH, R. M. Ein Brief, str. 291.

¹⁷⁹ Tamtéž, str. 289-90.

¹⁸⁰ LexMA 5, 2068-2069. K tomu též GÖRICH, K. *Friedrich Barbarossa*, str. 291.

¹⁸¹ Více k úctě světců ve středověku a translaci SUCHÁNEK, D. – DRŠKA, V. *Církevní dějiny*, str. 317-320.

po boku samotného papeže. K přenesení není příliš podrobností, záznam o něm zní takto: „*Další sobotu, to jest 2. listopadu, přišel do Lodi papež Viktor se svými kardinály. Následující pondělí bylo přeneseno ze staré Lodi do nového města Lodi tělo svatého Bassiana vyznavače s převelikou úctou a převelikou radostí. Sám papež a slavný císař a patriarcha z Aquileie a opat s Cluny s dalšími biskupy a arcibiskupy vynesli jeho drahocenné tělo na svých ramenou ven z hlavního kostela staré Lodi. Pak byl dalšími jak kleriky, tak laiky přepraven do nové Lodi.*“¹⁸² Byla přítomna též císařovna, Rainald z Dasselu, Herman z Verdeny a také Konrád z Wittelsbachu společně se svým bratrem Otou. Ačkoli toho není zaznamenáno více, lze předpokládat, že v rámci přenesení ostatků se jistě konala nějaká slavnost, včetně slavnostní mše, kterou bohužel zřejmě nesloužil Viktor, neboť pak by jistě pozornosti autora neunikla. Viktor se snad přenesení ostatků zúčastnil na přání císaře. Co se týče setkání císaře a papeže není známo, zda a o čem spolu při té příležitosti jednali. Takto se jeví, že šlo pouze o poklidné setkání při slavnostní příležitosti.

4.2 Paschal III. a Kalixt III.

Po smrti Viktora IV. byl na papežský stolec vyzdvižen jeho kardinály Guido z Cremy. Jeho právoplatná volba a přijetí v Říši byla současně stvrzena kolínským arcibiskupem a královským kancléřem Rainaldem z Dasselu.¹⁸³ I v případě, že by Fridrich po zprávě o úmrtí Viktora snad zaváhal, zda by nebylo lepší vyčkat a případně zahájit vyjednávání s Alexandrem, což je spíše nepravděpodobné, nedostalo se mu k tomu díky rychlé volbě a zásahu jeho kancléře vlastně příležitosti. Fridrich Viktorova nástupce přijal spíše bez výhrad než s rozhořčením nejpozději v červnu 1164.¹⁸⁴ Fridrichovi mohla dělat vrásky pouze opozice, která v rámci říšského episkopátu po Viktorově smrti rozrostla.

¹⁸² MGH SS rer. Germ N.S. VII., str. 172-173. „*Deinde proxima die sabbati, que fuit sekunda dies mensis Novembris, venit Laude dominus papa Victor cum suis cardinalibus; et proximo die Lune fuit ductum a Laude veteri in novam civitatem de Laude corpus beati Bassiani confessoris cum maximo honore maximaque Leticia. Ipse enim met apostolicus et imperator inclitus et patriarcha Aquileie et abbas Cluniacensis cum aliis quibusdam episcopis et archiepiscopis extra ecclesiam maiorem de Laude veteri corpus ipsum preciosum suis humeris portare; et ab aliis deinde tam clericis quam laicis ad novum Laude transvectum est.*“

¹⁸³ K tomu viz podkapitola 3.3.

¹⁸⁴ LAUDAGE, J. *Alexander III. und Friedrich Barbarossa*, str. 154.

Naopak mohl radostně vyhlížet spojení anglického krále, jeho odklon od Alexandra a uznání Paschala III.¹⁸⁵

Následujícího roku se na letnici konal dvorský sněm ve Würzburgu, kde se sešel císař se světskými knížaty i církevními představiteli k formálnímu jednání o uznání Paschala III., který však přítomen nebyl. Mimo jiné byli na sněmu také vyslanci anglického krále Jindřicha. V listu, který císař po koncilu rozeslal, sděluje, že poté co Viktor odešel k věčné blaženosti ráje, kardinálové za přítomnosti duchovních Lombardie a Toskánska a prefekta města Říma a římské šlechty zvolili nejkřesťanštějšího muže Paschala a on ho přijal. Francouzský král se společně s Rolandem stal veřejným nepřítelem, jak císař zdůrazňuje nikoli jeho vinnou, neboť se zdráhal na shromáždění dostavit a uznat Paschala. Především pak je obsahem přísaha, kterou císař učinil veřejně nad ostatky svatých, tedy že neuzná schizmatika Rolanda ani jeho následníky. Papeži Paschalovi však bude vždy zachovávat obedienci prokazovat mu čest a úctu a nikdy v životě se neodkloní od něj a jeho části. Nikdy neodmítne uznat zvolené církevní hodnostáře, kteří od Paschala či jeho nástupce, jehož jeho strana zvolí, přijali či přijmou vysvěcení. Zavazuje se tuto přísahu nikdy neporušit.¹⁸⁶ Stejně jako on pak mělo učinit čtyřicet biskupů a mnohá světská knížata. Tím byl oficiálně a veřejně uznán Paschal III. a zároveň i všichni jeho případní následovníci.

Do období pontifikátu Paschala III. spadá událost, která měla pro císaře a jeho Říši obzvláštní význam. Dne 29. prosince 1165 byl na církevní svátek krále Davida v Cáchách svatořečen Karel Veliký. Ačkoli se formálně jednalo o církevní akt, měl na Karlově svatořečení zájem především císař. Fridrich ve svém privilegii vydaném 8. října k této příležitosti prohlásil, že vyzdvižení a kanonizaci Karlova těla vykonal „*za souhlasu a z autority pana papeže Paschala*.“¹⁸⁷ Ačkoli v dřívější historiografii to bylo považováno za bezvýznamnou frázi, dnešní výzkum se přiklání k autorizaci kanonizace Karla Velikého skrze delegaci. Jako nejpravděpodobnější vyslanci a zmocněnci k tomuto úkonu se pak jeví arcibiskup Rainald z Dasselu a biskup Alexandr z Lüttichu.¹⁸⁸ Roli Paschala rozhodně není v tomto případě třeba zpochybňovat, jediné, co je poměrně zarážející je jeho nepřítomnost celému procesu. Vyzdvižení Karlových ostatků a kanonizace by byla zajisté slavnostnější a úctyhodnější byl-li by jí přítomen samotný

¹⁸⁵ K tomu REUTER, T. *The papal schism*, str. 136.

¹⁸⁶ MGH Const. I., str. 314.

¹⁸⁷ MGH DD F I,2, str. 433. „*assensu et auctoritate domni pape Paschalis*“

¹⁸⁸ KERNER, M. *Karl der Große: Entschleierung eines Mythos*, Köln/Weimar/Wien, 2000, str. 117-118.

papež. Snad si císař přál, aby jí byl přítomen, ale nebylo to možné. Není pravděpodobné, že by důvodem papežovy nepřítomnosti byly napjaté vztahy. Problémem je opět nedostatek pramců dochovaných o Paschalově působení. Z celých prvních dvou let jeho působení jsou o něm celkem dvě zprávy, které oznamují, že se usídlil ve Viterbu.¹⁸⁹ Na rozdíl od Viktora, který po celou dobu svého pontifikátu sídlil na severu Itálie a jednou se ukázal po boku císaře poblíž St. Jean-de-Losne, Paschal zamířil na jih, blíž k Římu. Zřejmě za podpory vybraných mužů římské šlechty, kteří měli být přítomni jeho volbě.¹⁹⁰ *Continuatio Aquicinctina* pak o něm navíc zanechává zajímavou a velmi nehezkou zprávu, že tam obklíčoval a olupoval francouzské poutníky a obchodníky procházející Itálií. Mnozí se ho pak báli tak, že ho, ač nedobrovolně, uctívali a poctili ho velkými dary. Navíc měl srovnat Cisternu Neronis, kde byl vysvěcen Alexandr, se zemí.¹⁹¹ Jeho vykreslení jako arcilupiče je celkem jistě přibarvené vyprávění jeho odpůrců. Nicméně informace o zničení Cisterny je zajímavá, neboť dokládá, že měl Paschal k dispozici vojsko. Jak se dozvídáme z dalšího zdroje, byl mu po ruce kancléř Kristián z Buchu, který nahradil přeběhlého Konráda z Wittelsbachu na arcibiskupském stolci v Mohuči, společně se svými muži. To on měl nutit celou zemi přísahat věrnost Paschalovi.¹⁹² Na podzim roku 1165 se podařilo vrátit na krátkou dobu do Říma také Alexandrovi. Odpověď na otázku, proč se Paschal na konci prosince neobjevil na korunovaci v Cáchách, se tedy nejspíš skrývá v těchto událostech. Nejen, že jeho sídlo ve Vitrebu dělilo od Cách, kde se slavnostní kanonizace konala kolem 1400 kilometrů, ale navíc měl zřejmě plno práce se stabilizací své pozice v Latii. Dal tedy pouze svůj souhlas a snad při té příležitosti vydal i nějakou listinu, která se však nedochovala.

Osobně se Paschal setkal s Fridrichem až v roce 1167 a to za dramatických okolností, při nichž byl nakonec Paschal uveden zpět do Říma na stolec svatého Petra. V Římě od podzimu 1165 sídlil Alexandr III., což samozřejmě nebylo zájmu ani císaře ani Paschala, a tak bylo potřeba Alexandra vypudit a získat Řím pod kontrolu. Paschal vyslal v této věci posly k císaři a žádal ho, aby přišel bez meškání, tak rychle, jak jen to bude možné.¹⁹³ Na to císař postoupil směrem k Římu, kam dotáhl se svým vojskem

¹⁸⁹ MGH SS XVII., str. 472; MGH SS VI., str. 411.

¹⁹⁰ Protože volba Paschala proběhla velmi krátce po smrti Viktora, nabízí se, že ona římská šlechta jednala o přesídlení do blízkosti Říma již s Viktorem.

¹⁹¹ MGH SS VI., str. 411-412.

¹⁹² MGH SS XIX., str. 285.

¹⁹³ MGH SS XVIII., str. 653.

20. července a rozložil tam svůj tábor u Monte Maria.¹⁹⁴ Alexandr opustil lateránský palác a stáhl se do pevnosti náležející rodu Frangipani, věže Cartularia. S císařem se pokusil vyjednávat, jako jeho zástupce byl vyslán bývalý mohučský arcibiskup Konrád z Wittelsbachu.¹⁹⁵ Jednání bylo neúspěšné, a tak se Alexandr stáhl do Beneventa.¹⁹⁶ Boje císařského vojska o vstup do Říma se odehrávaly v bezprostřední blízkosti chrámu sv. Petra, který nutně potřebovali císař s Paschalem získat do rukou. Během obléhání marně útočili na Andělský hrad, nicméně při svých útocích zničili předsunutý kostel Panny Marie v Turri. Kostel vzplanul, oheň zničil výzdobu, zdobené zdi opadaly a kovové sochy se rozpustili žářem.¹⁹⁷ Po tomto dramatickém vstupu do města a vítězství císařových mužů mohl být 30. července uveden na stolec svatého Petra, kde pak v doprovodu svých kardinálů vykonal s velkou radostí slavnostní mši. Téhož dne pak nasadil císaři na hlavu zlatou čelenku (*circulum auream*).¹⁹⁸ O dva dny později, 1. srpna, byla slavnostně zopakována císařská korunovace, tentokrát byl Fridrich korunován společně se svou chotí, císařovnou Beatrix. Paschal jim v chrámu svatého Petra nasadil korunu z čistého zlata, zdobenou drahými kameny.¹⁹⁹ Zároveň probíhalo též vyjednávání s Římany, s nimiž Barbarossa nakonec uzavřel pakt.²⁰⁰ Paschal byl tedy zdárně dosazen zpět na stolec svatého Petra a mohl sídlit v Římě. Vztah Paschala a Fridricha byl, zdá se, nekonfliktní, založený na spolupráci při prosazení Paschalovi obediencie. Na rozdíl od Viktora, který se v císařově přítomnosti během svého čtyřletého pontifikátu vyskytoval poměrně často, Paschalovo jediné setkání s ním proběhlo právě při těchto událostech.

Pokud císařův vztah k Paschalovi byl stále ještě poměrně vřelý a oba doufali v Paschalovo všeobecné uznání, u jeho nástupce tomu tak již nebylo. Paschal zemřel v Římě v září 1168 a kardinálové zvolili jako nástupce Jana ze Strumi. Ačkoli jeho pontifikát byl nejdelší, je k němu k dispozici nejméně podkladů. Pokud je známo k setkání mezi Kalixtem III. a Fridrichem nikdy nedošlo. Fridrich jeho volbu přijal, tak jak se k tomu zavázal o tři roky dříve při přísahách ve Würzburgu.²⁰¹ Stalo se to zřejmě nedlouho po volbě. Komunikace mezi císařem a papežem probíhala skrze vyslance. Hned

¹⁹⁴ GÖRICH, K. *Friedrich Barbarossa*, str. 414.

¹⁹⁵ Tamtéž, str. 415.

¹⁹⁶ LAUDAGE, J. *Alexander III.*, str. 181.

¹⁹⁷ GÖRICH, K. *Friedrich Barbarossa*, str. 414.; MGH SS XVIII., str. 653-4.

¹⁹⁸ MGH SS XVII., str. 781; MGH SS XVIII., str. 654.

¹⁹⁹ Tamtéž.

²⁰⁰ MGH SS XVII., str. 781.

²⁰¹ Viz výše.

v prvním roce vyjednávali o vyslání papežské legace na císařský dvůr a 8.června 1169 se říšského sněmu v Bamberku účastnil jako papežský legát Umfred, kardinál-kněz od sv. Zuzany.²⁰² Od počátku schizmatu však již uběhlo bezmála deset let a Fridrich si zřejmě začínal uvědomovat, že se mu nepodaří prosadit legitimitu jeho kandidátů jinde než v rámci Říše a zůstane tak osamocen. Ve všeobecné prosazení mohl rozhodně doufat u Viktora, u Paschala sice již vzrůstala opozice v Říši, ale zdálo se, že na svoji stranu získají anglického panovníka, k čemuž však nakonec nedošlo. Když dosedl na papežský stolec Kalixt, bylo již zcela jasné, že ani anglický král Jindřich, ani francouzský král Ludvík se od Alexandra neodkloní. V Říši se Fridrich stále snažil prosadit Kalixta jako právoplatného papeže všemi prostředky, což se hezky ukázalo při jeho konfliktu se salcburským arcibiskupstvím, které již od počátku uznávalo Alexandra.²⁰³ Nicméně začínal pomalu vyjednávat i s papežem Alexandrem. Od roku 1174 již není známa ani přítomnost legátů Kalixta III. v rámci Říše.²⁰⁴ Celých devět let, kdy spolu ještě měli Fridrich s Kalixtem spolupracovat bylo prosto vzájemné interakce, případně později byly zmínky o ní dokonale vyhlazeny.

Jak již bylo konstatováno na začátku kapitoly, evidence pro rekonstrukci postojů vzdoropapežů v církevně-politických otázkách není dostačující a dochované dokumenty v podstatě neumožňují dozvědět se cokoli bližšího o názorových rozdílech papežů a císaře. Nicméně alespoň Viktor IV. měl zřejmě jakousi vlastní představu o dalším směřování a rozhodně se nejednalo pouze o loutku Fridricha, za kterou bývá společně s jeho nástupci považován. Ale i u Kalixta, jenž byl zjevně velmi nevýraznou osobností, chybí přímý doklad císařovi manipulace. Zdá se spíše, že styky mezi císařem a papežem tou dobou vychladly, prořídly a Kalixt se stal pro císaře nepohodlným, vnímaným spíše jako nepotřebné břímě než cokoli jiného. Ve Viktorovi Fridrich možná viděl schopného spojence, za nějž mělo smysl bojovat s vizí zisku určitých výhod. U Kalixta se situace již jevila bezvýchodná, s každým novým papežem se jejich pozice stále více oslabovala. Navíc Fridrich Kalixta osobně neznal a snad ani nevěděl, co od něj může očekávat. Vztahy mezi císařem a papeži tedy rozhodně měly sestupnou tendenci.

²⁰² OHNSORGE, W. *Päpstliche und gegenpäpstliche Legaten*, str. 20-21.

²⁰³ K tomu GÖRICH, K. *Die Ehre*, str. 58-91.

²⁰⁴ Tamtéž, str. 37.

5. Vztahy vně Říše

Viktor IV. a jeho nástupci se snažili prosadit i v prostředí mimo Svatou říši římskou. Jejich komunikace po volbě však podle všeho směřovala především k říšskému kléru a císaři. K prvním kontaktům s jinými monarchiemi došlo víceméně až po synodě v Pavii. Fridrich Barbarossa jim i v tomto ohledu poskytoval velmi důležitou podporu, především z personálního hlediska. V prvním roce papež neměl ve svém okolí zřejmě dostatek osob, které by mohl po synodě pověřit diplomatickými úkoly. V jeho službách tedy působili říšští biskupové primárně spadající do okruhu císaře. V některých případech jednali legáti zároveň jako vyslanci císaře i jako vyslanci papeže, nebo alespoň působili v dané oblasti v papežův prospěch. Doklady pro navazování kontaktů mimo Říši jsou opět dochovány pouze v omezené míře. Tím je samozřejmě limitován i samotný výzkum. Za jakýsi druhotný typ papežské komunikace lze považovat i vyjednávání zprostředkované samotným císařem. K jeho aktivitám ve prospěch podporovaného papeže se dochovalo materiálů více a dnes se tedy zdá, že to byl především on, kdo zajišťoval Viktorovi a jeho následovníkům komunikaci s okolním světem. Je to nepochybně jeden z důvodů, proč jsou označováni jako císařští papežové a jejich politická významnost i schopnost samostatné politiky upozaděna.

5.1 Francie

První známka o komunikaci Viktora IV. s Francií se objevuje po synodě v Pavii. Jako vyslanec k francouzskému králi byl s listinou sepsanou koncilem vyslán kolínský arcibiskup Rainald z Dassel²⁰⁵ snad společně s knížetem Adolfem z Holštýnska.²⁰⁶ O jejich působení a vyjednávání na francouzském dvoře nejsou žádné zprávy. Každopádně jejich poselství zůstalo bez odezvy a nevedlo k přijetí rozhodnutí synody. Ludvík VII. tou dobou řešil konflikt s anglickým králem Jindřichem II., který se nakonec podařilo zažehnat v Chinonu podepsáním mírové smlouvy na letnici v květnu 1160.²⁰⁷ Tento nesvár mezi panovníky mohl snad být i jednou z příčin jejich nevelkého zájmu o synodu v Pavii, když je už několik dní po podvojně papežské volbě císař vyzíval k nalezení

²⁰⁵ MGH SS XVII., str. 679; MGH SS rer. Germ. XLVI., str. 339.

²⁰⁶ OHNSORGE, W. *Päpstliche und gegenpäpstliche Legaten*, str. 7-8.

²⁰⁷ FLORI, J. *Richard Lví srdce: Král a rytíř*, Praha, 2016, str. 33.

společného řešení na jednotné synodě.²⁰⁸ Zdá se, že o schizma se panovníci začali zajímat až po zažehnání hrozícího konfliktu a domluvili se na společném postupu, tedy na uspořádání synody v Bouviens v červenci téhož roku.²⁰⁹

Ještě před samotným shromážděním francouzského a anglického kléru poslal Viktor osobně dopis francouzskému králi, aby ho získal na svoji stranu. Viktorův dopis je velmi krátký, neobsahuje zásadní informace a nesnaží se Ludvíka svou formou přesvědčit o své právoplatnosti. V daném dopisu krále snažně prosí, aby přijal jím vyslané legáty, jeho „*kaplana T., muže čestného, zbožného a taktního a Štěpána mě i tobě nejvěrnějšího*.“²¹⁰ Žádá ho také, aby pevně uvěřil všemu, co řeknou, jako by to pronesl vlastními ústy. Nemá též váhat poslat mu po nich či jeho vlastních poslech odpověď.²¹¹ Totožnost legáta s iniciálou T. není známá a musíme se spokojit s tím, že se jednalo o Viktorova kaplana. Druhý vyslanec byl však téměř jistě Štěpán, arcibiskup z Vienne, který působil jako Viktorův legát i později, jak se ukazuje v případě interdiktu Amedea ze Ženevy.²¹² O předmětu jejich vyjednávání nemůže být nejmenších pochyb. Detaily však zůstávají skryty, neboť Viktor cokoli navrhoval, sliboval či žádal, nesvěřil listu nýbrž pouze osobnímu vyjednávání jeho legátů. Bezpochyby odpovědí, kterou požadoval, mělo být rozhodnutí o jeho uznání ze strany francouzského krále. Lze se jen dohadovat, že se snažil Ludvíkovo rozhodnutí ovlivnit skrze nějaké sliby či návrhy. Nicméně to na krále zřejmě nezapůsobilo, neboť v červenci na koncilu v Bouviens uznat Alexanrda III.

Další dopis, který směřoval na francouzské území, byl určen Vilémovi z Montpellier odeslaný z Pavie 13. září 1160. Dopis Vilémovi se nese v podobném duchu jako ten králi. V úvodu vysílá k jeho osobě slova chvály, odvolává se též na jeho přítele císaře Fridricha, který mu od něj neslíbil nic víc než rozumný úsudek. Vysílá k němu jednoho za svých podjáhňů Baudina a doufá, že mu bude důvěřovat jako jemu samotnému.²¹³ Tento dopis pochází již z doby, kdy se francouzský klérus jasně vyslovil pro přijetí Alexandra. Viktor však jako by nevzal tuto skutečnost na vědomí. Z dopisu

²⁰⁸ MGH Const. I., č. 181, str. 252.

²⁰⁹ K synodě v Bouviens viz podkapitolu 3.2.2.

²¹⁰ DUCHESNE, F. *Historiae Francorum Scriptores*, IV., Paris, 1641, dopis LV., str. 582-3. „*T. .. Capellanus virum honestum, religiosum atque discretum et Stephanum nobis tibiue fidelissimum*“

²¹¹ Tamtéž.

²¹² GP II-2, str. 159-160.

²¹³ BOUQUET, M. *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, XV., Paris, 1878, č. 44, str. 779. Dopis Victora se nachází v poznámce pod Alexandrovým dopisem, nicméně se špatnou datací, dobrá v JL II. 14440.

vyplývá, že poslal svého legáta, aby působil v dominiu Viléma z Montpellier, který však zřejmě nepatřil mezi jeho přímé podporovatele. Snad tedy mohl mít příznivce mezi tamním klérem. To by nebylo vyloučeno i vzhledem k tomu, že území Viléma sousedilo s Provence a také hrabstvím Toulouse, které alespoň zpočátku patřilo ke straně Viktora.²¹⁴ Vilém z Montpellier se na jeho stranu nicméně nepřiklonil, neboť v roce 1162 našel Alexandr III. azyl právě na jeho území a uděluje mu za to privilegium.²¹⁵

Z 11. února 1162 se dochoval další dopis určený francouzskému králi. Je o něco delší nežli předchozí dopis určený Ludvíkovi, nese se ale ve stejném duchu. Viktor rozhodně nešetří chválou panovníka a vyjadřuje též domněnku, že by jistě dávno jeho prosbám vyhověl, kdyby jeho čestného ducha neodvraceli od úctyhodných rad špatní lidé. Opět k němu posílá jako legáta jejich věrného Štěpána, se stejnou výzvou, aby mu důvěřoval jako v předchozích případech. Odvolává se na jejich starobylou náklonnost a příbuzenství, které mezi nimi nedávno vzniklo skrze jeho svazek s Adélou z Blois. Viktor se dopisem a vysláním legáta stále snaží krále přesvědčit, aby se přiklonil k němu. Snad se jednalo též o jeden z podnětů, které vedly k jednání mezi Ludvíkem a Fridrichem. To mělo v srpnu vyvrcholit sněmem francouzského a říšského kléru za přítomnosti panovníků i obou papežů poblíž St. Jean-de Losne a nakonec k němu nedošlo.²¹⁶

Během Viktorova života buď už k dalšímu kontaktu s francouzským územím nedošlo, nebo o něm neexistují další zmínky. Z doby jeho nástupců se dochovaly pouze dva dopisy od Paschala III., z nichž jeden je určen opět Ludvíkovi VII. a druhý blíže neznámému šlechtici, jehož jméno je zkráceno na B. Valtr. Že se jednalo o francouzského šlechtice lze usuzovat vlastně pouze z dochování tohoto dopisu na francouzském území a zařazení do *Recueil des historiens des Gaules et de la France*. Oba dopisy jsou datovány stejný den, 13. dubna 1166 ve Vitrebu, je tedy možné, že je doručoval jeden muž a oba putovaly společně snad až ke královskému dvoru.

Dopis francouzskému králi má velmi odlišnou dikci, nežli tomu bylo u předchozích listů odeslaných Viktorem. Jeho listy byly velmi zdvořilé, uctivé a vyjadřovali nanejvýše žádost. List, který poslal Ludvíkovi Paschal je odlišného rázu, používá mnohem ostřejší tón a nejvíce úcty se objevuje v úvodu. Z počátečního oslovení vyplývá, že byl papež Ludvíkovým příbuzným.²¹⁷ Paschal začíná odkazem na svého

²¹⁴ MGH Const. I., č. 196, str. 274. „comes Sancti Egidii“

²¹⁵ BOUQUET, M. *Recueil*, XV., č. 44, str. 779.

²¹⁶ Viz podkapitola 3.2.3.

²¹⁷ K tomu Prosopografická část: Paschal III.

předchůdce, o němž ví, že poslal panovníkovi více (bohužel neříká kolik přesně) dopisů, v nichž ho přijal s otcovskou láskou a chtěl, aby se navrátil se svým královstvím k církevní jednotě. Dále Paschal pokračuje v tomto stylu: „...očekávali jsme očekávané, tedy že nám buď z připomenutí, nebo hnán vlastním souhlasem, osvícen světlem pravdy, které se již rozšířila všude kolem, zaslal dopis poddání se a podřízení. ...skrze apoštolský list napomínáme tvoji milost, aby si vzala k srdci varování a napomenutí a přijala pravdu, která bezpochyby nebyla přítomna a ty skandály církve boží, které, jak se říká, byly tebou samotným prohloubeny, tak ukončil. Aby tak čest tvojí výsosti mohla plně zachovat slávu apoštolského stolce, tak jako tomu činila vždy...“²¹⁸ Paschal francouzského krále zásadně o nic nežádá, nýbrž mu dává vlastně příkazem, aby uznal jeho obedienci ve Francii. Bohužel pro něj ani tato změněná taktika nepřesvědčila Ludvíka, aby se odklonil od Alexandra. Ani u tohoto dopisu, ani u předchozích dvou zaslaných Viktorem neexistují odpovědi a nelze říci, zda se nedochovaly či nebyly nikdy napsány.

Druhý dopis odeslaný jistému B. Valtr. je rozhodně přívětivější. Tento muž totiž patřil k podporovatelům Paschala. „...tvoji milost skrze apoštolský list vyzíváme, aby nepochybovala o zkaženosti schizmatiků, která rozrušuje církev boží a celý svět, odolej, jak jen budeš moci, vytrvej v jednotě s naší církví a duši krále i dalších princů povolej zpět k jednotě církevního míru...“²¹⁹ B. Valter. je pravděpodobně zkratkou pro jméno Bouchard le Veautre. Paschal měl ve Francii tedy opravdu vysoko postaveného příznivce, neboť Bouchard byl rádce Ludvíka VII.²²⁰ a jedním z jeho blízkých označovaných jako *familiaris*.²²¹ Nicméně ani tyto vlivné konexe Paschalovi nepomohly přiklonit na svoji stranu Francii.

²¹⁸ BOUQUET, M. Recueil, XVI., č. 363, str. 118. „...expectantes expectavimus ut, vel ipsius commonitionibus, vel propria consideratione provocatus, veritatis luce, quae jam circumquaque sese diffudit, illustratus, tuae nobis subjectionis atque obedientiae scripta porrigeres. ...per apostolica scripta tuam nobilitatem sollicitamus, attentius commonentes et exhortando contestantes quantius ad cor redeas, veritatem, quae nulli quaerenti deset, consulas, et tantis ecclesiae Dei scandalis, quae per te solum vigere dicuntur, tandem finem imponas, ut tuae excellentiae dignitas, sicut semper fecit, apostolicae sedis gratiam plenarie valeat conservare...“

²¹⁹ Tamtéž, č. 364 str. 119. „...tuam devotionem per apostolica scripta sollicitamus, quantinus pravitati schismaticorum, qui ecclesiam Dei et totum mundum turbare non dubiant, in quantum potes resistas, et in unitatem ecclesiae nobiscum perseverans, animum Regis aliorumque Principum ad unitatem ecclesiasticae pacis revoces...“

²²⁰ REUTER, T. *The papal schism*, str. 130

²²¹ BOURNAZEL, E. Suger and the Capetians, in: GERSON, P.L. *Abbot Suger and Saint-Denis: a symposium*, New York, 1987, str. 58. Bouchard le Veautre se dostal dokonce do Románu o růži jako Ludvíkův dobrý senešal. (RENART, J. *The Romance of the Rose or Guillaume de Dole*, Philadelphia, 1993, str. 61.)

Nejblíže měl uznání ve Francii Viktor v roce 1162, i tehdy však Ludvík VII. nakonec couvl. Francie se tedy od počátku až do konce schizmatu přidržela papeže Alexandra III. Samozřejmě jak se ukazuje z posledního dopisu Paschala III. až na výjimky, našli se i jednotlivci podporující protivníky Alexandra. Tyto osobnosti však netvořily žádné kompaktní uskupení a jejich podpora byla řekněme spíše symbolická bez velkého dopadu na samotný vývoj schizmatu.

5.2 Anglie

Do Anglie byl s listem vydaným synodou v Pavii poslán Garsidonius z Mantovy.²²² O jeho přijetí na anglickém dvoře Jindřicha II. ani o jeho následném vyjednávání neexistují žádné zprávy. Jak již bylo zmíněno u Francie, situace mezi anglickým a francouzským králem byla napjatá a řešení nastalého církevního schizmatu se dostalo na řadu až po uzavření míru. Náзор anglického kléru, který obdržel brzy po začátku schizmatu dopis Alexandra III. a zároveň se nedočkal ničeho jiného než mlčení, ze strany Viktora, byl zřejmě již pevně vytvořen. I mezi tamními preláty se však našli příznivci Viktora. Mluví o nich ve svém dopise Jan ze Salisbury a konkrétně jmenuje biskupa z Winchestru Jindřicha a biskupa z Durhamu Huga, kteří byli zároveň příbuznými vzdoropapeže.²²³ Je tedy velmi pravděpodobné, že Viktor po své volbě navázal kontakt alespoň s jedním z těchto biskupů. Žádná korespondence však není k dispozici.²²⁴

Anglický klérus se setkal v Londýně asi na konci června 1160, aby posoudil otázku nastalého schizmatu. Rozhodli se pro Alexandra a toto své rozhodnutí pak dali na vědomí anglickému králi Jindřichovi.²²⁵ I kdyby král osobně preferoval Viktora, pro což nejsou žádné důkazy, nemohl by se pro něj vyslovit, neboť by se tak dostal okamžitě do opozice k vlastnímu kléru. Přijetí Alexandra Anglií pak bylo potvrzeno v Bouviens a v Tours.²²⁶

²²² MGH SS XVII., str. 679; OHNSORGE, W. *Päpstliche und gegenpäpstliche Legaten*, str. 7-8.

²²³ K tomu Prosopografická část: Viktor IV.

²²⁴ Huga z Durhamu se v roce 1163 dle záznamů zúčastnil koncilu v Tours svolaným Alexandrem III. (SOMMERVILLE, R. *Pope Alexander III*, str. 28.

²²⁵ BARLOW, F. *The English, Norman, and French Councils*, str. 265.

²²⁶ Viz výše.

Naděje na uznání ze strany anglického krále si dělal Viktorův nástupce Paschal III. Od roku 1163 se král totiž potýkal s problémy uvnitř zemské církve. Během koncilu ve Westminsteru v říjnu 1163 a Clarendonu v lednu 1164 se Jindřich dostal do vyhroceného konfliktu s arcibiskupem z Canterbury Tomášem Becketem.²²⁷ Tomáš se obracel v této záležitosti na Alexandra, jehož byl pevným zastáncem. Paschal tedy mohl doufat, že se od něj anglický král naopak odkloní. Tou dobou také začali Fridrich s Jindřichem vyjednávat o uzavření spojení stvrzeného dvojítm svazkem. Jindřich Lev si měl vzít Jindřichovu dceru Matyldu a Fridrichův syn jeho dceru Eleanoru.²²⁸ Někdy bývá tento krok vykládán jako Fridrichova iniciativa, která měla mimo jiné vést k uznání vzdoropapeže. Ačkoli tato otázka samozřejmě přišla na řadu, nebyla nejspíš primárním důvodem pro otevření daných jednání. Nicméně vyslanci anglického krále měli být přítomni na sněmu ve Würzburgu a přislíbit uznání Paschala.²²⁹ To samozřejmě pro Fridricha i Paschala znamenalo příslib lepších zítřků. Přísaha přijatá Anglií by znamenala, že nadále nebudou ve svém boji osamoceni, ale získají si podporu a spojení Jindřicha. Ačkoli této příslib byl poselstvem učiněn, uznání Paschala v Anglii se nakonec nekonalo. Nevíme jistě z jakých důvodů nakonec Jindřich couvl, nejspíš však neměl dostatečnou podporu okolí a anglického kléru a nechtěl riskovat další zhoršení vztahů s církví Anglie, které byly už tak velmi vypjaté. Každopádně již následujícího roku se proti přísaze z Würzburgu ohradil v dopise odeslaném Alexandrovi III., v němž se ospravedlňuje a deklaruje svoji nevinnu.²³⁰ Ani Anglie se tedy nakonec na stranu vzdoropapežů nepřidala.

Na rozdíl od Francie zde není dochovaná ani známka komunikace mezi vzdoropapeži a kýmkoli z celého ostrova. Z listin by přicházela v úvahu pouze jediná, potvrzení statků kláštera sv. Petra v Chertsey. Formulář, který užívá, je totiž známý až z 12. století, což by odpovídalo době Viktora IV. Protože je nicméně tato listina osamoceným případem a doklady pro vztahy Viktora a jeho nástupců k Anglii chybí, je v současnosti považována za *falsum privilegia* Viktora II.²³¹ Možná by však bylo

²²⁷ Ke vztahu Tomáše Becketa a Jindřicha WARREN, W.L. *Henry II.*, Berkley/Los Angeles, 1973, str. 447 a dále.

²²⁸ K tomu tamtéž str. 493; REUTER, T. *The papal schism*, str. 128-129.

²²⁹ MGH Const. I., str. 316.

²³⁰ ROBERTSON, J. C. *Materials for the History of Thomas Becket, Archbishop of Canterbury*, VI., London, 1882, str. 78-81.

²³¹ HOLTZMANN, W. *Papsturkunden in England*, 1-II., Berlin, 1931, str. 219-220.

zajímavé porovnat její originál s listinami vydávanými v kanceláři Viktora IV. pro kláštery na území Říše, zda přece jen nevykazuje shodnou ruku či alespoň znaky.²³²

5.3 Hispánie

Legátem vyslaným do Hispánie po koncilu v Pavii byl Herman z Verdeny.²³³ V dopise patriarchovi Aquilee napsaném v srpnu 1160 uvádí Fridrich mezi královstvími, která uznala právoplatnost Viktora IV. i Hispánii.²³⁴ O která království iberského poloostrova se přesně mělo jednat není známo. Konkrétně poukazuje pouze na přijetí barcelonským hrabětem, jímž by Raimund Berenguer IV.²³⁵ Je tedy možné, že Herman z Verdenu s sebou mohl z Hispánie opravdu přinést nějaké potvrzení obedience, třeba právě od hraběte z Barcelony.

Co se týče kléru iberského poloostrova, Reuter poukazuje na to, že uznal Alexandra bez váhání již zpočátku.²³⁶ Pravděpodobně již v roce 1159 vydával Alexandr listiny určené tamním arcibiskupům. Konkrétně se jedná o listiny směřované na arcibiskupa z Bragy v Portugalském království a Tarragony v Aragonském království, kterými jim nařizoval, aby se podřídili primátu toledského biskupa z Kastilského království.²³⁷ Arcibiskup z Bragy se zjevně jeho příkazu nepodřídil, neboť mu musel poslat druhý list hrozící jeho suspenzací.²³⁸ Tato listinná výměna však prokazuje pouze fakt, že jeho obedienci uznal arcibiskup z Toleda, který ho nejspíše také požádal o pomoc při prosazení svého primátu mezi arcibiskupstvími na území Iberského poloostrova, rozhodně však neprokazuje jeho uznání tamním klérem. Stejně tak Alexandrův list ze 17. listopadu 1160, v němž podává zprávu francouzským biskupům z Toulouse a Saintes o schizmatu, které nastalo na biskupském stolci v Pamploně v Navarském království, poté co tam dosadil svého kandidáta jak arcibiskup Tarragony, tak i arcibiskup z Toleda, neprokazuje jeho uznání v Hispánii.²³⁹ Je to spíše důkaz jeho

²³²Hubert Mayr, který se ve své práci *Der Pontifikat des Gegenpapstes Viktor IV. (1159-1164) in Spiegel seiner Urkunden* (Wien, 1974.) přímo zabýval Viktorovou listinnou agendou se tohoto nezastavuje. Buď ji neměl v ruce, nebo se opravdu jedná o falsum listiny Viktora II.

²³³ MGH SS XLVI., str. 339.

²³⁴ MGH Const. I., str. 274.

²³⁵Tamtéž.

²³⁶ REUTER, T. *The papal schism*, str. 58.

²³⁷ JL II., 10609;10610.

²³⁸ JL II. 10611.

²³⁹ JL II. 10634.

navázání na jihofrancouzský klérus a opět zřejmě arcibiskupa z Toleda. Alexandrova pozice tedy alespoň zpočátku nemusela vůbec být tak pevná, jak se dosud předpokládalo.

Z panovníků Iberského poloostrova je jisté, že se na jeho stranu postavil Ferdinand II. z Leonu, neboť se dochoval jeho dopis určený pro Alexandra.²⁴⁰ U ostatních nejsou k dispozici žádná oficiální vyjádření. Otázkou je, zda barcelonský hrabě Raimund Berengar IV. se opravdu přímo vyslovil pro podporu Viktora. Nasvědčoval by tomu fakt, že obdržel jeho list *Schismaticorum sectas*. Navíc jeho synovec Raimund z Provence se pro Viktora rozhodně vyslovil, což dokazuje dopis Viktora ze 17. listopadu 1161 nalezený ve španělských archivech.²⁴¹ Vyzíval v něm Raimunda, aby odolal všem pokušením, tedy setrval na jeho straně a nepřiklonil se k Alexandrovi. Dopis je zároveň určen i Raimundově ženě Richildě, vdově po králi Alfonsovi VII. Kastilském a zároveň příbuzné jak císaře Fridricha, tak papeže Viktora.²⁴²

V době koncilu v Tours je však již příklon Hispánie na stranu Alexandra jasný. Alexandr zaslal Alfonsovi II., králi Aragonu, 7. prosince 1162 dopis o konaném koncilu z Tours.²⁴³ Není jasné, zda Alfons na rozdíl od svého otce Raimunda Brenegara IV. upřednostnil Alexandra, ale dá se to předpokládat, neboť Alexandrova pozice byla v době jeho nástupu již stabilizovaná a silnější nežli Viktorova. Samotného koncilu v Tours se zúčastnili biskupové z celého Iberského poloostrova. Jako účastníci jsou uvedeni arcibiskupové a biskupové z Toleda, ze Segovie, Siguenzy, Santiaga de Compostela, Ávily, Córíe, Luga, Astorgy, Zamory, Tarragony, Calahorry, Pamplony, Tarazony, Zaragozy, Vich, Tortosy, Gerony, Urgelu, Barcelony, Leonu a Burgu.²⁴⁴ Nejpozději v roce 1163 tedy Viktor zcela zjevně prohrál i bitvu o Iberský poloostrov. Za jeho nástupců nejsou zmínky o komunikaci s Hispánií.

²⁴⁰ TENGNAGEL, S. *Vetera Monumenta*, dopis LIX., str. 412.

²⁴¹ K dopisu KEHR, P. *Zur Geschichte Vectors IV.*, in: *Neues Archiv der Gesellschaft für Ältere Deutsche Geschichtskunde zur Beförderung einer Gesamtausgabe der Quellschriften deutscher Geschichten des Mittelalters*, č. 46, 1926, str. 53-85.

²⁴² Daný dopis protipapeže je důležitý především z hlediska jeho rodinných vazeb, neboť v něm také označuje Richildu jako svou příbuznou. Viz Prosopografická část: Viktor IV.

²⁴³ SOMMERVILLE, R. *Pope Alexander III*, str. 8.

²⁴⁴ Tamtéž, str. 27-29.

5.4 Dánsko, Polsko, Čechy

S Dánským královstvím navázal Viktor IV. kontakt již brzy po svém zvolení. Po koncilu v Pavii bylo i k dánskému králi vysláno poselství, o němž zanechává zprávu Saxo Grammaticus označující ho jako „*legatio schismaticorum*.“²⁴⁵ Jako legát se tam vydal Kristián z Buchu,²⁴⁶ kterému se na stranu Viktora IV. podařilo získat dánského krále Waldemara. Nicméně dánský klérus v čele s Eskilem z Lundu s tím nebyl příliš spokojen a již zpočátku se zřejmě klonil k Alexandrovi. Král Waldemar měl vyslat jako svého posla k Fridrichovi a Viktorovi svého kancléře Randulfa, ale jeho písemné potvrzení, pokud existovalo, není dnes k dispozici.²⁴⁷ Fridrich pak Dánsko též uvádí ve svém dopisu mezi zeměmi, které uznaly Viktora.²⁴⁸ V roce 1161 Viktor vyslal jako svého legáta Bernarda od sv. Sergia a Bakcha, po němž poslal dopis určený králi a jeho kancléři.²⁴⁹

Na koncil v Lodi dánský král nedorazil, ale zaslal omluvný dopis.²⁵⁰ Synody konané u Saint-Jean-de-Losne se však dánský král zúčastnil.²⁵¹ Arcibiskupství Lund byla oproti tomu potvrzena předešlá privilegia Alexandrem III. hned v druhém roce jeho pontifikátu,²⁵² a tamní arcibiskup Eskil se musel uchýlit roku 1161 do exilu. Dánsko nicméně nezůstalo na straně vzdoropapežů po celou dobu schizmatu. K Alexandrovi se zřejmě dánský král přiklonil po výměně na papežském stolci, nejspíš roku 1165. Protože jsou k dispozici doklady o přímém kontaktu mezi Viktorem IV. a králem Waldemarem, je možné se domnívat, že dánský panovník choval k osobě prvního vzdoropapeže osobní sympatie. Uznání Viktora tedy nemuselo být výhradně zásluhou vlivu Fridricha v Dánsku. Pokud by v rozhodování Waldemara hrál prim vliv císaře, pravděpodobněji by setrval na straně vzdoropapežů i v dalších letech, jak tomu bylo v Čechách a v Polsku. Případně byl přemožen hlasem dánského kléru a přešel na stranu Alexandra z jeho popudu. Tuto verzi by podporoval fakt, že biskupové Occo ze Šlesviku a Livo z Odense

²⁴⁵ MGH SS XXIX., str. 111.

²⁴⁶ Ohnsorge uvádí jako dobu jeho cesty, ještě konec roku 1159. (OHNSORGE, W. *Päpstliche und gegenpäpstliche Legaten*, str. 12). Herkenrath uvádí jeho první cestu do Dánska až později a vyslání na konci roku 1159 odmítá (HERKENRATH, R.M. *Reinald von Dassel, Reichskanzler und Erzbischof von Köln*, Graz, 1962, str. 170)

²⁴⁷ MAYR, H. *Beiträge zu seiner Biographie*, str. 49-50.

²⁴⁸ MGH SS Const. I., str. 274.

²⁴⁹ MAYR, H. *Der Pontifikat des Gegenpapstes*, str. 114.

²⁵⁰ MGH SS rer. Germ. N.S. VII., str. 139.

²⁵¹ MGH SS rer. Germ. XVIII., str. 113.

²⁵² REUTER, T. *The papal schism*, str. 56.

vysvěcení Viktorem nemohli setrvat ve svých úřadech, nýbrž byli nuceni uprchnout do Říše.²⁵³

Také polské království se po sporné volbě přiklonilo na stranu Viktora IV., neboť polský arcibiskup i kníže Boleslav IV. vyslali legáty, aby se účastnili koncilu v Lodi.²⁵⁴ Nejsou nicméně známa žádná poselství, která by mířila k polskému králi nebo kléru ani od jedné ze stran. Alexandr III. tam vyslal první legáty zřejmě až po ukončení schizmatu.²⁵⁵ Polsko bylo v otázce schizmatu nejspíše velmi ovlivněno osobností císaře Fridricha Barbarossy a po celou dobu zůstalo poplatné směru, který určil. Vzhledem k chybějící evidenci se zdá, že polské prostředí schizma příliš nereflektovalo.

Čechy patřily stejně jako Polsko mezi podporovatele Viktora IV. Pražský biskup Daniel byl nejvyšším představitelem českého kléru a zároveň patřil do okruhu blízkému císaři. Po podvojně volbě v roce 1159 byl pověřen jako vyslanec císaře a putoval společně s Hermanem s Verdenu předat oběma mužům zvací dopisy na synodu v Pavii. V okruhu Viktora se určitě oba vyskytovali 5. prosince téhož roku, kdy po nich Viktor poslal dopis loršskému opatovi.²⁵⁶ Je dobře možné, že se Daniel znal s Oktaviánem již z dřívější doby a měli mezi sebou tedy určité osobní vazby. Byl také účastníkem synody v Pavii a po jejím skončení byl vyslaný jako legát k uherskému králi Gézovi II. a do též do Čech ke králi Vladislavovi.

Ačkoli neexistuje písemné vyjádření, Vladislav zajisté uznal jako právoplatného papeže Viktora ovlivněn jednak císařem, jednak biskupem Danielem. Pražský biskup působil i nadále v okruhu Fridricha i Viktora IV. Spatřujeme ho ještě i v době pontifikátu Paschala III., tehdy byl účastníkem dobytí Říma císařskými vojsky a usazení Paschala na apoštolský stolec v chrámu sv. Petra. Bohužel se stal také jednou z obětí zhoubné malarické epidemie, která propukla a zahynulo na ní mnoho účastníků této výpravy, mimo jiné společně s ním i Rainald z Dasselu. S jeho smrtí ztratil český kníže schopného prostředníka mezi ním a císařem a v podstatě i svůj vliv. Začala se ukazovat jeho závislost na císaři²⁵⁷ a v takové situaci nebyla změna stran dost dobře myslitelná.

²⁵³ Tamtéž, str. 57.

²⁵⁴ MGH Const. I., č. 190, str. 270

²⁵⁵ REUTER, T. *The papal schism*, str. 50.

²⁵⁶ MGH SS XXI., str. 445.

²⁵⁷ ŽEMLIČKA, J. *Čechy v době knížecí*, Praha 2007, str. 262.

České prostředí zůstalo na straně vzdoropapežů zřejmě i po smrti biskupa Daniela, alespoň nejsou známky ničeho jiného. Nicméně i v Čechách existovaly výjimky, a to především Strahovský klášter, kde působili premonstráti. Ti všeobecně patřili k podporovatelům Alexandra III. a z jejich prostředí také vyšel Adalbert, syn krále Vladislava, jenž se stal v roce 1168 salcburským arcibiskupem pevně stojícím na straně Alexandra. Jeho otec ho však dle všeho nenásledoval a setrval při Viktorovi. O legátech Alexandra III. v českém prostředí nejsou zmínky. Nicméně se dochoval dopis Alexandra III., v němž ho vyzývá, aby podpořil svého syna Adalberta na salcburském stolci.²⁵⁸

5.5 Uhry

Na synodě v Pavii měli být podle všeho přítomni vyslanci uherského krále.²⁵⁹ Ke Gézovi III. byl vyslán po synodě v Pavii pražský biskup Daniel a byl od něj vlídně přijat. Když však nadešel čas, aby se vyjádřil, odpověděl, že se nemůže rozhodnout tak rychle a bez porady s klérem a šlechtou.²⁶⁰ Alexandr k němu též vyslal své legáty a to kardinála-biskupa Julia z Palestriny a kardinála-jáhna Petra od sv. Eustacha; nejsou však žádné zprávy o jejich působení či výsledku vyjednávání na uherském dvoře.²⁶¹ Fridrich pak Uhry uvádí též jako stoupence Viktora v dopisu patriarchovi z Aquilee.²⁶² To by svědčilo pro přiklonění na stranu Viktora IV., otázkou však je zda se nezakládalo pouze na jakémsi mlhavém příslibu krále spíše než na jeho opravdovém vyslovení se pro Viktora. Synody v Lodi v červnu 1161 se každopádně ani uherský král ani klérus neúčastnil, král ale zaslal omluvný dopis.²⁶³

V červnu 1161 se také na uherský dvůr vrátil kardinál-jáhen Petr a uzavřel z alexandrových stran s panovníkem konkordát, který se obsahově podobal papežské smlouvě s Vilémem Sicilským uzavřené v Beneventu v roce 1156.²⁶⁴ Tehdy Géza II. uznal Alexandra III. a sdělil to dopisem salcburskému arcibiskupovi Eberhardovi a

²⁵⁸ FRIEDRICH, G. (Ed.) *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* I., Praha, 1904-1907, č. 258, str. 228.

²⁵⁹ MGH Const. I., č. 190, str. 270.

²⁶⁰ MGH SS XVII., str. 679.

²⁶¹ MAYR, H. *Beiträge zu seiner Biographie*, str. 108.

²⁶² MGH Const. I., č. 196, str. 274.

²⁶³ MGH SS rer. Germ. N.S. VII., str. 139.

²⁶⁴ REUTER, T. *The papal schism*, str. 52.

francouzskému králi Ludvíkovi VII.²⁶⁵ O kontaktu Viktora či jeho nástupců s uherským králem či klérem nejsou další zmínky. Géza tedy po počátečním zachování neutrality, nebo dokonce příklonu k Viktorovi se stal příznivcem Alexandra. Jeho náklonnost k němu však zřejmě nebyla nezištná, ale naopak založená na lepších podmínkách, které mu Alexandr nabídl.²⁶⁶

5.6 Byzanc

Viktor i Alexandr se na svou stranu snažili naklonit i byzantského císaře Manuela I. Komnénéna. Alexandr k němu vyslal vyjednávat Ardicia, kardinála-jáhna od sv. Teodora a biskupa z Tivoli. Ve prospěch Viktora pak mělo zřejmě působit poselstvo vyslané do Byzance Fridrichem Barbarossou, které se skládalo z Jindřicha Korutanského, Jindřicha z Wiesenbachu a Neimeria, syna benátského dóžete. Ani jedno z poselství se zřejmě nesetkalo s úspěchem.²⁶⁷ Manuelovi se jako jedinému podařilo zachovat v otázce schizmatu neutralitu a s rozhodnutím počkat na další vývoj událostí. Zatímco Alexandr vyslal k Manuelovi celkem šest poselství v letech 1160-68, o komunikaci Manuela s Viktorem nebo Paschalem nejsou žádné zmínky.

V roce 1163 vyslal Manuel poselství do Francie, aby vyjednávalo jak s Ludvíkem VII. tak s Alexandrem. Je však možné, že Manuel směřoval posly především k francouzskému králi vyjednávat o spojení proti Fridrichu Barbarossovi a přizvání Alexandra bylo iniciativou Ludvíka.²⁶⁸ Vzhledem k tomu, že Manuel zřejmě spřádal plány, jak posílit svoje postavení na úkor Fridricha, jen těžko by uvažoval o uznání papeže, jehož byl Fridrich předním zastáncem. Byzantský císař se tedy přiklonil na stranu Alexandra III. Důvodem bylo rozšířit svoje pole působnosti a největším mocenským soupeřem pro něj byl samozřejmě císař Svaté říše římské. Zatímco od Viktora či Paschala by se spojení, které by omezilo či dokonce Barbarossu nedočkal, v Alexandrovi mohl vidět ideálního spojence, s jehož pomocí by snad mohl dosáhnout rozšíření svého vlivu na úkor Fridricha Barbarossy. Manuelovi mocenské ambice, které byly dozajisté

²⁶⁵ Tamtéž.

²⁶⁶ Podrobněji o postoji Uher REUTER, T. *The papal schism*, str. 51-54; MAYR, H. *Beitrage zu seiner Biographie*, str. 108-111.

²⁶⁷ REUTER, T. *The papal schism*, str. 47-48.

²⁶⁸ ROBINSON, I. S. *The Papacy 1073-1198*, str. 489.

důvodem uznání Alexandra, jasně dokazuje i fakt, že Alexandrovi nabízel, dokonce opakovaně (1167 a 1168), znovusjednocení latinské a řecké církve, pokud by legitimizoval znovusjednocení západní a východní Říše.²⁶⁹ S tuto jeho žádost však Alexandr nepřistoupil. Není divu, rozhodně nemohl mít zájem na vytvoření velmoci takové velmoci. Navíc, pokud by to přislíbil, znamenalo by to neodvolatelně se vzdát nadějí na získání Fridricha na svoji stranu.

5.7 Svatá země

Zprávy o schizmatu samozřejmě pronikly i na východ a rozhodnutí kléru ve Svaté zemi rozhodně nebylo vedlejší. Především jeruzalémská církev byla velmi ctěná pro svoji starobylost a jejímu rozhodnutí byla též přikládána velká váha. Viktor i Alexandr tak zajisté usilovali, aby ji získali na svoji stranu. Vládcové křižáckých států zaujali v otázce schizmatu neutrální stanovisko.²⁷⁰ To tedy platí alespoň pro jeho počátek. Nemuselo se rozhodně jednat o neutralitu cílenou, přece jen je třeba počítat s jistým zdržením, s nímž se k nim daná zpráva mohla dostat. Navíc nebylo třeba dělat ukvapené kroky, neboť formálně až do koncilu v Pavii byli neutrální i všichni evropští panovníci.

Dopis jeruzalémského patriarchy Amalrica z Nesle Alexandrovi je prohlášením o jeho uznání ve Svaté zemi, respektive v království Jeruzalémském, z jiných křižáckých států se žádné doklady nedochovaly. Píše v něm, že jeho list, který obdrželi, četli za přítomnosti arcibiskupů Nazaretu a Tyru a všech dalších bratří a synů dvakrát. Smutnili, když slyšeli o činech Oktaviána a radovali se pak z volby a vysvěcení jeho samého. Jednotně a srdečně pak schválili jeho právoplatnou volbu a vysvěcení. Následovali exkomunikaci schizmatiků a jednotně a z celého srdce si vyvolili jeho za svého pána a otce.²⁷¹ Tento dopis byl rozhodně významným přínosem pro prosazení Alexandra III.²⁷²

Mnohem plastičtější zprávy o postoji ke schizmatu v jeruzalémském a antiochijském patriarchátu zanechal ve své kronice Vilém z Tyru. Vilém byl osobností

²⁶⁹ Tamtéž, str. 490.

²⁷⁰ BARBER, M. *The Crusader States*, New Heaven/London, 2012, str. 216.

²⁷¹ BARBER, M. – BATE, K. *Letters from the East: Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries*, Farnham, 2010, str. 50-51.

²⁷² Tamtéž, str. 6.

znalou poměrů jak ve Svaté zemi, respektive Jeruzalémském království, tak v Evropě. Narodil se v Jeruzalémě, nicméně své teologické vzdělání získal v Evropě a v sedmdesátých letech se stal arcibiskupem v Tyru. Jeho kroniky jsou dnes nejvýznamnějším pramenem pro dějiny křižáckých států. Díky jeho živému popisu se tedy dozvídáme, že v roce 1160 (přesná doba není známá), přicestoval na východ Jan, kardinál-kněz od sv. Jana a Pavla, a vylodil se Byblu. Byl vyslán Alexandrem III. aby působil jako jeho legát v Orientu. Chtěl získat povolení k působení na území křižáckých států. Nicméně mu nebylo povoleno vstoupit do Jeruzalémského království, dokud preláti a princové důkladně nezváží otázku nastalého schizmatu a musel tak setrvat ve městě Byblos. Poté se patriarchové a ostatní preláti shromáždili v Nazaretu a společně s králem a některými barony začali zvažovat, jak postupovat v této situaci, neboť v tu chvíli preláti z obou zemí formálně zachovávali neutralitu, ačkoli jednotlivci tajně preferovali jednu či druhou stranu. „*Stalo se, jako to tak v takových případech bývá, že se nemohli shodnout a byli zmítáni jejich přáními do mnoha směrů. Někteří říkali, že by měl být přijat papež Alexandr a jeho legát, neb měli lepší důvody. V jejich čele byl Petr, blahé paměti v Pánu náš předchůdce a jako arcibiskup v Tyru. Jiní naopak upřednostňovali důvody Viktora, na základě toho, že byl vždy přítel a ochránce Jeuzalémského království a nechtěli, aby byl Alexandrův legát přijat v žádném případě.*“²⁷³ Král podporován barony oproti tomu navrhoval zachovat neutralitu, neboť schizma bylo ještě příliš čerstvé. Dle jeho slov svět ještě nevěděl, která frakce bude silnější a bylo by nebezpečné přijmout nezávisle rozhodnutí, když ještě nebyl jistý výsledek. „*To byl názor krále, který se zdál být rozumnější, nicméně převládl názor těch, kteří se dožadovali legátova přijetí. Zavolán tedy vstoupil do království a mnohým, kteří žádali jeho příchod, byl pak přítěží.*“²⁷⁴

Jak z Vilémova vyprávění jasně vyplývá i východní církve byla rozdělená a nemohla zpočátku najít jednotný názor, kterého z papežů přijmout. Sám Vilém nejspíše preferoval Viktora před Alexandrem, alespoň se tak zdá z jeho předchozího vyprávění, kdy byl Viktor ještě jako kardinál Oktavián označen jako následovník Krista, (společně

²⁷³ HUYGENS, R.B.C. (Ed.) *Willelmi Tyrensis archiepiscopi Chronicon*, Turnhout, 1986, str. 853. „*Factum est autem, sicuti in talibus solet contingere, quod dissidentes abinvicem et votis eorum in plura distractis alii dicerent quod dominus Alexander et eius legatus susciperetur utpote causam fovens potioem, quorum princeps erat Petrus, pie in domino recordationis predecessor noster Tyrensis archiepiscopus; alii econverso domini Victoris causam preferentes et eum semper regno amicum et tutorem fuisse asserentes, legatum nullo modo recipiendum esse censebant.*“

²⁷⁴ Tamtéž, str. 854. „*Hec erat domini regis sententia, que licet utilior viderentur, tamen prevaluit sententia eorum, qui legatum esse recipiendum asserebant. Vocatus ergo in regnum venit, multis quibus adventus placuerat, postmodum onerosus.*“

s Janem od sv. Martina, který byl později jeho volitelem a věrně setrval na jeho straně), neboť podporoval v polovině padesátých let požadavek patriarchy Fulchera. Edbury a Rowe ve své knize věnující se Vilémovi z Tyru poukazují na fakt, že je Alexandrovi věnováno pouze několik letmých zmínek, což podle nich mohlo být způsobeno právě buď jeho sympatiemi k Viktorovi nebo jeho pohled mohla ovlivnit i nespokojenost s Alexandrovou podporou rytířských řádů. Ačkoli na Třetím lateránském koncilu bylo rozhodnuto o omezení jejich privilegovaného postavení, Alexandr i jeho nástupce vydali buly potlačující efektivitu dekretů koncilu.²⁷⁵ Z výše uvedeného Vilémova textu však lze soudit, že buď přímo sympatizoval s Viktorem, nebo alespoň chtěl zachovat neutralitu.

O Viktorově kontaktu s východem není známo téměř nic, zřejmě tam neposlal žádného svého legáta a žádný dopis se též nedochoval. Nicméně je možné, že tam nějaký směřoval, nasvědčovala by tomu prvotní neutralita i snaha jeruzalémské nobility zabránit uznání Alexandra. K dispozici jedna listina vážící se právě k prostředí východu. Jedná se o bulu *Quam amabilis Deo*, kterou vydal krátce po nastoupení svého pontifikátu. S datací k 29. listopadu 1159 ve Vetralle je to vůbec jedna z prvních jeho vydaných listin, předcházela jí snad jen listina, jíž přijal klášter Oberalteich pod papežskou ochranu.²⁷⁶ Bulu se stejným názvem vydal již Innocenc II. a jednalo se o privilegium udělené rytířskému řádu Johanitů.²⁷⁷ Stylově i textově jsou si obě buly podobné. Viktor v ní ukládá všem církevním představitelům, aby Johanity podporovali. Uděluje Johanitům právo na církevní pohřeb i v případě všeobecného interdiktu (nikoli však při osobní exkomunikaci), a též mohou při interdiktu jedenkrát v roce otevřít kostel a sloužit mši. Nařizuje, aby byl tento list uveden ve známost a klerikům, kteří by chtěli dobrovolně v řádu rok či dva sloužit, aby nebylo bráněno a nebyly odebrány prebendy. Do jakých všech končin tento list putoval, není jisté. Jeho kopie se dnes každopádně nacházejí v Toulouse, Madridu a Poitiers.²⁷⁸ Mayr tento jeho list editoval a poprvé vydal v rámci své práce tiskem.²⁷⁹ Viktor tak zřejmě doufal naklonit si na svoji stranu daný rytířský řád, jenž měl jistě nemalý vliv. Jeho velmistrem byl tou dobou Auger de Balben, který se nejspíš též zúčastnil synody v Nazaretu.²⁸⁰ O tom, ke které ze stran se přikláněl, však

²⁷⁵ EDBURY, P.W.- ROWE, J.G. *William of Tyre: Historian of the Latin East*, Cambridge, 1988, str.

²⁷⁶ MAYR, H. *Der Pontifikat des Gegenpapstes*, str. 86.

²⁷⁷ Text privilegia Innocence II. je obsažen v souboru *Patrologia Latina*, dostupný na: <http://www.mlat.uzh.ch/MLS/index.php?lang=0>, dokument PL 179, 0077B, [cit. 6.12.2016]

²⁷⁸ MAYR, H. *Der Pontifikat des Gegenpapstes*, str. 86.

²⁷⁹ Tamtéž, str. 87-89.

²⁸⁰ RILEY-SMITH, J. *The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus 1050-1310*, London, 1967, str. 60.

nejsou doklady. Dokument se stejným jménem a variacemi na původní obsah byl vydán od té doby ještě několikrát. Mimo jiné ji měl obnovit také Viktorův nástupce Paschal III.²⁸¹ Nicméně ani tento typ listiny jim k uznání nijak nepomohl. Pravděpodobně ani v rámci Johanitského řádu, alespoň o tom nejsou zmínky.²⁸²

²⁸¹ JL II. 14485.

²⁸² Alexandr III. navíc vydal bulu stejného jména také, sice později než Viktor, ale její vydání poté ještě jednou zopakoval. Viz JL II. 10872, JL II. 13226.

6. Říšský klérus

Jak vyplývá z předchozích kapitol, Viktor a jeho nástupci se těšili přízni především v rámci Svaté říše římské. Císař Fridrich Barbarossa, tamní šlechta a stejně tak i klérus se vyslovili pro podporu zvoleného kardinála Oktaviána, tedy Viktora IV. Jedním z faktorů, jenž hrál při tomto rozhodování zásadní roli, bylo Oktaviánovo předchozí působení na území Říše a v prostředí císařského dvora, z něhož vzešly nejrůznější známosti a přátelství, které se mu na počátku schizmatu staly tak potřebnými.

Do Říše také směřovala většina listin Viktora, Paschala i Kalixta, na jejichž základě je dnes možné udělat si představu o jejich obedienci. Většina listin se týkala potvrzení či udělení privilegií biskupstvím či klášterům a pro toto téma nejsou obsahově příliš zajímavé. Nicméně jsou důležitým svědectvím pro působení vzdoropapežů na říšském území.

Samozřejmě i v říšském kléru se vyskytlo několik zastánců Alexandra III. V první řadě se již od počátku schizmatu jednalo o salzburské arcibiskupství a několik jeho sufragánních biskupství. Krom toho se v průběhu schizmatu postoj některých biskupů změnil a oni se přiklonili na stranu Alexandra. Ani v rámci Říše tedy nebylo postavení vzdoropapežů zcela stabilní a rozhodně nebylo neměnné. Svoji pozici si však snažili udržet, jak jen mohli a alespoň zpočátku se jim s podporou císaře celkem dařilo.

6.1 Příklon k Viktorovi

Zatímco se po volbě v září 1159 Alexandr začal obracet se svou verzí příběhu na učence a kleriky různých zemí, Viktorova pozornost, pokud je známo, směřovala výhradně do Svaté říše římské. Důvodem byla nejspíš jeho znalost říšského prostředí a kontakty, které tam v dřívějšku navázal. Poprvé byl v Říši v roce 1138 jako papežský legát Inocence II. na říšském sněmu v Goslaru. Znovu se tam objevil nejpozději v roce 1151 na sněmu v Řezně, za dva roky se pak podílel na uzavření Kostnické smlouvy a byl účasten i Fridrichovy korunovace v roce 1155.²⁸³ Nepochybně si ze svého působení v okolí královského a později i císařského dvora odnesl nejedno přátelství.

²⁸³ K jeho předchozímu legátskému působení viz Prosopografická část: Viktor IV.

Hlavním dokumentem, kterým se snažil získat si přízeň v Říši, je list, který odeslal 28. října ze Segni a určil patriarchům, arcibiskupům, biskupům, opatům, ale i všem světským knížatům.²⁸⁴ Daná listina se dochovala jako přepis v Rahewinových *Gesta Frederici*,²⁸⁵ a ve dvou dalších verzích editovaných v *Admonter Briefsammlung*.²⁸⁶ Její přesní příjemci nejsou známí, kromě jednoho, a to patriarchy Peregrina I. z Aquilee.²⁸⁷ Verze adresovaná jemu se od všeobecné nijak výrazně neliší, jde o kopii téhož listu s minimálními změnami. Mohlo se jednat o oběžník, neboť i verze u níž je znám příjemce, tedy patriarcha Peregrin, má opět i obecné určení a jediný rozdíl s dochováním u Rahewina je konkretizace patriarchátu na Aquileu. Je jen těžko říct v kolika opisech putovala a ke komu všemu se dostala. Avšak podle počtu dochovaných verzí mnoho kopií nejspíš neměla.

Kromě tohoto dokumentu napsal Viktor také dopis kolínskému arcibiskupovi Rainaldovi z Dasselu, který se zachoval též v přepisu, v první recenzi Kolínských análů. Tento dopis je kratší, nežli jeho všeobecně směřovaný list. Zmiňuje v něm krátce volbu, tedy, že byl zvolen „zdravější“ částí kardinálů na prosbu lidu a se souhlasem senátu a nobility, nicméně o jeho protivníkovi Rolandovi ani o spříseženství se v tomto dopise nezmiňuje. Pouze píše Rainaldovi, že jistě ví, kolik nesrovnalostí bylo mezi Říší a církví a doufá, že by v tom směru mohl dopomoci ke zlepšení. „*Proto tě, nejmilejší bratře, v Pánu vyzýváme, aby ses za nás nezdráhal přimluvit u jediného stvořitele všeho. A našeho milovaného syna Fridricha, nejvíteznějšího římského císaře, v tomto upomněl, abychom díky jeho zbožnému vyslyšení přemohli všechny nepřátele Krista a schizmatiky.*“²⁸⁸ Rainalda tedy dozajista znal z předchozí doby a byl si rozhodně jistý jeho podporou v tomto boji. Byli nejspíše přátelé, rozhodně však spolu sympatizovali a nejspíš též sdíleli averzi vůči Rolandovi a jeho politickému směru, kterým se ubíral jako kancléř papeže Hadriána IV.

Z října či listopadu roku 1159 pochází také první listina pro říšské prostředí. Byla určena benediktinskému klášteru sv. Petra v Oberalteichu. V této listině vzal papež klášter pod svoji ochranu a potvrdil mu jeho statky a práva, mimo jiné třeba právo na

²⁸⁴ Více k obsahu tohoto listu viz podkapitola 3.

²⁸⁵ MGH SS rer. Germ. XLVI., č. 60, str. 297.

²⁸⁶ MGH AB, č. 44, str. 89

²⁸⁷ Tamtéž.

²⁸⁸ MGH SS XVII., str. 774. „*Idcirco te, frater carissime, in Domino exhortamur, ut una nobiscum auctorem omnium exorare non desistas, et dilectissimum filium nostrum Fridericum Romanorum imperatorem victoriosissimum in ipsum admoneas, ut ipsius pio adiutorio cunctos Christi inimicos et schismaticos superemus.*“

svobodnou volbu opata. Za ochranu požaduje ročně poplatek jeden zlatý, který jim byl již stanoven hrabětem Albrechtem a fojtem Fridrichem. Listinu vydal na prosbu opata Theodoricha, který ji však směřoval zřejmě ještě na jeho předchůdce Hadriána IV. Tento krok tedy nelze brát jako uznání Viktora za právoplatného papeže ze strany Oberalteichu, ačkoli později do jeho obediencie spadal, ale spíše jako Viktorovu si klášter naklonit. Případně se mohlo jednat o pouhé vyřízení opatovy žádosti bez dalších konotací.

Dne 5. prosince pak zaslal také dopis opatovi z Lorše, Jindřichovi. „*Zasíláme ti bratře díky za oddanost a stálost, kterou jsi projevil svatému Petru a nám a za svaté shromáždění, které náš nejjasnější syn Fridrich, římský císař a rozmnožitel říše, uspořádal k obnovení jednoty církve a potlačení schizmatu na moudrou radu tebe i dalších...*“²⁸⁹ V tomto případě se tedy nejedná o prosbu za přímluvu u císaře, ale naopak už za děkovný dopis, že se tomu tak stalo. Z toho tedy jasně vyplývá, že Jindřich z Lorše byl jedním z mužů, k nimž putoval buď jeho obecný list o volbě nebo mu Viktor též zaslal osobní dopis, stejně jako to udělal v případě Rainalda z Dasselu. Viktor opatu Jindřichovi též slibuje, že bude jeho osobu a jeho církev milovat a ctít a odmění se mu za jeho oddanost mnohým dobrodiním.²⁹⁰

Účastníky synody v Pavii, která se konala z popudu císaře na počátku února 1160,²⁹¹ byli především členové říšského kléru. Ačkoli tam samozřejmě nebyli zcela sami, tvořili drtivou většinu shromáždění, a především na nich tedy leželo rozhodnutí o uznání či odmítnutí Viktora IV. jako právoplatného papeže. Konkrétní jména účastníků se pak nacházejí mezi podpisy na listu vydaným synodou. Na prvním místě list podepsal Peregrin, patriarcha z Akvilee se svými sufragány. Dále pak arcibiskupové Arnold z Mohuče, Rainald z Kolína, Wichman z Magdeburku a Ardwic z Brém. Mezi arcibiskupy, kteří přítomní nebyli, ale měli souhlasit skrze vyslané legáty a dopisy, patřili arcibiskup z Arles, Vienne, Ravenny a také Hillin z Trevíru, Eberhardt ze Saleburku. Je sice pravdou, že Eberhardt vyslal na synodu do Pavie své legáty, nicméně nikoli, že by on osobně se závěry synody souhlasil. Přinejmenším sporný je i souhlas Hillina, neboť

²⁸⁹ MGH SS XXI., str. 445. „*Super devotione et constantia, quam beato Petro et nobis exhibuisti, et super sancto consilio, quod karissimus filius noster Fridericus, Romanorum imperator augustus, ad restaurandam ecclesiae unitatem et heresim scismaticam reseccandam tuo aliorumque sapientum consilio dispensavit, fraternitati tuae gratem referimus...*“

²⁹⁰ Tamtéž. „*...personam et ecclesiam tuam diligere et honorare intendimus, et tantis beneficiis tuam devotionem remunerare...*“

²⁹¹ Více ke koncilu v Pavii podkapitola 3.2.1.

podle dopisu Eberharda z Bamberku nesouhlasil, pouze jeho sufragánní biskupové ano.²⁹² Poté je vyjmenováno ještě množství biskupů, kteří byli přítomní a souhlasili se závěrem koncilu, mimo jiné biskupové z Basileje, Štrasburku, Wormsu, Verdenu, Řezna či Pasova. „*Je však množství arcibiskupů a biskupů, kteří byli přítomní a kteří dali svůj souhlas dopisem, 153.*“²⁹³ Říšský klérus se tedy zcela jasně postavil za Viktora IV. aniž by čekal, jak se rozhodne klérus okolních zemí. Samozřejmě ačkoli se z pramenů jeví, že podpora Viktora v Pavii byla jednoznačná a jeho uznání proběhlo hladce a bez problémů, nemuselo tomu tak být.²⁹⁴ Pokud však někteří členové říšského kléru s uznáním Viktora nesouhlasili, nakonec se podřídili rozhodnutí většiny a odevzdali se do jeho rukou.

6.2 Biskupství

Všechnen říšský klérus se oficiálně bez výjimek přiklonil k Viktorovi a Říše se tak stala hlavním polem jeho působnosti. Jak dění v jednotlivých církevních proveniencích Říše ovlivňoval Viktor a jeho nástupci reálně a která biskupství a kláštery spadaly do jeho obediencie je dnes možné částečně rekonstruovat na základě listin. Vzhledem ke stavu dochování listin dnes samozřejmě nemáme v rukou veškerou produkci kanceláře vzdoropapežů, je nicméně zajímavé se na daný pozůstatek podívat a porovnat jejich jednotlivé pontifikáty a vliv na říšském území ve světle listin.

Podle dokumentů vydaných v papežských kancelářích Viktora, Paschala a Kalixta je možné udělat si alespoň přibližnou představu o jejich komunikaci s jednotlivými oblastmi Říše. Zdaleka nejrozsáhlejší byla produkce Viktora IV. a to i přesto, že nejdelší období na papežském stolci strávil Kalixt III. Viktor vydal listiny celkově pro dvanáct různých biskupství či arcibiskupství, jeho nástupci pouze pro pět,

²⁹² MGH AB, č. 50, str. 100.

²⁹³ MGH SS Const. I., č. 190, str. 270. „Est autem numerus archiepiscoporum et episcoporum, qui praesentes fuerunt et qui litteris suis consensum praebuerunt, centum LIII.“

²⁹⁴ Ukázkový popis synody, který se jeví velmi pravdivý a dá se podobný průběh očekávat i u dalších synod té doby, je popis synody v Nazaretu, tak jak ho zanechal Vilém z Tyrů. Ačkoli list jeruzalémského metropolitě odeslaný Alexandrovi po synodě z Nazaretu prezentuje jednoznačné harmonické rozhodnutí, Vilém poukazuje na spory, které na synodě byly. (Viz podkapitola 5.7) Samozřejmě v oficiálních dokumentech nesměly být jakékoli zmínky o jakýchkoli rozporech a nesrovnalostech v průběhu koncilu, neboť by to pouze ohrožovalo jeho legitimitu. Žádný více či méně nezaujatý pozorovatel se na nich většinou bohužel nenacházel.

šest (viz tabulka níže). Mohlo to být dáno buď Viktorovou zvýšenou počáteční snahou udržet, (případně si získat), náklonnost říšského kléru, jak jen to bylo možné či jeho předchozími kontakty. Nejspíš to ovlivnil také fakt, že na rozdíl od svých nástupců strávil většinu doby svého pontifikátu v severní Itálii, nebo přímo na území Říše a byl tak pro císaře a říšské biskupy mnohem dostupnější nežli Paschal či Kalixt, kteří se zdržovali v Latii. Vztahy s jednotlivými biskupstvími ovšem nezůstávaly stálé, nýbrž podléhaly změnám souvisejícím především s personální obměnou buď na biskupském, nebo papežském stolci. Abychom lépe pochopili, jaká byla situace v říšském kléru a jak se během schizmatu vyvíjel jeho postoj, podívejme na několik konkrétních příkladů. Neboť Říše byla velká a biskupů v ní nepočítaně, vydala by podrobná analýza vývoje

Seznam biskupství dle listin

VIKTOR IV.	PASCHAL III.	KALIXT III.	
Bambersk	Basilej	Halberstadt	
Basilej	Cambrai	Hamburk/Brémy	
Besançon	Kolín	Hildesheim	
Halberstadt	Mohuč	Kolín	
Hamburk/Brémy	Štrasburk	Mohuč	
Hildesheim		Verden	
Kolín			
Magdeburk			
Lüttich			
Mohuč			
Trevír			
Verdun			

panovníkem. Zdá se totiž, že Bruno během zhoršujících se vztahů mezi císařem a

v jednotlivých biskupství během schizmatu na samostatnou práci. Abychom demonstrovali, že postavení vzdoropapežů rozhodně nebylo ani v rámci Říše bezproblémové, zaměříme se zde především na ta biskupství, která měla ke vzdoropapežům váhavý či negativní postoj.

6.2.1 Hildesheim

V Hildesheimu byl v době volby biskup Bruno, který právě absolvoval poutní cestu do Jeruzaléma, na níž se ze svého biskupství vzdálil v roce 1158.²⁹⁵ Důvodem k jeho poutní cestě mohly být – vedle jeho zbožnosti samozřejmě – také jeho nepříliš dobré vztahy jak s jeho arcibiskupem Rainaldem z Dasselu, tak se samotným

²⁹⁵ MGH SS XVI., str. 90.

papežem Hadriánem IV. sympatizoval s hlavou církve. Nebyl snad ani účastníkem synody v Pavii, nebo alespoň není konkrétně jmenován a je pouze jedním z anonymních biskupů. Nicméně současně se skončením synody vydal 15. února Viktor IV. privilegium určené pro Hildesheim. Propůjčuje v něm Brunovi a tamní církvi k užívání hrad Winzenburg, jako tomu učinili již jeho předchůdci. Zajímavější na tomto privilegiu je však jeho závěr. Viktor Bruna totiž v závěru listu vyzívá a napomíná ve jménu Páně, aby ve službě církvi i jemu projevoval úsilí, aby jeho láska k Brunovi mohla vzrůstat a on mohl vždy hned vyplnit Brunovy prosby.²⁹⁶ Zdá se, jako by snad od něj očekával něco jiného. Další privilegium pro Hildesheim je již adresováno obecně, nicméně to nemusí znamenat, že by se biskup Bruno dostal do nepřízně.²⁹⁷ Ani v případě napjatých vztahů, které se snad nevyvíjeli dobře, k otevřenému konfliktu mezi Brunem a Viktorem nedošlo. Ačkoli možná jen proto, že Bruno v říjnu následujícího roku zemřel a na biskupském stolci ho nahradil Hermann.

6.2.2 Mohuč

Mohučský arcibiskup Arnold byl přítomen na koncilu v Pavii a společně se svými sufragánními biskupstvími se na něm vyslovil pro přijetí Viktora IV. V Pavii měl být také jmenován papežským legátem pro všechny své církevní provincie.²⁹⁸ Mohučské arcibiskupství bylo již za Hadriána IV. vyjmuté z pravomoci papežského legáta Hilina z Trevíu a spadali tak přímo pod papežský stolec, nicméně až s nástupem Viktora se Arnold dočkal vlastního jmenování.²⁹⁹ Originál jmenovací listiny se bohužel nedochoval. V osobě Arnolda měl Viktor rozhodného zastávce, nicméně nikoli dlouho, neboť byl již v červnu 1160 zavražděn mohučskými měšťany, s nimiž měl dlouhodobé spory. Shromáždění biskupů konané za měsíc v Erfurtu mohučské exkomunikovalo. Vrazi biskupa si měli bez souhlasu kléru vyvolit za nového arcibiskupa Rudolfa ze Zähringenu. Proti němu pak na stál Kristián z Buchu, kterého měli dosadit paladin Konrád a lankrabě

²⁹⁶ HOOGEWEG, H. (Ed.) *Urkundenbuch des Hochstifts Hildesheim und seiner Bischöfe*, I., Hannover, 1896, č. 315, str. 299. „*De cetero discretionem tuam monemus et exhortamur in domino, ut in devotione et servicio sancte matri tue sacrosancte Romane ecclesiae et nostro talem te studeas exhibere, quod dilectio nostra circa te semper augmentetur in melius et nos in tuis petitionibus semper promptiores esse possimus.*“

²⁹⁷ K tomu též MAYR, H. *Der Pontifikat des Gegenpapstes*, str. 50-51.

²⁹⁸ JL II. 14437.

²⁹⁹ MAYR, H. *Der Pontifikat des Gegenpapstes*, str. 52.

Ludvík ve Frankfurtu, aniž by byli přítomni sufragánní biskupové nebo papežský legát arcibiskup z Trevíru.³⁰⁰

Ačkoli přítomnost trevírského biskupa nejspíš nebyla nezbytná, neboť Mohuč byla z jeho působnosti vyňata, stejně se obě volby zdály být problematické. První, i kdyby s ní tamní klérus souhlasil, přece jen iniciovali exkomunikovaní vrazi předchozího arcibiskupa, druhou zase prosadili laici. Viktor IV. každopádně na koncilu v Lodi na jaře 1162 oba kandidáty sesadil a jmenoval mohučským biskupem Konráda z Wittelsbachu.³⁰¹ Na podzim téhož roku Konráda pověřil řešením nepřátelského chování hraběte Poppa ze Ziegenhainu vůči opatu a klášteru v Corvey, v případě nutnosti i za použití církevních trestů.³⁰² Konrád se s Viktorem setkal rozhodně ještě na podzim roku 1163 při příležitosti přenesení ostatků sv. Bassiana a poté zřejmě ještě na soukromé audienci.³⁰³ Zřejmě z loajality a náklonnosti k Viktorovi zůstal na jeho straně, nicméně po nástupu Paschala III. se obrátil k Alexandrovi. Nebyl snad spokojen s volbou kandidáta, s pokračováním schizmatu, nebo mohl svoji roli hrát i odpor vůči císařskému zasahování do této věci. Každopádně opustil společně s hrabětem Fridrichem z Rothenburgu sněm ve Würzburgu ještě před přísahami o uznání Paschala i jeho nástupců.³⁰⁴ Poté odešel do exilu k Alexandru III. a v roce 1167 při dobytí Říma Barbarossou se již objevuje jako prostředník na straně Alexandra.³⁰⁵ Místo Konráda na mohučském stolci zaujal dříve sesazený Kristián z Buchu, který se nejednou vyskytoval v Paschalově přítomnosti a byl také apoštolským legátem. Že mezi těmito dvěma muži panovaly dobré vztahy nasvědčuje i dopis Paschala, v němž Kristiána označuje jako „*nejkřesťanštějšího legáta*“ a „*nejvěrnějšího syna církve*.“³⁰⁶ Kristián stál na straně vzdoropapežů až do míru v Benátkách v roce 1177, svůj post se mu nicméně podařilo si udržet i poté, až do roku 1183, kdy zemřel.

³⁰⁰ Rplus Regg. EB Mainz 1, č. 2048.

³⁰¹ K tomu viz podkapitola 4.1.

³⁰² JL II. 14472. MAYR, H. *Der Pontifikat des Gegenpapstes*, str. 53, 124-125.

³⁰³ K tomu viz podkapitola 4.1.

³⁰⁴ GÖRICH, K. *Friedrich Barbarossa*, str. 411-412.

³⁰⁵ Tamtéž, str. 415.

³⁰⁶ JL II. 14494.

6.2.3 Trevír

Hillin nastoupil na arcibiskupský stolec v Trevíru v roce 1152, když začalo schizma měl za sebou již sedm let v úřadě. Měl dobré vztahy jak s Fridrichem Barbarossou, tak zřejmě i s papežem Hadriánem, který ho v roce 1155 jmenoval legátem. Jak po vypuknutí schizmatu na daný problém nahlížel, je těžko říct, na synodě v Pavii se nicméně nespíš neobjevil ani neposlal svůj souhlas.³⁰⁷ Následujícího roku byl však přítomen synodě v Lodi, na níž mu Viktor potvrdil funkci legáta pro trevírskou církevní provincii³⁰⁸ a zároveň mu třemi dalšími listinami potvrdil privilegia a držení statků.³⁰⁹ Co Hillina přimělo přiklonit se na stranu Viktora po počátečním zjevném váhání není jisté. Mohl ho snad ovlivnit dopis, který mu poslala vizionářka Alžběta ze Schönau, v němž ho kárá a nabádá, aby předal boží poselství. Mimo jiné mu píše: „*Pokud jim neukážeš, co ti bylo zjeveno a oni zemřou ve svých hříších, poneseš si boží soud. A věz, že ten, který byl zvolen císařem, je pro mne přijatelnější.*“³¹⁰ Přesná datace dopisu není známá a ačkoli se předpokládá, že mohl být napsán brzy po volbě,³¹¹ z dopisu vyplývá jeho datace v době po koncilu v Pavii. Teprve v Pavii totiž císař uznal Viktora IV. a spojení „*qui electus est Cesare*“ rozhodně neznámá, že by ho nechal zvolit, ale že si ho vyvolil z daných dvou protivníků. Hillin nakonec vycházel dobře s Viktorem, po zvolení Paschala se však předpokládá jeho příklon k Alexandrovi, neboť se vůbec neukázal na sněmu ve Würzburgu.³¹² Avšak v Paschalově listině vydané v roce 1166 pro klášter v Hornbachu není známky po sporu s trevírským arcibiskupem. Papež ho nazývá ctihodným bratrem a oznamuje, že apoštolský stolec přijal rozhodnutí sporu učiněné arcibiskupem trevírským, legátem apoštolského stolce.³¹³ Hillin nejen neodešel do exilu k Alexandrovi jako tomu učinil Konrád z Wittelsbachu, ale ani mu nebyla odebrána jeho funkce papežského legáta a dle této listiny byl v kontaktu s Pascalem III. Zdá se, že Hillin si spíše po celou dobu snažil zachovat jakousi neutralitu, než že by neustále měnil strany. Po jeho smrti roku

³⁰⁷ Viz výše a též MADERTONER, W. *Die zwiespältige Papstwahl*, str. 166.

³⁰⁸ JL II. 14453

³⁰⁹ MAYR, H. *Der Pontifikat des Gegenpapstes*, str. 54, 112-113.

³¹⁰ Dopis Alžběty ze Schönau Hillinovy z Trevíru. Dostupný z:

<https://epistolae.ccnmtl.columbia.edu/letter/105.html>, [cit. 14.12.2016] „*Quod non si indicabis eis, que tibi revelata sunt, et ipsi in peccatis suis moriuntur, iudicium dei portabis. Et notum sit tibi, quod qui electus est Cesare, ipse acceptabilior est ante me.*“

³¹¹ Tamtéž.

³¹² GÖRICH, K. *Friedrich Barbarossa*, str. 415.

³¹³ APRI II., č. 433, str. 381.

1169 nastoupil na jeho místo Arnold, který nebyl tak výraznou osobností jako jeho předchůdce a doklady o komunikaci s papežem u něj nejsou. Svůj post si nicméně udržel i po míru v Benátkách.

6.2.4 Salcburk

Arcibiskupství v Salcburku se stalo během schizmatu pevným alexandrovským ostrůvkem v říšském prostředí podporujícím vzdoropapeže. Arcibiskup Eberhardt byl ctihodný muž pokročilého věku a doposud stál věrně po boku císaře, proto si vysloužil jeho úctu a vážnost. Fridrich se na něj obrátil hned v počátku schizmatu, oznamoval mu svůj úmysl uspořádat církevní shromáždění a žádal ho, aby v otázce schizmatu nedělal ukvapené závěry.³¹⁴ Eberhardt se měl stejně jako ostatní členové říšského kléru dostavit na synodu v Pavii. Nicméně na ní nedorazil, neboť během cesty prý onemocněl a zůstal na hradě Reichensburgu. Namísto toho poslal k císaři pouze Jindřicha z Berchtesgadenu s dary a omluvou. Ve svém dopise určeném Romanovi z Gurku dává již zpočátku najevo svůj rozhodný příklon k Alexandrovi. Vytvořil si pevné stanovisko, z něhož neustoupil. Romanovi vyjmenovává biskupy, kteří uznali právoplatnost Alexandra, zakončuje větu: „a další bohabojní. Ti však, kteří se bojí, kde není čeho, přijali Oktaviána, spíše ze strachu nežli z lásky.“³¹⁵ Dopis pochází z ledna 1160 nebo ještě z doby o něco dřívější a v tomto kontextu vlastně vyznívá poněkud nepatřičně. Oficiálně se totiž většina biskupství ještě nevyjádřila, navíc Eberhardovy informace jsou chybné.³¹⁶ Neuvádí, čeho přesně se ostatní biskupové, kteří měli Viktora uznat obávali. Měli-li snad strach z Viktora samého či z císařského vojska. Podstatné je, že Eberhardt ho považoval za zvoleného neprávem a uznávaného z přízemních důvodů a nikoli ke slávě boží. Na tomto jeho postoji se ani v dalších letech nic nezměnilo. Je sice formálně uveden jako jeden z biskupů, kteří schválili Viktora, ale pouze díky schválení Viktora některými z jeho sufragánních biskupství.³¹⁷ Viktor se však nevzdal a pozval Eberharda i biskupy a opaty jeho provincie

³¹⁴ MGH AB, č. 36, str. 76.

³¹⁵ MGH AB, č. 43, str. 88. „et alii, qui timent Deum. Illi vero, qui timent, ubi non est timor, recipere Octavianum, timore potius quam amore.“

³¹⁶ Ve svém dopise například zmiňuje, že Alexandr vysvětil jeruzalémského patriarchu a další čtyři muže a ti ho uznali společně s mnoha dalšími. Alexandr v prvních měsících však provedl pouze jedno vysvěcení (REUTER, T. *The papal schism*, str. 49, pozn. 2.) Uznání z Jeruzaléma navíc také přišlo až na podzim roku 1161.

³¹⁷ MGH SS Const. I., č. 190, str. 270.

na koncil v Cremoně.³¹⁸ Dokonce ho zval i na osobní setkání, na to se ale, stejně jako na několik setkání s císařem, Eberhardt nedostavil.

Když na jeho místo nastoupil v roce 1164 Konrád z Pasova situace se nezměnila, a to ani přesto, že on v Pavii Viktora uznal. Později totiž požadoval přezkoumání výsledků koncilu buď nespokojen s vývojem Viktorovy církevní politiky, nebo prostě ovlivněn svým arcibiskupem Eberhardem. Na sněm ve Würzburgu se Konrád vůbec nedostavil.³¹⁹ V jeho době se již komunikace přenesla čistě na úroveň arcibiskup-císař a komunikace se vzdoropapežem zcela vymizela. Vlastně i předtím byla pouze jednostranná, ze strany vzdoropapeže, neboť již Eberhardt komunikovat s Viktorem odmítal. U dalších dvou papežů nejsou ani doklady, že by se navázat nějaký kontakt pokoušeli. Tvrdošíjné lpění tamních arcibiskupů na Alexandrovi však ztěžovalo jejich pozici v rámci Říše. Za arcibiskupa Adalberta III. spor s císařstvím eskaloval. Po uzavření míru v Benátkách Adalbert ztratil svoji pozici a byl nahrazen na stolci v Salcburku Konrádem z Wittelsbachu.³²⁰

6.3 Obedience klášterů

Stejně jako tomu bylo v případě biskupství, nejvyšší listinná produkce papežské kanceláře ve prospěch jednotlivých klášterů byla v době pontifikátu Viktora IV. Počet listin vydaných Paschalem III. za dobu jeho držení papežského úřadu, které se délkou od toho Viktorova příliš nelišilo, se rapidně snížil. V době Kalixta III. je opět možné pozorovat mírný nárůst. Vezmeme-li však v potaz, že doba jeho pontifikátu byla dvakrát delší, nežli tomu bylo v případě jeho předchůdců, není tento nárůst v podstatě znatelný. Budeme-li chtít porovnat jejich produktivitu stačí se podívat na dochovaný počet listin a jejich papežské období. Zatímco v případě Viktora IV. přichází průměrně na jeden rok vlády více než 11 listin, u jeho nástupců to nepřekročí jeden a půl listiny ročně. Je samozřejmě opět třeba vzít v potaz neúplnost dochování jejich produkce. Což se samozřejmě může týkat období Viktora IV. stejně jako se to týká jeho nástupců.

³¹⁸ JL II. 14445.

³¹⁹ GÖRICH, K. *Friedrich Barbarossa*, str. 411.

³²⁰ K vývoji v salcburském arcibiskupství během schizmatu viz GÖRICH, K. *Die Ehre Friedrich Barbarossa*, str. 58-91; DOPSCH, H. (Ed.) *Geschichte Salzburgs: Stadt und Land*, Salzburg, 1981. K Adalbertu III. též STRNADOVÁ, K. *Adalbert III. a jeho doba*, Praha, 2014, bakalářská práce FFUK.

V případě Paschala se z prvních dvou let jeho působení nedochovaly vlastně žádné dokumenty, těžko si však představit, že by za celé dva roky nevydal jedinou listinu. Nejspíš nějaké listiny vydal, pouze jejich počet nebyl dostatečný, nebo obsah natolik důležitý, aby byly zachovány dalšími generacemi. Vše tudíž nasvědčuje tomu, že produkce kanceláře vzdoropapežů v letech 1159-1178 byla nejintenzivnější do první personální výměny na papežském stolci tedy do září 1164.

Viktor IV. vydal celkově 51 listin pro 43 klášterů různých řádů.³²¹ Obsahově nejsou Viktorovi listiny nijak zvlášť výjimečné, povětšinou se jedná o stvrzení statků daného kláštera, nebo jej bere pod apoštolskou ochranu či propůjčuje tamnímu opatovi užívání insignií jako prstenu, mitry, dalmatiky, berly či pontifikálních střevíců. Případně se jedná o kombinaci výše jmenovaných prvků. Nejvíce listin je určeno benediktinům, pro kláštery tohoto řádu bylo určeno celkem 31 listin, tedy více než polovina z nich. Dalších pět listin bylo určeno augustiniánům-kanovníkům, jedna pro johanity, jedna pro cisterciáky, a dokonce třináct listin pro řád premonstrátů.

Premonstráti se všeobecně řadí mezi jasné stoupence Alexandra III. Listiny pro ně však zjevně vydával i vzdoropapež. Jedna či dvě listiny určené pro stejný klášter by se daly považovat za pouhou výjimku potvrzující pravidlo, nicméně zde se jedná o třináct listin určených pro devět různých klášterů. Takový počet již nelze přejít mávnutím ruky. Bruno Krings uvádí, že během schizmatu došlo k rozštěpení řádu a premonstráti v Říši uznali Viktora IV. stejně jako biskupové. Navíc se tou dobou neúčastnili řádových generálních synod.³²² Tyto listiny by uznání Viktora říšskými premonstráty sice nasvědčovaly, nicméně není žádný oficiální důkaz jejich podřízení. Pokud se tomu tak stalo, jednalo se spíše o záležitost jednotlivých klášterů nežli o jednotný postup premonstrátů z celého území. Navíc podíváme-li se na polohu jednotlivých klášterů, sedm z devíti jich leží v severozápadní části Říše, tedy na území Belgie/Nizozemí. Zbýlé dva jsou Bonfays ležící Lotrinsku a Rommersdorf ve Vestfálsku. Ve všech případech se tedy jedná o polohu v pohraničí Říše a Francie. Nejsou žádné doklady Viktorova styku s kláštery položenými ve větší vzdálenosti od francouzských hranic. Kláštery mohly buď být ovlivněny místním biskupem ve Viktorův prospěch, ovšem za předpokladu, že s ním měly dobré vztahy. Případně se mohlo jednat o důsledek jakési formy neshod či napětí

³²¹ Podrobný seznam jednotlivých klášterů a listin viz MAYR, H. *Der Pontifikat des Gegenpapstes*, str. 59-63.

³²² KRINGS, B. Die Prämonstratenser und ihr weiblicher Zweig, in: CRUSIUS, I.-FLECHENECKER, H. *Studien zum Prämonstratenserorden*, Göttingen, 2003, str. 75-106, zde str. 84.

panující mezi francouzskými premonstráty a jejich pohraničními řádovými bratry, které vyústilo v takovou formu vzdoru, což se vzhledem ke geografické poloze klášterů jeví pravděpodobné. Fakt, že se generální synody v roce 1172 zúčastnilo pouze 24 opatů z Francie³²³ a nikdo z dalších zemí, může, ale nemusí být přímo ovlivněn schizmatem. To však není předmětem tohoto výzkumu.

Listina určená cisterciákům je opravdu pouhou výjimkou potvrzující pravidlo. Na základě této ojedinělé listiny nelze jakkoli zpochybňovat postoj řádu cisterciáků k otázce schismatu. Přiklonili se na stranu Alexandra III. a stáli za ním po celou dobu. V Říši si tak nevysloužili zrovna velkou náklonnost. Listina určená pro opata Duotelina a klášter Marienthal pochází z počátku Viktorova pontifikátu, vydal ji v Pavii 2. března 1160, potvrzuje jim tak jejich práva a bere je pod apoštolskou ochranu.³²⁴ Nejen, že se jedná o ojedinělý případ, ale navíc ještě z doby, v níž cisterciáci nebyli oficiálně rozhodnuti, k tomu došlo až na generální kapitule v září 1160. Cisterciáci na území Říše se tak dostali do nezáviděníhodné situace, na podporu Alexandra příliš otevřeně nevystupovali, neboť se chtěli vyhnout nepříjemnostem. Když je zval Viktor na shromáždění do Cremony řešili palčivou otázku, jak nejlépe postupovat, aby se tomu vyhnuli a zároveň se nedostali do problémů.³²⁵ Protože však strany ani časem nezměnili a zůstávali pevně na straně Alexandra, vysloužili si ze strany císaře výnos namířený proti jejich řádu.³²⁶ Ani u Viktora ani u jeho nástupců není znám žádný jiný přímý kontakt s cisterciáckým řádem.³²⁷

Zajímavý je také postoj kláštera v Cluny, který uznal Viktora. Nedochovaly se sice žádné listiny, které by pro něj byly vydány, opat z Cluny se však objevuje po boku Viktora a císaře při příležitosti přenesení ostatků sv. Bassiana.³²⁸ Nicméně jak vyplývá z jeho dopisu pro londýnského biskupa Gilberta Foliota, nebyl z toho zrovna nadšen. V tomto případě se opravdu jednalo o uznání ze strachu, tak jak to zmiňoval salcburský arcibiskup Eberhardt.³²⁹ Ve svém dopise totiž píše: „*Hrabě z Macônu, který přísahal ve*

³²³ Tamtéž.

³²⁴ K listině viz MAYR, H. *Der Pontifikat des Gegenpapstes*, č. 17, str. 95.

³²⁵ GOEZ, E. Die fränkischen Zisterzen im Alexander-Schisma, in: ERKENS, F.-R., Wolff, H. (Eds.) *Von Sacerdotium und regnum: geistliche und weltliche Gewalt im frühen und hohen Mittelalter*, Köln/Wien, 2002, str. 491-518, zde str. 493-500.

³²⁶ REUTER, T. Das Edikt Friedrich Barbarossas gegen die Zisterzienser, in: *Mitteilung des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, Wien/München, č. 84, 1976, str. 328-336.

³²⁷ Více k postavení cisterciáků během schismatu viz PREISS, M. *Die politische Tätigkeit und Stellung der Zisterzienser im Schisma von 1159-1177*, Berlin, 1934.

³²⁸ MGH SS rer. Germ. N.S. VII., str. 172-173.

³²⁹ Viz výše.

slovu císaře a v jehož moci se nacházím, drží natažený meč nad našimi hrdly. Biskup z Langre se svými sufragány připravuje uvalení klatby na naši hlavu. Páni kardinálové, kteří jsou v království, neslibují dobrodiní nýbrž zlořečení.“³³⁰ Hugo z Cluny tedy na straně Viktora opravdu nebyl z vyšších pohnutek, ale hnán strachem o život sebe a své komunity.

U Paschala III. je evidence velmi chudá, pro kontakt s kláštery je k dispozici pět listin pro čtyři různé kláštery. Dvě jsou určené pro benediktinský klášter Stablo, jedna z nich potvrzuje privilegia daného kláštera a druhou propůjčuje opatovi užívání prstenu, mitry, dalmatiky a střevíců a povoluje kázání lidu. Danou listinu potvrdil také biskup z Lutychu, pod nějž daný klášter spadal. Listina potvrzující privilegia směřovala také do benediktinského kláštera ve Fuldě. Zajímavější je potom list, který směřoval k opatu Řehořovi do Hornbachu, jedná se o potvrzení rozhodnutí ve věci sporu o statek Walsheim, jenž byl mezi ním a jakýmsi Anselmem z Rigelste. V daném sporu rozhodl Hillin z Trevíru a Paschal tímto potvrzuje jeho rozhodnutí ve prospěch kláštera, aby už nikdy nedošlo k pochybnostem.³³¹ Poslední z listin nebyla vydána přímo Paschalem III., nýbrž se jedná o listinu jeho legáta, mohučského arcibiskupa Kristiána, potvrzující ženskému klášteru řehole sv. Augustina jeho držby.³³²

Listiny z doby Kalixta III. nepocházejí většinou přímo od papeže, nýbrž od jednoho z jeho legátů, kteří působili na říšském území. V prvních letech se jednalo o Umfreda, kardinála-kněze od sv. Zuzany, poté o Martina, kardinála-biskupa z Tusculu.³³³ Šlo stejně jako v předchozích případech především o potvrzení práv a statků, případně přijetí do apoštolské ochrany. Listiny byly vydány pro jedenáct různých klášterů, deset z nich bylo benediktinských. Jednalo se konkrétně o kláštery Dietkirchen, St. Blaisen, Stablo, St. Turudpert, St. Ulrich, St. Georgen ve Schwarzwaldu, Alpersbach, Hugshofen, St. Fides ve Schlechtstadt a Maursmünster. Poslední jedenáctý klášter byl ženský benediktinský klášter v Quedlinburgu, kam v roce 1173/1174 zavítal legát Martin

³³⁰ ROBERTSON, J. C. *Materials for the History of Thomas Becket*, VI., str. 32. „Comes Matisconensis, qui juravit in verba imperatoris et in cujus sumus potestate, extentum tenet gladium suum super cervices nostras. Lugdunensis cum suffraganeis suis suum parat jacularti anathema in caput nostrum. Domini cardinales qui sunt in regno maledictionem suam, non benedictionem, nobis promittunt.“

³³¹ APRI II., č. 433., str. 381.

³³² GP IV., č. 384, str. 186.

³³³ Přinejmenším u Umfreda je jisté, že jeho vztahy s Fridrichem Barbarossou byly více než dobré. Císař ho bere v lednu 1170 za vykonané služby pro Říši pod svoji ochranu společně s jeho třemi bratry a daruje jim jako trvalé léno Colle Francoli. Viz RI IV. 2,3, n. 1864.

z Tuscula na stížnost abatyše Adelaidy, aby řešil spor mezi ní a Geronem z Halberstadu vzniklý kvůli kostelu ve městě, který měl biskup zasvětit jiné diecézi.³³⁴

Z dokumentů všech tří vzdoropapežů je možné vidět, že nejpevnější propojení měli s kláštery benediktinského řádu. Listiny pro Stablo se dokonce objevují u všech. Naopak po úmrtí Viktora IV. vymizela komunikace s premonstrátskými kláštery v pohraničí. Ačkoli je samozřejmě možné pochybovat, zda máme v případě Paschala a Kalixta v ruce reprezentativní vzorek, nezbývá nic jiného nežli z daných záznamů vycházet. Vyplývá z toho, že produkce papežské kanceláře se snižovala, což šlo ruku v ruce s oslabením jejich vlivu v Říši.

³³⁴ GP V-2., č. 148, str. 256.

7. Prosopografická část

7.1 Viktor IV.

(7. září 1159-20. dubna 1164)

Vlastním jménem Oktavián, pocházel z rodu pánů z Monticelli patřícímu k římské šlechtě. Pánové z Monticelli sídlili v Sabině, kde působili od poloviny desátého století a nesli hrabský titul. Paul Kehr se domníval, že byli vedlejší linií většího římského šlechtického rodu, a to buď Tusculani či rodu Crescenzi.³³⁵ Kehr se přikláněl k rodu Tusculani, ale nedoložil jejich genealogii. Schwarzmaier později na základě lokálního výzkumu dospěl k rodu Crescenzi.³³⁶

Jistý Oktavián³³⁷ zajistil svému rodu zlepšení politického postavení a mocenské pozice sňatkem s Rogatou, sestrou římského patricie Jana Crescenzi. Jejich synové byli označováni Ottaviani, vznikla tak linie Ottaviani Crescenzi. V roce 1006 předal Giovanni Crescenzi svoji moc v Římě synům Rogaty. Poté, co na papežský stolec dosedl v roce 1012 Benedikt VIII. z rodu Tusculani, stáhl se rod Crescenzi do Sabiny. Význam rodu Ottaviani Crescenzi po neúspěšných bojích s tusculským papežstvím významně klesl.³³⁸

Oktaviánův otec byl Jan Maledictus,³³⁹ který se přidal k Tolomeovi Tusculskému a stal se podporovatelem císaře Jindřicha V.³⁴⁰ V roce 1117 Peter Pisánský uvádí v životopisu Paschala II. jmenovitě dva císařovi příznivce: „*Huius [rozuměj Jindřicha] consilarii familiaresque abbas Farfensis, ..., Iohannes maledictus, Ptolomeus, horumque fautores.*“³⁴¹ Ačkoli zde jmenovaný Jan Maledictus byl dřívějšími historiky

³³⁵ KEHR, P. Zur Geschichte Viktors IV., in: *Neues Archiv der Gesellschaft für Ältere Deutsche Geschichtskunde zur Beförderung einer Gesamtausgabe der Quellenschriften deutscher Geschichten des Mittelalters*, č. 46, 1926, str. 53-85, zde str. 80.

³³⁶ SCHWARZMAIER, H. Zur Familie Viktors IV. in der Sabina, in: *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, č. 48, 1968, str. 64-79.

³³⁷ Oktavián byl synem Josepha šlechtice z Rieti a jeho manželky Benedicty. Původ Benedicty je neznámý, nicméně po mužské linii lze sledovat ještě dvě generace. Joseph byl syn Gottfrieda syna Josepha z města Rieti „...qui fuit bassus domni imperatoris“ (GIORGI, I. – BALZANI, U. *Il regesto di Farfa*, vol. 3, Řím, 1883, doc. 342, str. 44.) Ačkoli to není zcela jisté, lze zřejmě ztotožnit Josepha z Rieti s hrabětem ze Sabiny, jehož synové byli Oktavián, Rainer, Gottfried a Atto. Více ke genealogii tohoto italského rodu: SCHWARZMAIER, H. Zur Familie Viktors IV. in der Sabina, str. 74.

³³⁸ Více viz STROLL, M. *The Medieval Abbey of Farfa: Target of Papal and Imperial Ambitions*, Leiden, 1997, str. 75 a n.

³³⁹ Syn Oty, který obdržel Monticelli jako dědictví po svém otci Janu Otonovi. Jeho bratr Oktavián obdržel Palombaru.

³⁴⁰ Stroll pro tuto událost uvádí rok 1108, viz STROLL, M. *The Medieval Abbey of Farfa*, str. 89.

³⁴¹ LP II., str. 303.

ztotožňován s Janem Frangipani,³⁴² jednalo se spíše o otce Oktaviána, nelze totiž předpokládat, že by přízvisko „maledictus“ bylo používáno pro dva současníky, členy vysokých římských rodin, zároveň. Jeho jméno se objevuje i na listu osob exkomunikovaných Kalixtem II. na koncilu v Remeši roku 1119.³⁴³ Oktavián měl tři bratry Otu, Gottifreda a Solimana. O jejich matce bohužel není nic známo, není známo ani její jméno ani její původ. Kehr se domníval, že mohla mít původ německý.³⁴⁴ Je to teoreticky možné, zvláště vzhledem ke jménu jednoho ze synů: Gottifredus. Oktavián sám byl sice označen jako „*specialis amator Theutonicorum*“,³⁴⁵ to ovšem ukazuje zvláštní sympatie, které k nim choval, ale nemusely mít souvislost s jeho původem.

Není možné prokázat, že jeho matka byla německého původu, nicméně mohl mít německé předky. Byl příbuzný královny Richildy, manželky Raimunda hraběte z Provence a vdovy po králi Alfonsovi VIII. Kastilském. Oktavián nazývá ve svém dopise Raimundovi Richildu svou příbuznou (*consanguinea*).³⁴⁶ Richilda byla příbuzná i s císařem Fridrichem Barbarossou, byla jeho sestřenicí. Otcem Richildy byl polský kníže Vladislav II. z rodu Piastovců a její matkou byla Anežka Babenberská. Pokud by jejich příbuzenství šlo přes matčinu stranu, znamenalo by to, že Oktavián byl příbuzný i s rakouskými vládci Leopoldem IV. a Jindřichem Jasomirgottem, biskupem Otou z Freisingu, salcburským arcibiskupem Konrádem z Passova či Gertrudou, manželkou českého krále Vladislava a samozřejmě jejich potomky. Tato příbuzenská linie by však musela nejspíše pocházet ze strany otce Anežky, rakouského markraběte Leopolda III., tedy přes rod Babenberků. Manželkou Leopolda byla Anežka z Waiblingenu, dcera císaře Jindřicha IV., ta již byla předtím provdána za švábského vévodu Fridricha I. Jestliže by příbuzenství šlo přes rodovou linii Anežky z Waiblingenu, musel by být Oktavián též příbuzný s Fridrichem Barbarossou, který byl jejím vnukem. V listinách, kronikách ani jinde se o příbuzenství mezi papežem a císařem nic neříká, a protože takovéto propojení

³⁴² Tamtéž, str. 309, pozn. 44. GREGOROVIVS, F. *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter: vom V. bis zum XVI. Jahrhundert*, IV., Stuttgart, 1862, str. 353; ZOEPFEL, R. *Die Papstwahlen und die mit ihnen im nächsten Zusammenhang stehenden Ceremonien in ihrer Entwicklung vom 11. bis zum 14. Jahrhundert*, Göttingen, 1871, str. 281.

³⁴³ FRITZ, W. (Ed.) *Quellen zum Wormser Konkordat*, Berlin, 1955, str. 69.

³⁴⁴ KEHR, P. *Zur Geschichte Victors IV.*, str. 63.

³⁴⁵ MGH SS VIII., str. 255.

³⁴⁶ KEHR, P. *Zur Geschichte Victors IV.*, str. 54. Z dopisu Viktora IV. ze 17. listopadu 1161 z Cremony Rainaldovi z Provence, KEHR, P. (Ed.) *Papsturkunden in Spanien: Vorarbeiten zur Hispania pontificia*, 1-2, Göttingen, 1926-28, č. 87, str. 371.

představitelů nejvyššího světské a církevní moci, navíc ještě velmi úzce spolupracujících, by jistě jejich současníkům neuniklo, lze možnost rodové spřízněnosti přes Anežku z Waiblingenu téměř s jistotou vyloučit.

Richilda však nebyla jediná vysoce postavená žena spřízněná s Oktaviánem. Další, k níž ho vázal příbuzenský vztah, a která se též mohla honosit královským titulem, byla Adéla z Champagne, manželka francouzského krále Ludvíka VII. V závěru dopisu určenému francouzskému králi stojí „*a pro naše příbuzenství, které mezi námi šťastně nastalo skrze tvoji milovanou ženu nedávným sňatkem*“³⁴⁷ Rodiči Adély byli Theobald II. z Blois a Matylda Korutantská. Opět zde vyvstává otázka, přes koho šla příbuzenská linie s Oktaviánem. Mayr se přiklonil k matce Matyldě Korutantské, naopak Kehr k otci.³⁴⁸ Zdá se pravděpodobnější, že příbuzenský vztah existoval ze strany otce Adély Theobalda. Podporuje to fakt, že Theobald byl bratr anglického krále Štěpána a biskupa Jindřicha z Winchesteru. O příbuzenství anglického krále a Oktaviána zanechal zprávu Jan ze Salisbury v díle *Historia pontificalis*, kde píše: „*pyšní kardinálové Oktavián a Guido z Cremy byli příbuznými krále Anglie, jehož babičky byla Lombarda*.“³⁴⁹

Samotný závěr, říkající, že jeho babička byla „Lombarda“ je problematický. Babičkou z matčiny strany byla Adéla Normandská, dcera Viléma Dobyvatele, muselo by se tedy jednat o babičku ze strany otce, Štěpána II. z Blois. První manželkou Theobalda III. z Blois, dědečka anglického krále, byla Gersenda z Maine, s níž se rozvedl, a druhou Adéla z Valois, ani jedna z nich nebyla „Lombarda“.³⁵⁰ Štěpán z Blois mohl být synem Gersendy, ale pokud by jím byl, mohl by si jako její nejstarší syn nárokovat Maine, o tom však záznamy nejsou.³⁵¹ V darovací listině Štěpána z Blois stojí: „...*pro animae meae et uxoris mei et Theobaldi Comitis patris mei et matris meae*

³⁴⁷ JL II., č. 14 459. „*et pro consanguinitate quae per dilectissimam nobis uxorem tuam inter nos,..., nuper contracta feliciter existit.*“

³⁴⁸ MAYR, H. *Beitrage zu seiner Biographie*, str. 3; KEHR, P. *Zur Geschichte Victoris IV.*, str. 56. Mayr pouze konstatuje a odkazuje na článek Schmaleho (SCHMALE, F.-J. Friedrich I und Ludwig VII. im Sommer des Jahres 1162, in: *Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte*, 31, 1968, str. 315-368, zde str. 317), v němž však Schmale pouze vyjmenovává, s kým byl rod z Blois díky Matyldě spřízněn, neuvádí však jak.

³⁴⁹ MGH SS XX., str. 531. „*cardinales Octavianus et Guido Cremensis gloriantes se cognatos esse regis Anglorum, eo quod avia Lombarda fuerit*“

³⁵⁰ Ačkoli je možné setkat se i s názorem, že Gersenda z Maine se "Lombardou" díky svému druhému manželství s milánským markrabětem Albertem Azzem II. Srovnej: KEHR, P. *Zur Geschichte Victoris IV.*, str. 56, pozn. 4.

³⁵¹ K tomu WHITE, G. H. The parentage of Herbert Chamberlain, in: *Notes and Queries*, CLXII (jun18; jun25), 1932, str. 439-441; 453-455.

Gandree...remedio, ...“³⁵² V tomto případě je identifikace Gandrey jako první manželky Theobalda, jménem Gersenda, minimálně sporná, jen těžko se jedná o podobu stejného jména. Jak již podotkla Kate Norgate mohlo se možná jednat o třetí, respektive v pořadí druhou, manželku Theobalda, neboť mezi rozvodem a zmínkou o Adéle z Valois uplynulo asi 10 let.³⁵³ Samozřejmě, i pokud by byla matka Štěpána jistá Gandrea, není dokazatelné, že byla „Lumbarda“.

Znamená-li tedy být „Lumbarda“, být z Lombardie, respektive mít langobardské předky, je další otázkou, jak by vůbec byla spřízněna s Oktaviánem. Je na místě vrátit se zpět k předkům Oktaviána na počátek 11. století. Gregorovius píše: „...*svoji vlastní sestru Rogatu, ..., provdal [Crescenzius] za Oktaviána, syna Josepha, jednoho langobardského knížete v Sabině*.“³⁵⁴ Oktavián tedy zřejmě langobardské předky měl, bylo by tedy myslitelné, že mohli být totožní s předky anglického krále. Bohužel o tom lze pouze spekulovat, neboť jasné důkazy chybí. Stále je nutné počítat také s možností, že se Jan ze Salisbury spletl a babička krále Štěpána vůbec nebyla „Lumbarda“.

Další zmínky o příbuzenství Oktaviána s pány z Blois lze nalézt u kronikáře z Vézlay, Huga, od něž se dozvídáme o příbuzenském vztahu k Jindřichovi ze Champagne, bratru Adély z Blois.³⁵⁵ Arnulf z Lisieux se ve svém dopisu anglickým biskupům a arcibiskupům zmiňuje o tom, že mezi nimi jsou příbuzní „schizmatika“, tedy Oktaviána, konkrétně je však nejmenuje.³⁵⁶ Jan ze Salisbury ve svých dopisech mluví přímo o biskupovi z Winchesteru a o biskupovi z Durhamu jako o Oktaviánových podporovatelích.³⁵⁷ Biskup z Winchesteru, Jindřich, byl bratrem anglického krále Štěpána

³⁵² BERNIER, J. *Histoire de Blois, contenant les antiquitez et singularitez du comte de Blois*, Paris, 1682, str. xiii.

³⁵³ NORGATE, K. *England under the Angevin Kings*, London, 1887, str. 256.

³⁵⁴ GREGOROVIVS, F. *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter: vom V. bis zum XVI. Jahrhundert*, Vol IV. Stuttgart, 1862, str. 6. „...seine eigene Schwester Rogata,..., hatte er [Crescenzius] mit Octavian vermählt, dem Sohne Joseph's, eines langobardischen Dux im Sabinischen.“ Vycházel zřejmě z darovací listiny pro Farfu z roku 1024, kde se píše: „*Ego Octavianus filius cuiusdam Joseph...secundum meam legem langobardam...*“ GIORGI, I. – BALZANI, U. *Il regesto di Farfa*, 3., Roma, 1883, doc. 577, str. 283.

³⁵⁵ MGH SS XXVI., str. 147. „*Inter quos etiam erat comes Henricus, qui propter affinitatem cognationis partibus omnino favebat Victoris scismatici.*“ Ačkoli byl Jindřich švagrem francouzského krále, vystupoval během jednání na straně císaře. Tamtéž, str. 146. „*Henricus autem comes Trecensis partibus favebat imperatoris.*“

³⁵⁶ GILES, J. A. (Ed.) *Arnulfi Lexoviensis episcopi epistolae*, Oxford, 1844, str. 121. „...*qui inter vos sunt....qui se schismatico illi dicunt cognatione conjunctos...*“

³⁵⁷ Ioannes Saresberiensis, Epistola LIX. Ad Randulfum de Serris [online], Monumenta.ch [cit. 1. 6. 2016.] Dostupné z:

http://monumenta.ch/latein/text.php?table=loannes_Saresberiensis&rumpfid=loannes%20Saresberiensis,%20Epistulae,%20%202059&id=loannes%20Saresberiensis,%20Epistulae,%20%202059,%20%2034&level=99&level9798=&binary=&domain=&lang=0&von=advkonkordanz&hide_apparatus=1&inframe=1&jump=34&target=

a Theobalda IV. z Blois. Hugo, biskup z Durhamu, byl jejich synovcem, synem jejich sestry Agnes. Zřejmě se tedy jednalo o příbuzné, které, dle Arnulfa z Lisieux, Oktavián mezi anglickým klérem měl. To svědčí pro to, že Oktavián byl příbuzný s pány z Blois, ač vzhledem k nedostatku přímé evidence nelze blíže určit, jakou cestou spřízněnost přesně vznikla.

O Oktaviánově dětství a mládí nejsou žádné zprávy. Až v roce 1137 se objevuje první zmínka o Oktaviánovi, od tohoto roku lze též sledovat jeho kariéru. Tedy alespoň zčásti, neboť pro následujících 10 let jsou zmínky o něm stále velmi sporadické. První záznam říká, že „...*Octavianum subdiaconum, virum prudentem et sapientia animi, rectorem Beneventi ordinavit...*“.³⁵⁸ Následně přijal jáhenské svěcení a byla mu udělena kardinálská hodnost. 9. dubna roku 1138 vystupuje jako svědek v papežské listině Inocence II. již jako „*Octavianus Diaconus Cardinalis S. Nicolai in carcere*“.³⁵⁹ Ještě téhož roku na Vánoce byl pověřen legací na svolaném říšském sněmu, který se konal v Goslaru.³⁶⁰ Za co vděčil tomuto kariérnímu vzestupu je těžko říct, nicméně v následujících letech se osvědčil jako muž poměrně zblhlý v politických jednáních. Kromě rodinných konexí, které zajisté též sehráli svoji roli, se mu nejspíše dostalo důvěry především díky jeho vynikajícím politickým schopnostem.

Velkou důvěru pak požíval u papeže Evžena III. na jehož volbě se jako člen kardinálského kolegia podílel v únoru roku 1145. Evžen musel po své volbě prehnout z Říma a azyl mu poskytla právě Oktaviánova rodina, uchýlil se totiž na Monticelli,³⁶¹ kde sídlil Oktaviánův bratr Ota. Ve stejném roce dopomohl Oktavián na opatský stolec kláštera v Subiacu jistému muži jménem Raimo. Nejspíš však ne zcela nezištně, neboť jeho bratr Soliman poté obdržel od zmíněného opata v léno subiacký hrad Cerreto.³⁶²

„*Wintoniensis et Dunelmensis, ut aiunt, si Octaviano palam auderent pro voto suffragari, libenter cederent in partem eius.*“

Oktavián měl ve sporu Jindřicha z Winchestru a arcibiskupa Theobalda z Canterbury vystupovat právě ve prospěch Jindřicha, viz MGH SS XX., str. 531.

³⁵⁸ Falconis Beneventani Chronicon, in: MIGNE, J-P. *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, 173., Paris, 1854, str. 1237.

³⁵⁹ UGHELLI, F. *Italia sacra*, X., Venice, 1722, str. 269.

³⁶⁰ 5. 1. 1139 vystupuje jako svědek v císařské listině. MGH DD KIII, str. 31.

³⁶¹ LP II., str. 336. „...*in silentio noctis Urbem cum paucis fratribus exiit et ad arcem Monticelli se in tuto recepit.*“

³⁶² MURATORI, L. A. (Ed.) *Rerum italicarum scriptores*, XXIV., str. 943. „*adjutus a duobus cardinalibus Octavianus scilicet et Gregorio Sancti Angeli...*“, „*Tunc datum ets feudum Sublimano germano praedicti Octaviani in Cerreto per praedictum Raimonem.*“ Srovnej MAYR, H. *Beitrage zu seiner Biographie*, str. 5. Opat Raimo byl později sesazen Evženem III. kvůli svému hospodaření v klášteře v Subiacu.

V listopadu roku 1147 přijel papež Evžen III. na pozvání arcibiskupa Alberona do Trevíru a s ním kardinálové, mezi nimiž byl i „...*vir nobilis genere Octavianus, et moribus nobilior honestate et liberalitate notandus, specialis amator Theutonicorum*,...“.³⁶³ V roce 1151 byl Oktavián vysvěcen na kněze. Stalo se tak někdy mezi 13. lednem 1151, kdy vystupoval ještě jako kardinál-jáhen od sv. Mikuláš v okovech³⁶⁴ a 2. březnem 1151, tehdy již byl kněz, tou dobou stále ještě od sv. Mikuláše v okovech. Na konci března již vystupuje jako kněz ze sv. Cecílie.³⁶⁵

Oktavián byl též papežským legátem v Říši, kam byl vyslán roku 1151 společně s kardinálem Jordanem ze sv. Zuzany.³⁶⁶ Spolu již předtím nejspíše působili jako legáti u sicilského krále.³⁶⁷ Kardinálové byli králem Konrádem přijati v červnu na sněmu konaném v Regensburgu. Měli pověření přimět krále Konráda k tzv. římské jízdě a přijetí královské koruny, a také měli provést vizitaci německého kléru a odstranit případné přestupky.³⁶⁸ Velmi negativně oba kardinály a jejich působení popsal Jan ze Salisbury. Co se týče jejich osobností, shledal, že kardinálové si byli „...*nepodobní způsoby či chováním, krom toho, že oba byli chamtiví a svým způsobem lakomí. ... Octavianus, vznešený rodem, přívětivější mluvou a štedřejší, byl pyšný a nabubřelý, ctitel Němců a velmi toužil po přízni Římanů (kterou nikdy neměl). Oba byli vlci v rouše beránčím*“.³⁶⁹ O jejich jednání pak napsal: „...*o všem se hádali a učinili tak z církve terč posměchu. Při sporu dvou stran jeden byl s jednou a druhý s druhou, a když jeden někoho osvobodil /legatorum absolvebat/ druhý mu odporoval. Zamávali s nevinností a otráslí pokladnami, mučedníci lidí, vymahači peněz*“.³⁷⁰ Naopak veskrze pozitivně se o působení Oktaviána na říšském území vyjádřil probošt z Reichersbergu Geroch³⁷¹ či opat Adam z Ebrachu, který chválil jeho horlivost. Z jeho dopisu lze však vytušit, že si Oktavián počínal někdy

³⁶³ MGH SS VIII., str. 255.

³⁶⁴ COCQUELIN, C. *Bularum Privilegiorum ac diplomatum Romanorum Pontificum*, II., Roma, 1739, str. 318.

³⁶⁵ Tmtéž, str. 319.

³⁶⁶ Papež vyslal legáty do Říše snad na žádost Konráda III. RI IV., str. 300, č. 700,

³⁶⁷ MGH SS XX., str. 541. „...*et ut ab exactionibus magis continerent quam si ad regem siculum mitterentur*,...“

³⁶⁸ MAYR, H. *Beitrage zu seiner Biographie.*, str.5.

³⁶⁹ MGH SS XX., str. 541. „...*moribus ut professione dissimiles, nisi quod uterque cupidus et in genere suo rapax. ...Octavianus autem et genere nobilior et affatu benignior et beneficentia liberalior, fastuosus erat et pompus, cultor Teutonum et favoris Romanorum, quem namquam habuit, plurimus appetitor. Uterque vero lupum tegebat in pellibus agninis*“.

³⁷⁰ Tamtéž. „...*discordantes in omnibus ecclesiam Romanam fecerunt esse ludibrio. Nam litigatorum alius hunc alius adibat illum, et quem unus legatorum absolvebat, alius ab opposito condemnabat. Concuciebant innocentiam, oculos excutiebant, tortores hominum, peccunie extortores*“.

³⁷¹ MGH Ldl III., str. 494.

snad až příliš přísně, neboť se vyjádřil v tom smyslu, že by zápal neměl překročit určitou míru.³⁷²

Z Oktaviánova působení jako legáta se dochovaly pouze dva záznamy. Jedním z nich je dopis určený opatovi Rudolfovi z Reinhardsbrunnu, v němž kladně rozhodl o opatově návrhu o svěření jeptišek a pověřuje ho péčí o ně.³⁷³ Další je dopis biskupa Bernardu z Hildesheimu, v němž reagoval na prosby opata Burchharda z kláštera sv. Michala o přenesení těla biskupa Bernwarda a jeho svatořečení. Tomu sice nevyhověl, ale souhlasil s tím, aby byl nad jeho hrobem vystavěn a zasvěcen oltář.³⁷⁴

Díky dochovaným záznamům lze sledovat i Oktaviánův pohyb po Říši. V srpnu se zúčastnil synody v Augsburgu, kde byly vyneseny ustanovení proti kněžím žijícím v konkubinátu či jiným nedovoleným způsobem života.³⁷⁵ Oktaviánovým počínáním v Augsburgu byl uchvácen i samotný král Konrád, jak alespoň tvrdí Gerhoch z Reichersbergu.³⁷⁶ Poté se v září zúčastnil dvorského sněmu ve Würzburgu, kde opětovně vyzval krále k uspořádání Římské jízdy. Ještě v listopadu pobýval Oktavián v Altenburgu, tehdy je uveden jako svědek v královské listině pro klášter v Gottesgnadenu.³⁷⁷ Zde mělo být za jeho přítomnosti Konrádem ustanoveno též vedení války proti vévodovi Jindřichu Lvovi.³⁷⁸

Než kardinálové ukončili svoji legaci a odebrali se zpět, měl si Oktavián podle Salisburyho na svoji stranu získat říšské magnáty a uzavřít s nimi jakési spojení do budoucna a obdržet od nich doporučující dopisy pro papeže. „*Od té doby byl povždy ochránce Němců u kurie.*“³⁷⁹ Zajisté během svého působení u dvora navázal kontakty s významnými osobnostmi Říše, a to jak z církevní, tak ze světské sféry. Bohužel nejsou

³⁷² OHNSORGE, W. Eine Ebracher Briefsammlung, in: *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 20, 1928/29, str. 29-39, zde str. 35. „*Non enim latet, quomodo Auguste sacerdotalis vigor vester eminuerit, nec ignoratur, quid in Eistetensi Ecclesia zeli vestri fervor operatus sit. ... Decet igitur prudentiam vestram considerare, ne zeli vestri fervor laudabilis mensuram excedat discretionis.*“

³⁷³ GP IV., str. 308, č. 9., str. 29.; HÖFLER, C. Der Epistolarcodex des Klosters Reinhardsbrunn saeculum XII., in: *Archiv für Österreichische Geschichtsquellen*, 6, Vídeň, 1850, str. 1-66, č. XVII.; WEIS, S. *Die Urkunden der Päpstlichen Legaten von Leo IX. bis Coelestin III. (1049-1198)*, Kolín, 1995, str. 165.

³⁷⁴ GP V. 2, str. 49, č. 93.; WEIS, S. *Die Urkunden der Päpstlichen Legaten*, str. 166.

³⁷⁵ Riplus Regg. B Augsburg 1, č. 528.

³⁷⁶ MGH Ldl III., str. 494.

³⁷⁷ RI IV. 1,2, n. 765. Datace listiny je problematická, pravděpodobně se jedná o 13. listopad 1151. Svědčí pro to třeba právě přítomnost Oktaviána jako svědka. K tomu více viz. ZIEGLER, W. Überlegungen zur Datierung dreier Diplome König Konrads III. (1138-1152), in: *Archiv für Diplomatik*, 2007, č. 52, str. 124-136.

³⁷⁸ GP V,2, str. 540, č. 59.

³⁷⁹ MGH SS XX., str. 541. „*Cum ergo necessitate reverti cogerentur, Octavianus regni magnates allexit, inita cum eis deprestando auxilio et consilio in posterum mutua obligatione, recepitque commendaticias eorum ad dominum papam. Ab illo vero tempore semper in curia patronus extitit Teutonicorum.*“

k dispozici žádné dopisy, které si Oktavián snad mohl vyměňovat s konkrétními osobami, a tak lze na jeho případné známosti, jež si vytvořil mezi říšskou elitou, usuzovat pouze nepřímě. Přesněji řečeno je možné dle listin a dalších záznamů zmapovat s kým se setkal, ale nikoli určit jaké měl s danými osobnostmi vztahy.

Kromě jiných se setkal s Otou z Freisingu, pražským biskupem Danielem, braniborským markrabětem Albrechtem I. Medvědem či Otou z Wittelsbachu. Osobně zřejmě znal i švábského vévodu Fridricha III., který byl po smrti krále Konráda zvolen 4. března 1152 králem. Na rozdíl od volby jeho předchůdce Konráda III., jíž se zúčastnili hned dva papežští legáti, při této volbě přítomný žádný papežský legát přítomen nebyl. Fridrich také papeže nežádal o potvrzení své volby jako předchůdci Konrád či Lotar, ale spíše mu ji oznámil.³⁸⁰ Nicméně z dopisu papeže Evžena III. Fridrichovi, v němž jeho volbu schvaluje, je doklad, že Oktavián byl v předešlé době s Fridrichem v kontaktu. Zmiňuje se, že zná jeho píli „*skrze vyprávění našeho milovaného syna kardinála-kněze Oktaviána*“.³⁸¹

Následujícího roku se Oktavián podílel na vyjednávání a uzavření tzv. Kostnické smlouvy mezi Fridrichem Barbarossou a papežem Evženem III. Obsahem této dohody bylo vymezení králových povinností v Itálii, za něž měl obdržet císařskou korunu. Fridrich měl být ochráncem Svaté římské církve proti všem nepřátelům a neměl bez papežského souhlasu uzavřít mír s Římany ani sicilským králem Rogerem. Papež pak měl exkomunikovat královi nepřátele a zvětšit a rozšířit „*honor imperii*“. Obě strany se zavázaly, že nezaručí králi Řeků žádné území na této straně moře.³⁸² Smlouva byla uzavřena v Kostnici 23. března 1153.³⁸³ Kostnická smlouva byla završením Evženových snah o dobré vztahy s Říší.

První roky Barbarossovy vlády se vyznačovaly dobrými vztahy s papežstvím. Ze strany papežství došlo k sesazení čtyř biskupů a jejich nahrazením královými

³⁸⁰ Fridrich byl podporován dvěma hlavními frakcemi Štaufy a Welfy, oproti předchozím volbám tedy nepotřeboval dodatečné potvrzení papežem. K tomu: ROBINSON, I. S. *The papacy 1073-1198*, Cambridge, 1990, str. 461.

³⁸¹ MGH Const. I., str. 194, č. 139. „*per dilecti filii nostri Octaviani presbiteri cardinalis narrationem*“

³⁸² Tento poslední bod vycházel pravděpodobně z papežské strany a byl reakcí na události předchozích let, kdy Konrád III. během svého prodlévání na Byzantském dvoře uzavřel s Byzantským císařem Manuelem I. dohodu o vojenském zákroku proti sicilskému panovníkovi Rogerovi II., což zalarmovalo papeže a kurii. Srov. ROBINSON, I. S. *The Papacy 1073-1198*, str. 462.

³⁸³ MGH Const. I., str. 201-204. Více ke Kostnické smlouvě: ENGELS, O. Zum Konstanzer Vertrag von 1153, in: HEHL, E.D. – SEIBERT, H. – STAAB, F. *Deus qui mutat tempora. Menschen und Institutionen im Wandel des Mittelalters*, Sigmaringen, 1987, str. 235-258.

důvěrníky.³⁸⁴ Došlo k tomu na dvorském sněmu ve Wormsu, kde byli přítomni dva papežští legáti, nikoli však Oktavián.³⁸⁵ Po Evženově smrti, v době krátkého pontifikátu Anastasia IV. byly ze strany papeže učiněny další ústupky směrem k Říši. Papež schválil Wichmanna, panovníkova kandidáta na arcibiskupský stolec v Magdeburku, což v kurii vzbudilo jistou nevoli.³⁸⁶ Dne 4. prosince 1154 byl zvolen kardinál Nicholas Breakspear a dosedl na papežský stolec jako Hadrián IV. Bezprostředně po svém nástupu se začal zajímat o nové potvrzení Kostnické smlouvy mezi ním a Fridrichem. Již tři týdny po svém zvolení vyslal do Říše za tímto účelem legáty, dva z nich se dříve podíleli na uzavření smlouvy, a to právě Oktavián a Bernard kardinál-kněz od sv. Klementa.³⁸⁷ Smlouva byla prodloužena již v lednu následujícího roku.³⁸⁸

V roce 1155 se Oktavián podílel také na jednání s Fridrichem Barbarossou, které proběhlo během jeho římské jízdy v St. Quirico. Zaznamenal to kardinál Boso v životopise Hadriána IV. Obraz, který zanechal je však poněkud pokřivený. Boso zajisté psal již pod vlivem pozdějších rozporů v církvi a nastalého schizmatu. Vykreslil totiž Oktaviána jako muže nikoli vyslaného, ale zavrženého papežem, který chrlil jedy a narušoval mír.³⁸⁹ V tuto chvíli ale Oktavián rozhodně ještě nestál v opozici proti papežské politice. Je však možné, jak zmínil Madertoner, že se mohl snažit vyjednávat s Barbarossou z vlastní vůle a nikoli z vyššího pověření. Případně mohl být k legaci, která byla pro toto vyjednávání určena, ale nebyla znalá říšských poměrů, připojen.³⁹⁰ Navíc Oktavián s papežovým souhlasem, nebo přímo z jeho pověření sehrál významnou roli při obsazení „civitas Leoninana“ Barbarossovým vojskem.³⁹¹ V noci ze 17. na 18. června

³⁸⁴ OPLL, F. *Fridrich Barbarossa císař a rytíř*, Praha: Paseka, 2001, str. 53.

³⁸⁵ MGH SS XVII., str. 764.

³⁸⁶ Tzv. magdeburská otázka vznikla v roce 1152, kdy v magdeburském arcibiskupství došlo k podvojně volbě. Obě strany se obrátily na panovníka, aby rozhodl o vhodnějším kandidátovi. Fridrich zamítl oba kandidáty a prosadil volbu Wichmanna, tou dobou biskupa v Naumburgu. Papež Evžen III. ovšem odmítl schválit jeho přemístění schválit. K udělení pallia Wichmannovi došlo až za jeho nástupce Anastasia IV. Viz FUHRMANN, H. *Germany in the high middle ages 1150-1200*, Cambridge, 1995, str. 141. MORRIS, C. *The Papal Monarchy*, Oxford, 1989, str. 190.

³⁸⁷ BACHMANN, J. *Die Päpstliche Legaten in Deutschland und Skandinavien 1125-1159*, Berlin, 1913, str. 122; ROBINSON, I. S. *The papacy 1073-1198*, str. 462.

³⁸⁸ GÖRICH, K. *Friedrich Barbarossa: Eine Biographie*, München, 2011, str. 241.

³⁸⁹ LP II., str. 391. „*Venerat autem ad eum Octavianus, tit. sancta Cecilie pr. card., non missus a pontifice sed dimissus, iam spirans seditionis et scismatis. Post quam vero predicti cardinales intraverunt ad regem et haberetur consilium super eorum legationem de satisfacienda mandatis Romani pontificis, idem Octavianus quod hauserat viros emovere cepit et pacem turbare; set in brevi et ratione valida repressus et a fratribus suis cardinalibus et sicut dignus erat multa confusione respersus.*“

³⁹⁰ MADERTONER, W. *Die zwiespältige Papstwahl des Jahres 1159*, Wien, 1987, str. 100.

³⁹¹ MGH SS rer. Germ. XLVI., str. 139. Papežova řeč, dle Oty z Freisingu: „*Romanae plebis, fili, adhuc melius eos venisse et in dolo redisse. Sed Dei nos adiuvante clementia, dicentis: Comprehendam sapientes in*

měl Oktavián tajně vpustit do města velkou část Barbarossova vojska brankou u kostela Sv. Petra.³⁹² Fridrich Barbarossa pak mohl být 18. června 1155 i proti vůli římského lidu korunován císařem. Dle Oty s Freisingu měl papež Oktaviána v řeči k císaři nazvat „*fidelissimus tuus*“.³⁹³ Nelze říct, zda označení „*fidelissimus tuus*“ použil opravdu přímo papež, či je to spíše označení užitá Otou z Freisingu. Důležité je, co sděluje. Ponechá-li se stranou možnost, že se snad jedná o pouhou zdvořilostní formuli, ukazuje se, že již v době před vypuknutím schizmatu byl Oktavián vnímán jako muž oddaný králi potažmo Říši a její politice.³⁹⁴ Koneckonců jeho náklonost k Němcům byla známá.³⁹⁵

Z období pontifikátu Hadriána IV. se dochoval jeden z mála dopisů Oktaviána. Byl určen pro biskupa Arnulfa z Lisieux.³⁹⁶ Dopis sice ukazuje, kam sahaly známosti tohoto kardinála, nicméně se jedná o oficiální žádost. Ta byla napsána v rámci podpory jakéhosi podjáhna Alexandra, příbuzného kardinála biskupa Řehoře ze Sabiny. Alexandr studoval v Paříži, a když byl povolán papežem do Říma, někteří z kardinálů zaslali prosby spřáteleným biskupům, aby ho na jeho cestě podpořili a postarali se o něj a poskytli mu nezbytnosti potřebných k jeho návratu.³⁹⁷ Oktavián se obrátil s touto prosbou na Arnulfa, což ukazuje na jejich dřívější setkání. V dopise sice oslovuje Arnulfa jako přítele,³⁹⁸ jedná se zde však spíše o zdvořilostní frázi. Rozhodně se jednalo o dopis bez většího osobního zabarvení a nikoli o osobní přátelskou korespondenci. Že mezi sebou zřejmě neměli užší osobní vazby ukazuje i pozdější postoj Arnulfa v průběhu schizmatu. Dopis tak nabízí spíše zajímavou epizodu, nežli významné svědectví o Oktaviánových konexích.

Poté co v roce 1156 papež Hadrián IV. uzavřel smlouvu se sicilským králem v Beneventu, došlo v podstatě k rozštěpení kurie na dvě strany: prosicilskou a proříšskou. Mezi kardinály, kteří se ztotožňovali s nově nastoupeným kurzem papežské politiky, měl

austica sua, prevenire eorum poterimus versutas insidias. Mutaturato igitur premittantur fortes et gnari de exercitu iuvenes, qui aeclecliam beati Petri Leoninumque occupent castrum. In presidiis equites nostri ibi sunt qui eos cognita voluntate nostra statim admittent. Preterea Octavianum cardinalem presbiterum, qui de nobilissimo Romanorum descendit sanguine, fidelissimum tuum, eis adiungemus.“

³⁹² K tomu SIMONSFELD, H. *Jahrbucher des Deutschen Reiches unter Friedrich I.*, Leipzig, 1908, str. 333 a dále; MAYR, H. *Beitrage zu seiner Biographie*, str. 6.

³⁹³ Viz pozn. 56.

³⁹⁴ Srov. MADERTONER, W. *Die zwiespältige Papstwahl*, str. 100.

³⁹⁵ Viz výše.

³⁹⁶ LÖWENFELD, S. *Kleinere Beiträge*, str. 597 a dále. „*Reverendo in Christo fratri et amico precipuo Arnulfo Dei grati Luxoviensi episcopo...*“

³⁹⁷ Tamtéž; MAYR, H. *Beitrage zu seiner Biographie*, str. 6-7.

³⁹⁸ Viz pozn. 396.

vedoucí pozici Roland Bandinelli, pozdější Alexandr III. V čele proněmecké strany pak pravděpodobně stojí právě kardinál Oktavián.³⁹⁹

Těsně před vypuknutím schizmatu působil Oktavián znovu, tentokrát již naposledy, jako legát u císaře Fridricha Barbarossy, který tou dobou pobýval v severní Itálii v táboře rozloženém u Milána. Ke zlepšení vztahů mezi papežstvím a císařstvím nedošlo. Navíc se zdá, že se legátovy záměry neshodovaly s papežskými, alespoň dle Rahewina, neboť Oktavián měl mít v úmyslu Milánské exkomunikovat, kdežto papež jejich odpor podporoval.⁴⁰⁰ Během jeho legace bylo kardinálu Oktaviánovi a jeho bratrům Otovi, Gottfriedovi a Solimanovi uděleno císařem v léno město a hrabství Terni včetně regálií a všeho co k tomu náleželo.⁴⁰¹ Císařova listina stvrzená zlatou bulou znamenala pro Oktaviána a jeho příbuzné posílení moci a prestiže. I císař tak posílil spojení s rodem Monticelli, což pro něj mohlo být do budoucna přínosné, neboť Oktaviánův synovec Petr di Vico zastával funkci římského prefekta. Papež Hadrián tím pravděpodobně příliš potěšen nebyl. Musel vnímat udělení hrabství Terni rodu Monticelli jako zásah do svých svrchovaných práv, neboť toto území bylo vnímáno jako příslušející k papežskému státu.⁴⁰²

Po smrti papeže Hadriána IV. proběhla 4. září volba, která skončila schizmatem. Kardinálové byli při volbě rozdělení do dvou skupin zformovaných v papežské kurii po uzavření smlouvy v Beneventu v roce 1156, a tak z volby vzešli hned dva papežové. Jedním z nich byl právě Oktavián, který vystupoval jako papež pod jménem Viktor IV. Jeho protivníkem se stal Roland Bandinelli, bývalý papežský kancléř, jenž se stal Alexandrem III.

³⁹⁹ MADERTONER, W. *Die zwiespältige Papstwahl*, str. 30.

⁴⁰⁰ MGH SS rer. Germ. XLVI., str. 327. „Octavianus,..., quem ego misi in Langobardiam, vult excommunicare Mediolanenses; sed ego mandavi Mediolanensibus, ut non curent de eo, sed fortiter se habeant tam ipsi quam Brixenses contra imperatorem, et ego cum eis disposui, quod imperator propter eorum impedimenta non poterit Romam venire.“ Papež dokonce uzavřel s Lombardskými městy dohodu Viz níže.

⁴⁰¹ MGH DD F I,2, str. 83, č. 274.

⁴⁰² K tomu: MAYR, H. *Beiträge zu seiner Biographie.*, str. 10. ZEILLINGER, K. Zwei Diplome Barbarossa für seine römischen Parteigänger (1159), in: *Deutsches Archiv Für Erforschung des Mittelalters*, 1964, č. 20, str. 568-581.

Po necelých pěti letech jeho pontifikátu⁴⁰³ Oktaván zemřel v Lucce 20. dubna 1164, kde byl také pohřben.⁴⁰⁴ Nicméně tam jeho ostatky neodpočívaly příliš dlouho. Když v roce 1187 zavítal do Luky papež Řehoř VIII., nechal Oktaviánův hrob zničit a jeho ostatky vyhodit ven z kostela.⁴⁰⁵

7.2 Paschal III.

(20. dubna 1164-20. září 1168)

Vlastním jménem Guido z Cremy, pocházel z blíže neznámé cremské šlechtické rodiny. Jeho původ je nejasný, o jeho rodině není známo naprosto nic, nikde se nedozvídáme jméno otce, matky či jakýchkoli sourozenců. Zato však víme, že Guido byl „*vir alti sanguinis*“.⁴⁰⁶ Dokonce velmi hrdým na svůj urozený původ, alespoň podle Arnulfa z Lisieux mu přikládal až přílišnou váhu.⁴⁰⁷ Nelze určit jeho příslušnost k nějaké šlechtické rodině z Cremy, tehdejší genealogie je problematičtější sama o sobě a rekonstruuje se pouze velmi těžko na základě zápisů roztroušených v různých materiálech. Někdy se mohlo stát, že tatáž osoba vystupovala v listinách a zápisech v různých funkcích a pokud se nedochoval záznam, v němž by vystupovala v obou funkcích, nebo to z kontextu jinak jasně nevyplývalo, lze jen těžko identifikovat, že se nemusí jednat o dva různé lidi stejného jména, ale pouze o jednu osobu.⁴⁰⁸ Každá rekonstrukce je ve své podstatě vždy nedokonalá a založená na více či méně pravděpodobných domněnkách. Stejně tomu je i případě rodinných vztahů. Někdy, ač spíše ojediněle, je možné najít nějaké velice specifické křestní jméno, které pomůže určit rodovou příslušnost daného jedince. Bohužel to není tento případ, jen v kardinálském kolegiu bylo v letech 1130-1159 nejméně osm mužů jménem Guido.⁴⁰⁹ Vzhledem

⁴⁰³ K jeho pontifikátu viz výše.

⁴⁰⁴ BORGOLTE, P. *Petrusnachfolge und Kaiserimitation: Die Grablegen der Päpste, ihre Genese und Traditionsbildung*, Göttingen, 1989, str. 355.

⁴⁰⁵ MGH SS VI., str. 474. „*Gregorius...Lucam, inveniens ibi confracto sepulchro Octaviani ossa deiecit extra ecclesiam.*“

⁴⁰⁶ MGH SS VIII., str. 255.

⁴⁰⁷ Arnulf z Lisieux uvádí tři kardinály, kteří se během papežské volby roku 1159 vyslovili pro Oktaviána. Každého z nich charakterizuje „*Tertius vero solius inter alios periturae privilegio carnis exultans, arbitratus est nihil negandum sanguini, nihil sacris Canonibus deferendum.*“ GILES, J. A. *Arnulfi Lexoviensis episcopi epistolae*, Oxford, 1844, str. 123.

⁴⁰⁸ Viz pozn. č. 3, problematika identifikace Josepha z Riety a Josepha hraběte ze Sabiny.

⁴⁰⁹ ZENKER, B. *Die Mitglieder des Kardinalkollegiums*, str. 267-8. Někdy se vyskytuje jiná podoba tohoto jména a to Wido.

k pozdějším událostem se zdá pravděpodobnější, že Guido pocházel z rodu s proříšskými, resp. procísařskými postoji, nežli z odbojné strany komun. V dobových záznamech se šlechtické rodiny z Cremy také nehledají zrovna lehce, nabízí se pouze několik mužských jmen spojených s přídomkem „comes de Crema“. Mezi nimi především bratři Gerardus a Anthelmus, kteří patřili k císařské straně a vystupují jako svědci v několika Fridrichových listinách. Byli to synové jistého Manfreda, vnuka Gisberta IV., a tedy potomci Gisbertinů z Bergama.⁴¹⁰ Bohužel není nic, co by dovolovalo tyto muže z okolí Fridricha Barbarossy spojit s Guidem z Cremy. Guido sice měl nějaký vztah k Bergamu, nebo tedy minimálně k jednomu z tamních kostelů, a to ke kostelu sv. Alexandra, pro který u císaře Fridricha na počátku roku 1159 vyžádal stvrzení práv a vzetí pod ochranu.⁴¹¹ To však samo o sobě mnoho nevypovídá a už vzhledem k tomu, že opět není jasné, jaký vztah přesně ho poutal k danému kostelu, nelze z toho vyvozovat jakékoli závěry. Protože prameny o Guidově nejbližší rodině a předcích mlčí, nezbyvá než se smířit s tím, že alespoň prozatím zůstane tato otázka stále otevřená.

Dochovalo se však několik zmínek o jeho vzdálenějších příbuzných. Stejně jako Oktavián měl být Guido příbuzný s anglickým králem Štěpánem, jak zaznamenal ve svém díle *Historia pontificalis* Jan ze Salisbury.⁴¹² Problematika Štěpánova případného spříznění s Oktaviánem a potažmo tedy i Guidem byla již rozebírána dříve. Zajímavější je v tomto případě druhý fakt, který z daného záznamu plyne. Pokud byli jak Oktavián, tak Guido příbuzní anglického krále skrze jednu osobu, znamená to i existenci příbuzenské vazby mezi nimi samotnými. Vzhledem k naprosté neznámosti Guidovi genealogie a pouze omezené znalosti genealogie Oktaviána, je zde nutné vycházet nejen z přímých fakt, ale přijmout za fakta i pouhé předpoklady, aby bylo možné učinit alespoň jisté povrchní závěry. Pokud bude považováno za fakt jejich příbuzenství s anglickým králem skrze jeho babičku, která byla „Lumbarda“, museli mít společného langobardského předka. U Oktaviána je znám z počátku jedenáctého století Oktavián, který byl z langobardského rodu.⁴¹³ Tento Oktavián měl se svojí ženou tři syny a dceru, z nichž jsou v současné době známi pouze potomci jednoho z nich, Oty. Ten měl dva

⁴¹⁰ MENANT, F. *Lombardia feudale: Studi sull'aristocrazia padana nei secoli X-XIII*, Milano, 1994, str. 268.

⁴¹¹ MGH DD I,2, č. 256, str. 56-7. „Universorum Christi et imperii fidelium tam futura quam presens noverit etas, qualiter nos solita imperiali clementia pie petitioni dilecti nostri Guidonis Cremensis venerabilis sancte Romane ecclesiae cardinalis augustales aures accomodantes matricem ecclesiam beati Alexandri martyris cum universo clero et omnibus possessionibus suis sub nostra protectione ac defensione pro honore imperii et predicti martyris reverentia suscepimus...“

⁴¹² MGH SS XX., str. 531.

⁴¹³ Viz pozn. č. 20.

syny Giovanna a Crescenzia. Giovanni, který měl čtyři syny a dceru, byl Oktaviánovým pradědem. Crestecentius měl též čtyři syny, kteří se měli účastnit v roce 1159 spiknutí proti papeži Mikuláši II.⁴¹⁴ Schwarzmaierovi se podařilo vystopovat linii Oktaviánových přímých předků, jeho děd Ota však měl mít ještě čtyři sourozence a pět bratranců a o jejich potomcích není známo naprosto nic. Každý z nich tak může být potencionálním předkem Guida z Cremy.⁴¹⁵ Samozřejmě jejich příbuzenství mohlo jít i jinou cestou, ze strany ženských předků Oktaviána. U žen bývají informace ještě kusejší a sporaditější nežli u mužů, takže se zde nedá ani o ničem spekulovat.

Guidovým příbuzným byl i další vznešený muž, a to francouzský král Ludvík VII. V dopise, který Guido psal již z papežské pozice, z dubna roku 1165 stojí „*Paschalis episcopus, servus servorum Dei, carissimo in Christi filio Ludovico, Regi Francorum et consanguineo nostro...*“.⁴¹⁶ V tomto případě se jedná o přímé označení Francouzského krále Ludvíka jako jeho příbuzného Guidem samotným, je tedy nade všechnu pochybnost, že tuto příbuzenskou vazbu k francouzskému králi zajisté měl, ačkoli mohla být jen velmi vzdálená. Nebo o ní byl alespoň skálopevně přesvědčen, jen těžko by si v případě tak vysoce postaveného muže mohl vymýšlet neexistující vazby. Zatímco Oktavián se obracel jako na svou příbuznou na Ludvíkovu manželku, Guido tak nazývá krále samotného. Je nasnadě, že, na rozdíl od anglického krále Štěpána, v tomto případě nešlo o jejich společné langobardské předky, ale o jinou pokrevní linii. Říct k jejich spřízněnosti cokoli bližšího je opět tvrdý oříšek. Lze opět jen předložit neurčité předpoklady. Nejpravděpodobnější se zdá příbuzenství skrze Ludvíkovu matku Adelaidu z Maurienne, jejímž otcem byl savojský hrabě Humbert II. a Savojsko leží v těsném sousedství severoitalské hranice. Její prababičkou byla Adelaida ze Susi, vnučka turínského markýze Manfreda I. To je jedna možnost, jak by mohla vést pokrevní spřízněnost přes Adelaidu z Maurienne. Případně by příbuzenství mohlo vzniknout ještě skrze její babičku, jejíž osobnost zůstává skryta. V předchozím výzkumu bylo sice

⁴¹⁴ MGH SS V., str. 470 a dále. Pravděpodobně se spiknutí účastnili pouze někteří z nich. Schwarzmaier ještě syny Crescenzia nezná. Jednalo se však nejspíše o Jana, Cencia, Guida a Rustica. Nos Theodora relicta Crescenzi de Octaviano bonae memoriae, seu Johannes, Cencius, Guido. Mater quoque et filii.“ (GIORGI, I. – BALZANI, U. *Il regesto di Farfa*, IV., doc. 905, str. 299) a „Ego Rusticus Crescenzi de Octaviano quondam filius“ (Tamtéž, doc. 931, str. 325).

Viz též ML [online], Dostupné z <http://fmg.ac/Projects/MedLands/CENTRAL%20ITALY.htm> , [cit. 1. 6. 2016.]

⁴¹⁵ Z potenciální rozrůstající se rodové linie Ottaviani-Crescenzi lze nejspíše vyřadit jako bezdětného pouze Giovanniho. Giovanni se stal opatem v Subiacu (STROLL, M. *The Medieval Abbey of Farfa*, str. 79.)

⁴¹⁶ BRIAL, M. J. J. *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, XVI., Paris, 1814, č. 363, str. 118.

naznačeno, že se mohlo jednat o Janu Ženevskou, ale podklady pro to chybí a mohlo se tedy jednat i někoho jiného.⁴¹⁷ Neznámí předci skýtají vždy potenciální možnost kudy vést příbuzenskou vazbu, jež se hledá a nedaří se ji nalézt jinou cestou.

O Guidově dětství a mládí opět není známo nic. Objevuje se až roku 1145 jako svědek v papežských listinách.⁴¹⁸ V tom roce byl tedy pozdvižen Evženem III. mezi členy papežské kurie a stal se kardinálem-jáhmem v P. Marii v Portiku. Je sice možné, jak to zmiňuje i Zenker, že se o jeho vzestup mohl zasadit jeho příbuzný Oktavián, který byl členem kurie od 1138, ale jisté to zdaleka není.⁴¹⁹ V následujících letech byl Guido pověřen několika legacemi, roku 1148 byl vyslán jako legát do Polska, aby se pokusil vyřešit trvající spor mezi Vladislavem Vyhnancem a jeho bratry.⁴²⁰ Na cestu se vydal až v polovině září a cestoval přes Moravu, kde předal dopis od papeže olomouckému biskupovi Jindřichovi.⁴²¹ Již před Guidem se v roce 1147 podílel na řešení polské záležitosti podjáhen Jan, který neuspěl. Lépe si nevedl ani Guido, neboť Vladislav měl v Polsku mnoho nepřátel jak mezi knížaty, tak mezi klérem. I exkomunikace a interdikt, které kardinál použil jako krajní řešení, se zcela minuly účinkem. Nakonec opustil polskou záležitost neuzavřenou.⁴²² V roce 1153 pak působil v severní Itálii⁴²³ a podílel se také na uzavření Kostnické smlouvy.⁴²⁴ O dva roky později byl společně s Guidem od sv. Pudenziana a Janem od sv. Jana a Pavla pověřen další legací, a to k císaři Fridrichu Barbarossovi, který se pomalu přibližoval k Římu.⁴²⁵ Barabara Zenker v pověření Guida papežskými legacemi spatřuje odhodlání papeže překlenout napětí plynoucí z odlišných názorů v církevně-politických otázkách, neboť Guido se spolu s Oktaviánem energicky zastával ve sporu anglického kléru Jindřicha z Winchestru, který byl jeho příbuzným.⁴²⁶

⁴¹⁷ML [online], Dostupné z: <http://fmg.ac/Projects/MedLands/NORTHERN%20ITALY%20900-1100.htm>, [cit. 1. 6. 2016.].

⁴¹⁸ Od 10. 10. 1145. JL II., č. 8786.

⁴¹⁹ Srov. ZENKER, B. *Die Mitglieder des Kardinalkollegiums* str. 57.

⁴²⁰ Kníže Vladislav II. byl z Polska vyhnán již roku 1146 a na knížecím stolci ho nahradil jeho bratr Boleslav. Vladislav se uchýlil na dvůr svého švagra Konráda III.

⁴²¹ Dopis datovaný 13. 9. 1148. JL II., č. 9296.

⁴²² Více k této legaci BACHMANN, J. *Die Päpstliche Legaten*, str. 86 a dál.

⁴²³ DUNKEN, G. *Die politische Wirksamkeit der päpstlichen Legaten in der Zeit des Kampfes zwischen Kaisertum und Papsttum in Oberitalien unter Friedrich I.*, Berlin, 1931, str. 16 a dále.

⁴²⁴ MGH Const. I., str. 201.

⁴²⁵ Více BACHMANN, J. *Die Päpstliche Legaten*, str. 124.

⁴²⁶ ZENKER, B. *Die Mitglieder des Kardinalkollegiums*, str. 57. Jindřich, biskup z Winchestru, bratr anglického krále Štěpána, působil v letech 1139-1143 jako legát pro Anglii. Do této doby také sahají počátky jeho konfliktu s Theobaldem, arcibiskupem z Canterbury. Snažil se o povýšení Winchestru na arcibiskupství a vymanění z vlivu Canterbury. Vysela mezi nimi také otázka legátského pověření o níž oba usilovali. Guido a Oktavián podporovali Jindřicha, legací byl nakonec pověřen Evženem III. Theobald.

Na první části jejího tvrzení je snad něco pravdy, nicméně názory jednotlivých kardinálů se nemusely vždy shodovat s názory papeže a jen těžko lze očekávat, že, pokud by se tedy kardinál s papežem nedostal do přímého konfliktu, byl by na základě odlišného názoru na takovouto dílčí záležitost zcela suspendován z politicky aktivního života kurie. Pokud by tak papež postupoval, brzy by mu nejspíš nezůstalo mnoho mužů, které by mohl pověřit legací či vyjednáváním. Nehledě na to, že je argumentování touto konkrétní situací irelevantní, neboť se to odehrálo za pontifikátu Evžena III. a s Hadriánem vůbec nemá co dělat. Její druhý argument podporující papežovu toleranci je již logičtější, neboť byl Guido opravdu stále pověřován legacemi, ačkoli patřil mezi odpůrce papežské smlouvy se sicilským králem uzavřené v roce 1156 v Beneventu.⁴²⁷ Dle Dunkena se měl Guido účastnit legace v severní Itálii v letech 1156/1157 neboť se tou dobou nevyskytuje jako svědek v papežských listinách.⁴²⁸ To je dost dobře možné, avšak jak poznamenal již Madertoner,⁴²⁹ jeho vývod o působení Guida v severoitalských městech proti císaři, je nade všechnu pochybnost nesprávný. Vzhledem k dalšímu vývoji věcí se tento závěr jeví jako zcela nemožný.⁴³⁰

Nejpozději v březnu 1158 byl vysvěcen na kněze, v listinách se od 19. března 1158 objevuje jako Guido, kardinál-kněz od Panny Marie v Trastevere.⁴³¹ Téhož roku byl vyslán jako zástupce papeže na říšský sněm v Roncagli konaný 11.-25. listopadu. O průběhu tamních vyjednávání není nic známo. Vztahy papeže a císaře se ani v průběhu následující zimy nezlepšovaly, naopak spíše byly stále napjatější, nicméně stále byla snaha vést vzájemné rozhovory. V polovině dubna 1159 se v císařském táboře u Bologni nacházeli dva papežští legáti, Jindřich od sv. Nerea a Achillea a Guido. Přinesli

⁴²⁷ ZENKER, B. *Die Mitglieder des Kardinalkollegiums*, str. 57. Guidův nesouhlas se smlouvou z Beneventa je obsažen v pokračování kroniky Sigiberta z Gembloux. MGH SS VI., str. 409. „*Huic factioni non consenserunt Imerus episcopus Tusculanus, et Octavianus presbiter cardinalis tituli Sancte Cecilie, Wido Cremonensis, Iohannes de Sancto Martino.*“

⁴²⁸ DUNKEN, G. *Die politische Wirksamkeit*, str. 28.

⁴²⁹ MADERTONER, W. *Die zwiespältige Papstwahl*, str. 112.

⁴³⁰ Stejně nesmyslná se zde jeví i Dunkenova poznámka, že Oktavián byl již roku 1155 podezřelý ze schizmatu a držen dál od antikuriální politiky, neboť se po celý rok nacházel v papežově blízkosti. (DUNKEN, G. *Die politische Wirksamkeit*, str. 28) Oktavián rozhodně nebyl jediný, kdo se zdržoval v papežově blízkosti po delší dobu, navíc potom v roce 1159 působil jako papežský legát (viz výše). Dunken navíc ve své práci ze stejných podkladů vyvozuje naprosto odlišné závěry. Uvádí data, kdy je přítomnost kardinálů doložena jejich podpisy u kurie. Zatímco v případě Oktaviána a Jana od sv. Silvestra a Martina zůstává nepřítomnost jejich podpisů mezi červnem a prosincem zcela nepovšimnuta u dalších dvou kardinálů, Jana od sv. Jana a Pavla a Oddy od sv. Mikuláše, je považována téměř za důkaz jejich působení v severní Itálii. (DUNKEN, G. *Die politische Wirksamkeit*, str. 28-29, pozn. 97, 98, 104, 105.)

⁴³¹ JL II., č. 10394.

Fridrichovi žádost papeže Hadriána IV. o obnovení Kostnické smlouvy. Tentokrát však k dohodě již nedošlo, císař se zdráhal smlouvu obnovit, nakonec si stanovil podmínky, s nimiž poslal zmíněné vyslance zpět k papeži. Ten na oplátku sestavil seznam požadavků, které mají být naplněny pro obnovení smlouvy. S tím už se ale vracelo poselství složené z jiných mužů.⁴³²

Guido jasně přináležel proříšskému táboru, který se začal vytvářet s rostoucím napětím v papežské kurii po uzavření smlouvy z Beneventa. Po smrti Hadriána IV. patřil k volitelům Oktaviána jako papeže Viktora IV. a v následujících letech mezi jeho věrné přívržence. Guido se samozřejmě podílel na snahách prosadit Viktora IV. jako právoplatného papeže. V druhé polovině roku 1160 byl v této záležitosti poslán společně s Janem od sv. Silvestra a Martina do Francie, aby tam intervenoval ve prospěch Viktora. Jejich mise ale nebyla úspěšná, neboť v červenci 1160 se anglický a francouzský klérus na synodě v Beauvais rozhodl uznat jako právoplatného papeže Alexandra III.⁴³³ Ačkoli Guido v následujících letech již zřejmě nepůsobil jako legát, zůstal věrně stát při Viktorovi a po jeho smrti roku 1164 byl zvolen jako jeho nástupce.

Paschal III. mohl díky dohodě Barbarossy s římským senátem přesídlit do Říma.⁴³⁴ Nejpozději tam přesídlil v únoru 1168⁴³⁵ a po své smrti 20. září téhož roku byl jako jediný ze vzdoropapežů pochován v Bazilice svatého Petra v Římě.⁴³⁶

⁴³² BACHMANN, J. *Die Päpstliche Legaten*, str. 135 a dál.

⁴³³ LAUDAGE, J. *Alexander III. a Friedrich Barbarossa*, Köln, 1997, str. 126. Ve starší, především Německé historiografii se povětšinou uvádí jako místo konání koncilu Toulouse, které bylo uvedeno v díle *De investigatione antichristi* Gerhocha z Reichersbergu. Dle pramenů francouzských a anglických se synoda měla konat v Beauvais. Výzkum Mary G. Cheney (The recognition of Pope Alexander III: some neglected evidence, in: *The English Historical Review*, 84, 1969, str. 474-497.) tuto otázku objasnil a dnes se za místo konání udává jednotně Beauvais. Více k tomu CLASSEN, P. Das Konzil von Toulouse 1160: eine Fiktion, in: *Deutschen Archiv für Erforschung des Mittelalters*, č. 29, 1973, str. 220-223.

⁴³⁴ PETERSOHN, J. Der Vertrag des Römischen Senats mit Papst Clemens III. (1188) und das Pactum Friedrich Barbarossas mit den Römern (1167), in: *Mitteilungen des instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, č. LXXXII., Wien-Köln-Graz, 1974, str. 289-337, str. 296 a dál.

⁴³⁵ Tamtéž, str. 311.

⁴³⁶ BORGOLTE, P. *Petrusnachfolge und Kaiserimitation*, str. 355.

7.3 Kalixt III.

(po 20. září 1168-29. srpna 1178)

Vlastním jménem Jan ze Strumy. Pokud bylo v předchozích případech nelehké říci něco o osobnostech Oktaviána z Monticelli a Guida z Cremy, nyní se to stává téměř nespílitelné. Sekundární prameny zabývající se schizmatem se o posledních dvou protivnících Alexandra III. zmiňují spíše okrajově, pokud vůbec. Někdy je na ně pohlíženo jako na vcelku bezvýznamné postavy.⁴³⁷ Dalším důvodem může být též strohost informací v soudobých pramenech. O Janovi ze Strumy se soudobí autoři vyjadřují pouze velice málo a nedávají prostor ani k mlhavé rekonstrukci života tohoto muže. Mlčení pramenů je věc krajně nepříjemná, nicméně je to také důležitý ukazatel. Schizma, které tou dobou trvalo již devět let, sice snad stále vzbuzovalo bouřlivé emoce, ale Janova osobnost asi nebyla natolik výrazná. Je poněkud zvláštní, že mu přespříliš pozornosti nevěnují ani kronikáři říšští, neboť tam byl považován za právoplatného papeže. Jeho popis v pramenech protivníků je poplatný jejich politické přínaléžitosti. Navíc postavení jeho a později i jeho následovníka Landa ze Sezzi, bylo u jejich protivníků zřejmě oslabeno i tím, že v jejich očích nemohli být viděni už ani jako právoplatní členové papežské kurie, neboť mezi kardinály byli vyzdviženi až vzdoropapežem.

O Janově původu není známo vůbec nic, nedochoval se záznam o jeho rodině nebo jeho jakémkoli příbuzenstvu. Jan mohl klidně pocházet jak z rodiny, která neměla žádný politický vliv, tak ze šlechtického rodu. Pravděpodobnější se jeví nešlechtický původ, nebo alespoň původ z nižší šlechty, neboť lze předpokládat, že pokud by pocházel z významné šlechtické rodiny s velkým politickým vlivem, daný rod by ho bezpochyby podporoval a bylo by to alespoň okrajově zmíněno. Jan nejspíš v prostředí kláštera již vyrůstal a později se stal opatem ve vallombrosiánském klášteře Struma u Arezza.⁴³⁸

⁴³⁷ Např. Werner Maleczek při srovnávání dlouhého pontifikátu Alexandra III. a pontifikátů jeho celkem krátce působících protivníků nebere v úvahu Kalixta III. a Innocence III. kvůli jejich nevýznamnosti – „dahingeschmolzenen Bedeutung“ (MALECZEK, W. Das Schisma von 1159 bis 1177: Erfolgsstrategie und Misserfolgsgründe, in: MÜLLER, H. – HOTZ, B. (Eds.) *Gegenpäpste: Ein unerwünschtes Mittelalterliches Phänomen*, Köln-Wien, 2012, str. 176.)

⁴³⁸ Poloha kláštera Struma zůstávala poměrně dlouho nevyjasněná. Ještě H. Reuter kladl klášter Struma do okolí Arrasu (REUTER, H. *Geschichte Alexanders des Dritten und der Kirche seiner Zeit*, díl III., Leipzig, 1864, str. 6). V dílech z předešlých staletí byl Jan dokonce někdy považován za Maďara „Giovanni Ungaro abbate di Sirmio“ (*Storia delle vite de Pontefici di Bartolomeo Platina. Edizione novissima*, díl III., Venezia, 1763, str. 11.), někdy je tato chybná informace přebírána ještě dnes např. na webových stránkách Salvadora Mirandy *The Cardinals of the Holy Roman Church*, kde je to o to zvlášťnější, že je sice považován

Nejsou sice žádné doklady o vztazích Jana s Oktaviánem či Guidem před vypuknutím schizmatu. Nejspíš však měl kladný vztah k Říši, nebo minimálně instituce, jejíž byl vrchní představený, měla s císařem dobré vztahy. Ze dne 30. listopadu 1158 pochází listina, v níž Fridrich vzal pod svoji ochranu všechny vallombrosiánské kláštery a ustanovil, že ani Florencie ani jiná města nesmějí od jejich sedláků a konvršů vyžadovat odvod jakýchkoli dávek.⁴³⁹ Listina je též důležitým důkazem pro tamní působení pozdějšího Kalixta III., neboť obsahuje jméno opata, kterým tou dobou byl opravdu jakýsi Janes.⁴⁴⁰ Během schizmatu stál na straně vzdoropapežů a stal se kardinálem-biskupem od sv. Albana. Brixius ho uvádí teprve mezi kardinály jmenovanými Paschalem III., neboť jako svědek v papežských listinách se pravidelně objevuje až od roku 1166.⁴⁴¹ Avšak již v listině datované 2. září 1163 z Arezza v níž Rainald z Dassel vyhláší, že občané italského města Anghiari podléhají výhradně císaři a Říši, se vyskytuje jako svědek „*Johannes Albanensis episcopus et cardinalis*“.⁴⁴² Stejně tak vystupuje jako svědek v listině vystavené o několik dní později, 7. září 1163, též v Arezzu.⁴⁴³ Jak již poznamenal Ohnsorge, pokud se nejednalo o pozdějšího papeže Kalixta III., tedy stejného muže, který vystupoval jako svědek v listinách Paschala III. v pozdějších letech, musel by nutně ještě před zářím roku 1163 jmenovat Viktor IV. kardinálem-biskupem od sv. Albana nějakého jiného muže jménem Jan.⁴⁴⁴ To se jeví jako krajně nepravděpodobné, mnohem spíše se Jan, ač již oficiálně jmenovaný kardinálem biskupem od sv. Albana, nezdržoval do daného roku v blízkosti papeže, ale pobýval stále ve funkci opata ve Strumi potažmo tedy okolí Arezza. Ohnsorge dokonce vyjadřuje domněnku, že mohl v letech 1163–1166 působit jako papežský legát pro Toskánsko. Jeho podpis známe pouze z Arezza a nikoli z listin Viktora IV. To by mohlo svědčit pro jeho legátské působení. Na papežský dvůr se navrátil asi až za Paschala III.⁴⁴⁵ Od roku 1166 do roku

původem za Maďara ze Sirmia, ale opata kláštera Struma u Arezza (<http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1159bishops.htm#Struma>, cit. 1. 6. 2016), ačkoli předpoklad jeho původu ze Sirmia vzešel zřejmě právě z nesprávné lokace kláštera Struma. Otto Hartwig již určil klášter jako Vallombrosiánský klášter nedaleko Arezza (HARTWIG, O. *Quellen und Forschungen zur ältesten Geschichte der Stadt Florenz*, díl II., Marburg, 1880, str. 78.).

⁴³⁹ MGH DD F I,2, č. 245, str. 41.

⁴⁴⁰ Tamtéž. „...*Johannis scilicet Strumensis abbatis*...“

⁴⁴¹ BRICIUS, J. M. *Die Mitglieder des Kardinalkollegiums*, str. 68.

⁴⁴² FICKER, J. *Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens*, díl IV., Innsbruck, 1873, č. 131, str. 172-4.

⁴⁴³ MITARELLI, J-B. – COSTADONI, A. *Annales Camaldulenses ordinis sancti Benedicti*, díl IV., Venice, 1759, str. 10-15.

⁴⁴⁴ OHNSORGE, W. *Päpstliche und gegenpäpstliche*, str. 16, pozn. 40.

⁴⁴⁵ Tamtéž, str. 17-18.

1168 ho pak lze spatřit po boku Paschala III. Po jeho smrti byl zvolen jako jeho nástupce na papežském stolci. K této příležitosti zanechal ve svém díle kardinál Boso, kancléř a životopisec Alexandra III. velmi negativně zabarvený popis Jana. Protivníky samozřejmě není radno chválit, ale spíše je žádoucí je ještě více znevážit. Boso k tomu napsal: „*Zvolili si jakéhosi Jana, někdejšího opata ze Strumi, odpadlíka, muže úskočného, nenasytného a nestálého.*“⁴⁴⁶ *S výsměchem a opovržením mnohých vyzdvihli třetí rohatou bestii na morový trůn. Věrolomníci a zatvrzelci vyzývali samotnou ohavnost a z ďáblského vnuknutí uctívali tu bestii. Tento odpadlík, který byl po zásluze nenáviděn a opovrhován všemi dobrými lidmi, lnul ke špatným lidem a zločincům, jejichž představeným a vládce se na dlouhou dobu stal. Jeho podporovatelé a členové domácnosti nebyli nic víc než odpadlíci, kuplíři, darmošlapí, zběhové z klášterů, odsouzení zločinci, zloději a loupežníci, kteří v nouzi snášeli to, co ukradli chudým pocestným a poutníkům.*“⁴⁴⁷ Bosův životopis Alexandra III. je rozhodně jedinečným svědectvím o událostech dané doby. V tomto případě je jeho popis vztahující se k osobnosti Jana excelentním případem textu s propagačním účelem. Může odrážet Bosovo osobní mínění o Kalixtovi, případně ukazovat, jak byl vnímán v táboře protivníka, především si však nechal Boso záležet, aby na něm nenechal nitku suchou. Tím, že ho vykreslil veskrze negativně, předcházel vytváření sympatií k jeho osobnosti. Je to černobílý obraz, jasné rozlišení dobrého a zlého. Z textu musí být na první pohled a beze vší pochybnosti jasné, že tím dobrým je Alexandr. Tento úryvek bohužel nevypovídá o charakteru Jana ze Strumi vlastně nic. I kdyby byla jeho osobnost opravdu shodná s Bosovým popisem, těžko by se tomu dalo věřit kvůli tendenčnosti autora. Každopádně je to skvělá ukázka toho, jaký obraz si o něm přála zanechat Alexandrova strana.

⁴⁴⁶ V latinském originále gyrovagum (akk.) =< gyrovagus, jednalo se o označení potulného mnicha, který nebyl vázán k žádnému místu ani konkrétní mnišské komunitě, užíváno pejorativně. (Více viz JACKSON, S. M. (Ed.) *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*, díl V., Michigan, 1953, str. 104.)

⁴⁴⁷ LP II, str. 420. „...assumpserunt quendam Iohannem, quondam abbatem Strumensem, virum apostatam, lubricum, voracem atque girovagum, et non sine risu et multorum ludibrio in cornutam tertiam bestiam in cathedra pestilentie, tanquam perfidi et pertinaces ipsam abominationem adoraverunt et venerari instinctu diabolico presumpserunt. Hic apostaticus homo cum pro suis meritis sperneretur ab omnibus bonis et odiretur, adhesit pravis et sceleratis quorum prepositus et princeps diutius exstitit. Cuius fautores ac domestici familiares solummodo fuerunt apostate, lenones, scurre, fugitivi ex monasteriis et pro suis sceleribus dampneti, fures quoque et raptores qui sibi egeno et pauperi viatorum et peregrinatorum spolia conferebant.“

Kalixtovo působení v papežském úřadu nebylo ukončeno jeho smrtí, jako tomu bylo v předchozích dvou případech, nýbrž Benátským mírem. V červenci roku 1177 uzavřel císař Fridrich Barbarossa mír s papežem Alexandrem III. a uznal ho za právoplatného papeže. Kalixt tím ztratil svého nejvlivnějšího podporovatele. Na koncilu v Benátkách byl „*Jan opat ze Strumi, jenž byl zván papež Kalixt, a který byl třetím a posledním vzdoropapežem schizmatu, sesazen*“.⁴⁴⁸ Kalixt se však své pozice na papežském stolci nemínil snadno vzdát a podřídil se Alexandrovi. „*Jan ... stížen strachem opustil Vitrebo a na radu a s pomocí římského prefekta vstoupil na hrad Monte Albano*...“⁴⁴⁹ Nacházel se ve složité situaci, ztráta císařovy, podpory byla v tomto případě zásadní. Na jeho straně zůstaly stát římské šlechtické rodiny, který stály v opozici k Alexandru III. Co bylo ještě horší, císař proti němu začal podnikat aktivní kroky. Pohrozil mu říšskou klatbou, pokud se nepodřídí Alexandrovi, a především na jaře 1178 oblehlo vojsko Kristiána z Buchu hrad Monte Albano.⁴⁵⁰ Kalixt nakonec svůj odpor vzdal, neboť s císařem a Říší ztratil i hlavní pole své působnosti. Na svátek stětí Jana Křtitele (tj. 29. srpna) 1178 přišel do Tuscula, kde před Alexandra pokorně předstoupil a učinil veřejné vyznání svých hříchů.⁴⁵¹ Poté ho papež Alexandr jmenoval rektorem Beneventa.⁴⁵² Jako beneventský správce vystupuje v listině sepsané roku 1180.⁴⁵³ Datum jeho úmrtí ani místo jeho hrobu není známo.

⁴⁴⁸ STUBBS, W. *Chronica magistri Rogeri de Houedene*, díl II., London, 1869, str. 139. „...*Johannes abbas de Struma, qui vocatus fuerat papa Calixtus, qui etiam tertius et ultimus schismatis huius antipapa extiterat, degradatus est.*“

⁴⁴⁹ MURATORI, L. A. *Rerum Italicarum scriptores ab anno aerae christianae quingentesimo ad millesimumquingentesimum*, díl VII., Mediolanum, 1725, str. 241. „*Johannes ... timore correptus, Bitervum deferens, Praefecti consilio et auxilio, Albanum Montem intravit.*“

⁴⁵⁰ Srov. LAUDAGE, J. str. 232. LAUDAGE, Ch. *Kampf um den Stuhl Petri: Die Geschichte der Gegenpäpste*, str. 127. Hlavním zdrojem informací je k těmto událostem je *Romualdi Salernitani Chronicon*, str. 241-244 (in: MURATORI, *Rerum Italicarum scriptores*, VII., str. 3-244.).

⁴⁵¹ Tamtéž, str. 243-244.

⁴⁵² MGH SS 19, str. 312.

⁴⁵³ GIRGENSOHN, D. *Documenti Beneventani inediti del secolo XII*, Samnium, 1967, str. 310-313.

7.4 Inocenc III.

(29. září 1179-leden 1080)

Vlastním jménem Lando ze Sezzi. Muž, který se stal posledním protivníkem papeže Alexandra III. Informace o něm téměř žádné neexistují. Platí zde to samé, co v případě Jana ze Strumi. Inocenc navíc papežský úřad zastával velmi krátkou dobu a o to méně o něm bylo napsáno.

Brixius o něm píše jako o potomkovi starého langobardského šlechtického rodu z Lazia.⁴⁵⁴ Zřejmě pocházel z rodu Frangipani.⁴⁵⁵ O jeho životě před počátkem schizmatu nejsou žádné zprávy. Po vypuknutí schizmatu se přidal na stranu Viktora IV. a ten ho nedlouho po svém nástupu do papežského úřadu, rozhodně před datem 2. března 1160, jmenoval kardinálem-jáhnem od sv. Andělů na Rybím trhu.⁴⁵⁶ Vystupuje jako svědek v papežských listinách. Naposledy je znám jeho podpis z listiny Kalixta III. sepsané 15. dubna 1172 v toskánském Montalcinu.⁴⁵⁷ Nelze vyloučit, že poté byl pověřen nějakou legací, ale není to známo.

Poté, co se v roce 1178 Jan ze Strumi podřídil v Tusculu papeži Alexandru III., se samotné jádro Alexandrových odpůrců, skládající se z rodů vysoké římské šlechty rozhodlo zvolit si nového vzdoropapeže. Jejich volba padla právě na Landa ze Sezzi. V sekundární literatuře je většinou uváděn jako rok jeho zvolení 1179.⁴⁵⁸ To se zdá být poněkud nepravděpodobné, čekali by totiž se zvolením nového vzdoropapeže více nežli rok. Navíc by bezprostředně poté museli začít vyjednávat s papežem Alexandrem III. o vydání čerstvě zvoleného vzdoropapeže. Ten by tak v úřadu setrval sotva pár měsíců. Jediné vysvětlení by mohlo být, že si ho zvolili pouze za účelem jakéhosi druhu vydírání Alexandra III. Není to vyloučeno, ale pravděpodobnější by bylo, že jeho volba proběhla bezprostředně po ztrátě Kalixta, tedy nikoli 29. září 1179, ale 29. září 1178. Datum kladené k roku 1179 se dnes uvádí již zcela běžně, řekněme, že je však spíše tradiční. Ve starší literatuře, z níž je datace přebírána dodnes, je uváděno datum volby právě k roku

⁴⁵⁴ BRIXIUS, J. M. *Die Mitglieder des Kardinalkollegiums*, str. 68.

⁴⁵⁵ MGH SS 6, str. 418. *Sigiberti Continuatio Aquicinctina* neobsahuje jeho jméno, nýbrž zaznamenává, že si zvolili jako vzdoropapeže muže z rodu Frangipani.

⁴⁵⁶ 2. března 1160 již Lando, kardinál-jáhen od sv. Andělů na Rybím trhu, vystupuje jako svědek v listině Viktora IV. (APRI I., č. 321, str. 284-285.)

⁴⁵⁷ Tamtéž, č. 333, str. 296-297.

⁴⁵⁸ BRIXIUS, J. M. *Die Mitglieder des Kardinalkollegiums*, str. 68. LAUDAGE, J. str. 238, LAUDAGE, Ch. str. 127. SCHIMMELPFENNIG, B. *The Papacy*, New York, 1992, str. 267. ad. V žádném z těchto děl není tvrzení podpořeno přímým odkazem na pramen, pravděpodobně však vychází z JL II., str. 431.

1179. Hermann Reuter ve své knize v poznámce k tomuto datu nepodává v podstatě žádnou argumentaci.⁴⁵⁹ Pouze uvádí, že již *Breviarium*⁴⁶⁰ považovalo toto datum za správné a přesvědčit o jeho správnosti ho měla argumentace Wattericha v *Pontificum Romanorum*.⁴⁶¹ Ten uvádí rok 1178 za zaručeně chybný, neboť to nebylo jakkoli zmíněno na třetím Lateránském koncilu konajícím se na jaře 1179.⁴⁶² V podstatě tak zopakoval argument z *Breviaria*.⁴⁶³ Je otázkou, zda je tento argument opravdu dostatečný. Pro Alexandra představovala opozice římských rodin a jejich vyzdvižení Landa ze Sezzi zajisté nepříjemnost, avšak pominutelnou. Schizma pro něj bylo pravděpodobně ukončeno v roce 1177, kdy se do jeho obediencie navrátila Říše. Snad tedy nepovažoval za nutné rozebírat na koncilu muže, jehož působení mohlo mít při nejlepším lokální význam, když byly na pořadu mnohem důležitější otázky. Samozřejmě je to pouze domněnka.

K dataci volby Innocence existují, pokud je známo, pouze dva prameny, a to *Annales Ceccanenses* a *Sigiberti Continuatio Aquicinctina*, z nichž vychází daná datace. Je třeba se na ně tedy podívat blíže. *Annales Ceccanenses* tuto událost zcela jasně řadí k roku 1178.⁴⁶⁴ O trochu obtížnější je již datace u pokračování kroniky Sigiberta z Gemblaux, která je v tomto případě hlavním pramenem a je považována za bernou minci. Události týkající se vzdoropapeže Innocence III. zde totiž opravdu jsou zařazeny k roku 1179. Není zde však uvedeno konkrétní datum jeho volby, naopak je zde celá událost zasazena do souvislostí. Popis událostí začíná: „*Mezitím byla Římská církev poškozena násilím schizmatiků. Již po usmíření císaře Fridricha s papežem Alexandrem, Jan ze Strumi, ... dobrovolně padl papeži k nohám. ... Zbytek schizmatiků, který se nepodřídil církvi, si proti papeži Alexandrovi stanovili vzdoropapežem jakéhosi klerika z rodu těch, které Římané zvou Frangipani, jemuž říkali změněným jménem Innocenc III.*“⁴⁶⁵ Jak známo Benátský mír byl uzavřen v roce 1177 a Jan ze Strumi se poddal

⁴⁵⁹ REUTER, H. *Geschichte Alexanders des Dritten*, str. 497.

⁴⁶⁰ PAGI, F. *Breviarium historico-chronologico-criticum, illustriora Pontificum Romanorum gesta, conciliorum generalium acta*, díl III., Antverpiae, 1718, str. 106.

⁴⁶¹ WATTERICH, I. M. *Pontificum Romanorum qui fuerunt inde ab exeunte saeculo IX usque ad finem saeculi XIII Vitae*, Lipsiae, 1862, str. 647.

⁴⁶² Tamtéž. „*Quod factum esse a. 1178, chronicon Fossae novae [Annales Ceccanenses] falso dicit, quum in concilio Lateranensi a. 1179 habito nulla fiat istius intrusi mentio.*“

⁴⁶³ PAGI, F. *Breviarium*, str. 106. „...cum in Concilio Lateranensi mense Martio illius anni [1179] congregato, nullum eiusdem Innocentii pseudo-Pontificatus vestigium extet...“

⁴⁶⁴ MGH SS 19, str. 286.

⁴⁶⁵ MGH SS 6, str. 418. „*Interum Romana ecclesia scismaticorum affligitur violentia. Nam post reconciliationem Frederici imperatoris cum Alexandro papa, Iohannes Strumensis, ..., ad pedes domni pape*

Alexandrovi 1178. Přiřazení k danému roku se tedy zjevně netýká všech událostí popsaných na tomto místě. Volba mohla padnout na tento rok kvůli událostem popisovaným dále a nikoli nutně kvůli samotné volbě vzdoropapeže. Innocencovi totiž poskytl útočiště bratr jeho předchůdce Oktaviána z Monticelli, zřejmě na svém hradě Palombara. Alexandr s ním vyjednával a nakonec od něj za vysokou částku pevnost odkoupil. Poté, se kardinál-jáhen Hugo, nejvznešenější mezi Římany, zmocnil zmíněné pevnost. Innocenc byl předveden před Alexandra a navždy uvězněn v La Cavě. Zařazeno je to k roku 1179, neboť daný rok proběhlo vyjednávání Alexandra o vydání pevnosti, potažmo tedy vzdoropapeže a také jejímu získání. To, že by se všechny tyto události, tedy zvolení, vyjednávání, odkoupení hradu, jeho obsazení a ještě i uvěznění Landa ze Sezzi, měly odehrát během pouhých tří měsíců, vzbuzuje minimálně jistou skepsi. Navíc je minimálně diskutabilní, proč je jako rok zajetí a uvěznění uváděn rok 1180 obsažený v *Annales Ceccanenses*,⁴⁶⁶ a nikoli též rok 1179, k němuž je zajetí přiřazeno v *Continuatio Aquicinctina*, pokud je tento pramen pro tyto konkrétní události považován za věrohodnější. Navíc, i když autor zmíněných análů dle výše zmíněných autorů uvedl špatnou dataci roku, je jimi beze vší pochybnosti přebírána datace konkrétního dne.

Datum úmrtí Landa ze Sezzi není známé, nejdříve nejspíš po lednu 1180. Místem jeho úmrtí a pohřbení byl snad klášter La Cava, v němž měl být uvězněn společně se svými komplici.⁴⁶⁷

corruit ultroneus. ... Porro schismatici quietem non ferentes ecclesiae, interum quendam clericum de progenie illorum, quos Frangipanes Romani vocant, contra papam Alexandrum antipapam statuunt, quem mutato nomine Innocentium tercium vocitarunt."

⁴⁶⁶ MGH SS 19, str. 287.

⁴⁶⁷ Tamtéž. „...et apud Caveam cum complicibus suis in exilium ductus est.“

8. Závěr

Vykreslení církevní politiky vzdoropapežů zůstává nutně pouze mlhavým náčrtem, jehož kontury se snad časem ještě stanou ostřejšími, pravděpodobně se však nikdy zcela nevyjasní. Nicméně i z tohoto náčrtu vyplývá, že nebyli pouhými loutkami bez vlastního názoru. Přinejmenším v případě Viktora IV. lze prokazatelně vystopovat jeho vlastní politické směřování. V době svého kardinálského úřadu nalezl sympatii k Říši i císaři a přilnul k tamnímu prostředí. Zhoršující se vztahy mezi papežstvím a císařem vnímal na rozdíl od jiných členů kardinálského kolegia velmi negativně. Nelíbil se mu směr, kterým se začala papežská politika ubírat. Jako prioritu spatřoval dobré zachování vztahů s císařem, neboť se snad domníval, že papež a císař, jako nejvyšší představitelé církevní a světské moci a hybatelé věcí tohoto světa, by měli jednat v souladu, nikoli protichůdně, poháněni vzájemnou averzí.

Po smrti Hadriána IV. proti sobě stanuly strany, které se vytvořily v předchozích letech a diametrální odlišnost jejich představ o dalším směřování papežství dala vzniknout dlouhému schizmatu. Viktor se v této překérní situaci obrátil na Říši a uspěl. Jeho hlavní cíl, tedy aby byla zachována harmonie mezi politikou papeže a císaře, se mu podařilo bezezbytku vyplnit již na počátku svého pontifikátu. Avšak pro jeho soustředěnost na císařství selhal v úkolu naklonit na svoji stranu zbytek křesťanského světa. Jako diplomat byl příliš slabý a neobratný s rétorikou nevytříbenou. Naopak jeho soupeř v těchto disciplínách vynikal.

Viktorovým cílem byla zřejmě také podpora rytířských církevních řádů, neboť bezprostředně po svém nástupu vydal privilegium po vzoru svého předchůdce Inocence II. pro řád Johanitů. Další jeho vyšší politické cíle a názory se ztrácejí ve víru schizmatu. Jeho činnost byla soustředěna především na získání podpory panovníků a kléru. Po celé období jeho pontifikátu přecházel od synody k synodě, jejichž hlavním a dle evidence i jediným cílem bylo potvrzení jeho právoplatnosti a rozšíření vlivu.

Vztahy Viktora s císařem byly vynikající. Císař se mu stal obrazně mečem i štítem a snažil se prosadit jeho právoplatnost stejně, jako tomu činil on sám. Důvodem bylo, že ve Viktorovi měl rozhodně lepšího spojence a partnera nežli v Alexandru III., nikoli jeho snadná ovladatelnost. Viktor byl názorově pevný, rozhodný a vedl úřad přísnou rukou, která se stala již za jeho kardinálského působení předmětem chvály

a zároveň lehké kritiky od Adama z Ebrachu.⁴⁶⁸ Mýtus o císařově nadřazenosti vůči papeži vznikl především díky lepšímu dochování materiálů dokumentujících aktivitu císaře, v souvislosti se schizmatem, která alespoň zdánlivě převyšovala přímé akce Viktora IV. Císař měl rozhodně lepší výchozí pozici pro vyjednávání, nicméně legáti z říšského kléru zastupovali často nejen císaře, ale zároveň i papeže. Zda se názory Viktora opravdu ztotožňovaly s císařovými či nikoli, se dnes již asi nedozvíme. Každopádně je jasné, že pokud se třeba i zásadně lišily, Viktor nebyl v postavení, v němž by mohl riskovat názorový střet s císařem a ztrátu své jediné opory.

Prameny nám nedovolují proniknout do problematiky Viktorových postojů k císařskému pojetí vlády či nadřazenost papežské moci příliš podrobně. Nicméně na základě ojediněle dochované arengy jedné z jeho listin, lze alespoň částečně odvodit, jaké postavení vůči sobě měla papežská a císařská moc v jeho očích. Papežství u něj bylo spíše partnerem císařství nežli tím, kdo ho utvářel a byl mu nadřazen. V případě problému, který vznikl mezi papežem a císařem v souvislosti s císařovým vykonáním *officia strepae* při setkání s Hadriánem IV. v roce 1155 se lze domnívat, že byl jedním z mužů, kteří nakonec pozitivně ovlivnili rozhodnutí císaře. Boso ho popisuje jako nezvaného hosta při vyjednávání papežských legátů a císaře, jenž setkání u Sutri předcházelo, víme tedy, že byl přítomen. Ačkoli je v daném prameni vykreslen jako narušitel, byl jako muž znalý obou prostředí spíše spojujícím článkem mezi nimi. Prameny nezmiňují, kdo zprostředkoval komunikaci mezi papežem a císařem bezprostředně po vzniku nedorozumění ve Sutri, ale někdo takový nejspíše byl. Právě Oktavián by se jevil být vynikajícím prostředníkem, který snad i podal výklad Konstantinovi donace tak, aby císaře neurážel a ten se nebránil jeho vykonání. Mohl též pozitivně zapůsobit na papeže, aby souhlasil s odstraněním inkriminované malby Fridrichova předchůdce Lothara jako papežského leníka. Konstantinovu donaci snad vnímal jako obřad vyjadřující pouhou úctu, tedy nikoli s konotací, že je císař podřízen papeži. Po tomto prvotním incidentu císař na sněmu v Pavii s provedením daného rituálu neotálel. Bez pramenů, kterými by bylo možné toto vše podložit, to však nutně zůstává na úrovni domněnek.

Vzdoropapežové Paschal III. a Kalixt III. se nacházeli ještě v těžší situaci nežli jejich předchůdce. Jako osobnosti již nebyly tak výrazné a jejich politické cíle jsou ještě nejjasnější nežli u Viktora. Paschalovou touhou byl zřejmě návrat do Říma, neboť ze severu Itálie, kde sídlil jeho předchůdce, se přemístil do Viterba. Na přesun do Latia

⁴⁶⁸ Viz výše Prosopografická část: Viktor IV.

směřoval nejspíš většinu své energie, což snad ovlivnilo i činnost jeho kanceláře, která na počátku pontifikátu v podstatě stagnovala. Obnovení její funkčnosti sledujeme až na podzim 1165, kdy se usídlil ve Viterbu a s pomocí Kristiána z Buchu se snažil získat pod kontrolu tamní oblast. Jeho dikce v dopisech a listinách se výrazně lišila od jeho předchůdce, byla ostřejší a rozhodnější. Paschal nakonec dosáhl přesídlení do Říma díky zásahu císařského vojska v roce 1167. Ani poté mu však nebylo dopřáno, aby plně rozvinul svoji politiku. Po jeho usazení v Římě produkce listin opět klesá, jeho pozice zde tedy nejspíš nebyla bezproblémová a soustředil se na její stabilizaci. Neúspěšně. Kalixt III. byl nucen Řím opustit brzy po své volbě a až do konce svého pontifikátu sídlil ve Viterbu.

Ačkoli byla doba Kalixtova pontifikátu nejdelší, rozhodně nebyla nejúspěšnější. Nejen, že si nezískal nové příznivce, ale navíc ztrácel kontakt s říšským klérem i s císařem, s nimiž komunikoval výhradně prostřednictvím legátů. Císař za ním stál vázán přísahami z Würzburgu, ale nikoli již osobní náklonností, jako tomu bylo v případě obou jeho předchůdců. Kalixt se za celou dobu nijak výrazněji neprojevil. Rekonstruovat jím vytyčené politické cíle nelze. Na rozdíl od Viktora či Paschala se jeví jako slabá a nepřilíš schopná osobnost. Důkazem toho je i postupný odklon říšského kléru i císaře, vedoucí k uzavření míru v Benátkách a uznání právoplatnosti Alexandra III.

U Inocence III., který byl zvolen posledním vzdorným ostrůvkem římské šlechty, je známá v podstatě pouze jeho existence. Zkratkovitá zmínka o jeho volbě a pontifikátu se dochovala všehovšudy ve dvou rukopisech. O jeho pohnutkách či úmyslech nelze říci vůbec nic, pokud tedy nemáme v úmyslu vytvářet naprostou historickou fabulaci.

Nikoli neschopnost, ale brzký odchod prvních dvou vzdoropapežů na onen svět byl hlavní příčinou selhání Alexandrových protivníků a zapomenutí jejich politiky. Neboť jak stojí v díle Gottfrieda z Viterba:

„Ten, který zemřel je hříšný, který přežil je blažený.

Tak za života papežem, ve smrti pak viníkem.

Tento zákon Bůh stanovil, kdo zemře je hříšníkem.“⁴⁶⁹

⁴⁶⁹ MGH SS XXII, str. 314. „*Qui moritur, reusest, qui vixerit, illebeatur; Sic statpapatu vita, statmortereatus. Tali lege Deus fit moriendoreus.*“

9. Literatura a prameny

Literatura

ALLEN, P. - NEIL, B., *The Letters of Gelasius I (492-496). Pastor and Micro-Manager of the Church of Rome*, Turnhout: Brepols, 2014.

BACHMANN, J. *Die Päpstliche Legaten in Deutschland und Skandinavien 1125-1159*, Berlin: Ebering, 1913.

BARBER, M. *The Crusader States*, New Heaven/London: Yale University Press, 2012.

BARBER, M. – BATE, K. *Letters from the East: Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries*, Farnham: Ashgate, 2010.

BARLOW, F. The English, Norman, and French Councils Called to Deal with the Papal Schism of 1159, in: *The English Historical Review*, vol. 51, č. 202, 1936, str. 264-268.

BORGOLTE, P. *Petrusnachfolge und Kaiserimitation: Die Grablegen der Päpste, ihre Genese und Traditionsbildung*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1989.

BOURNAZEL, E. Suger and the Capetians, in: GERSON, P.L. *Abbot Suger and Saint-Denis: a symposium*, New York: The Metropolitan Museum of Art, 1987.

BRACKMANN, A. et al. *Germania pontificia*, 1911-2005.

BRIXIUS, J. M. *Die Mitglieder des Kardinalkollegiums von 1130-1181*, Berlin: R. Trenkel, 1912.

BURNS, J. H. (Ed.) *The Cambridge History of Medieval Political Thought c.350-c.1450*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

CANNING, J. *A History of Medieval Political Thought: 300-1450*, London: Routledge, 1996.

CLASSEN, P. Das Konzil von Toulouse 1160: eine Fiktion, in: *Deutschen Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 29, 1973, str. 220-223.

CLOSKO, G. *History of Political Theory: An Introduction. Volume I: Ancient and Medieval*, Oxford: Oxford University Press, 2012.

DEÉR, J. *Papsttum und Normannen: Untersuchungen zu ihren lehnsrechtlichen und kirchenpolitischen Beziehungen*, Köln/Wien: Böhlau, 1972.

DE LONG, J. L. *The Power and the Glorification: Papal Pretensions and the Art of Propaganda in the fifteenth and sixteenth centuries*, Pennsylvania, 2013.

DOPSCH, H. (Ed.) *Geschichte Salzburgs: Stadt und Land, Salzburg*: Salzburger Druckerei, 1981.

DUGGAN, A. J. Totius christianitas caput. The Pope and the Princes, in: BOLTON, B. - DUGGAN, A. J. (Eds.) *Adrian IV., The English Pope (1154-1159)*, Aldershot, 2003, str. 105-155.

DUNKEN, G. *Die politische Wirksamkeit der päpstlichen Legaten in der Zeit des Kampfes zwischen Kaisertum und Papsttum in Oberitalien unter Friedrich I.*, Berlin, 1931.

EDBURY, P.W.- ROWE, J.G. *William of Tyre: Historian of the Latin East*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

EICHMANN, E. Das officium stratoris et strepae, in: *Historische Zeitschrift*, 142, 1930, str. 16-40.

ENGELS, O. Zum Konstanzer Vertrag von 1153, in: HEHL, E.D. - SEIBERT, H. - STAAB, F. (Eds.) *Deus qui mutat tempora. Menschen und Institutionen im Wandel des Mittelalters*, Sigmaringen, 1987.

FICKER, J. *Forschungen zur Reichs- und Rechtsgeschichte Italiens*, díl IV., Innsbruck: Wagner, 1873.

FLORI, J. *Richard Lví srdce: Král a rytíř*, Praha: Argo, 2016.

FUHRMANN H. *Einladung ins Mittelalter*, München: C. H. Beck, 1997.

FUHRMANN, H. *Germany in the High Middle Ages c. 1050-1200*. New York: Cambridge University Press, 1986.

GETZ, CH. S. *Music in the Collective Experience in Sixteenth-century Milan*, Aldershot: Ashgate, 2005.

GOEZ, E. Die fränkischen Zisterzen im Alexander-Schisma, in: ERKENS, F.-R. - Wolff, H. (Eds.) *Von Sacerdotium und regnum: geistliche und weltliche Gewalt im frühen und hohen Mittelalter*, Köln/Wien, 2002, str. 491-518.

GÖRICH, K. *Die Ehre Friedrich Barbarossa. Kommunikation, Konflikt und politisches Handeln im 12. Jahrhundert*, Darmstadt: Wiss. Buchges., 2001.

GÖRICH, K. *Friedrich Barbarossa: eine Biographie*. München: C.H. Beck, 2011.

GREGOROVIVUS, F. *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter: vom V. bis zum XVI. Jahrhundert*, IV., Stuttgart: Gotta'scher Verlag, 1862.

HACK, A. T. *Das Empfangszeremoniell bei mittelalterlichen Papst-Kaiser-Treffen*, Köln/Wien: Böhlau, 1999.

HEINEMEYER, W. „beneficium – non feudum sed bonum factum“. Der Streit auf dem Reichstag zu Besançon, in: *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde*, Köln/Wien: Böhlau, 15, 1969, str. 155-236.

HERKENRATH, R. M. Ein Brief Kaiser Friedrichs I. an Papst Viktor IV., in: *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde*, Köln/Graz, sv. 17, 1971, str. 286-292.

HERKENRATH, R.M. *Reinold von Dassel, Reichskanzler und Erzbischof von Köln*, Graz, 1962.

HOLTZMANN, R. Zum Strator- und Marschalldienst: Zugleich eine Erwiderung, in: *Historische Zeitschrift*, 145, 1932, str. 301-350.

HOSLER, J. D. *John of Salisbury: Military Authority of the Twelfth-Century Renaissance*, Leiden/Boston: Brill, 2013.

CHENEY, M. G. The recognition of Pope Alexander III: some neglected evidence, in: *The English Historical Review*, 84, 1969, str. 474-497.

JACKSON, S. M. (Ed.) *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*, dfl V., Michigan: Baker Book House, 1953.

KEHR, P. Zur Geschichte Victoris IV., in: *Neues Archiv der Gesellschaft für Ältere Deutsche Geschichtskunde zur Beförderung einer Gesamtausgabe der Quellenschriften deutscher Geschichten des Mittelalters*, 46, 1926, str. 53-85.

KERNER, M. *Karl der Große: Entschleierung eines Mythos*, Köln/ Wien: Böhlau, 2000.

KRINGS, B. Die Prämonstratenser und ihr weiblicher Zweig, in: CRUSIUS, I.-FLECHENECKER, H. *Studien zum Prämonstratenserorden*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2003, str. 75-106.

LANGEN, J. Die zwei Schwerter, in: *Revue internationale de théologie*, č. 4, 1896, str. 635-653.

LAUDAGE, CH. *Kampf um der Stuhl Petri: Die Geschichte der Gegenpäpste*, Freiburg im Breisgau/Wien: Herder, 2012.

LAUDAGE, J. *Alexander III. a Friedrich Barbarossa*, Köln/ Wien: Böhlau, 1997.

Lexikon des Mittelalters, CD-ROM-Ausgabe, J. B. Metzler, 2000.

LÖWENFELD, S. Kleinere Beiträge, in: *Neues Archiv der Gesellschaft für Ältere Deutsche Geschichtskunde zur Beförderung einer Gesamtausgabe der Quellschriften deutscher Geschichten des Mittelalters*, 12, Hannover: Hahn'sche Buchhandlung, 1886, str. 595-616.

MADERTONER, W. *Die zwiespältige Papstwahl des Jahres 1159*, Wien: VWGÖ, 1987.

MALECZEK, W. Das Schisma von 1159 bis 1177: Erfolgsstrategie und Misserfolgsgründe, in: MÜLLER, H. – HOTZ, B. (Eds.) *Gegenpäpste: Ein unerwünschtes Mittelalterliches Phänomen*, Köln-Wien, 2012, str. 165-204.

MALECZEK, W. *Die Kardinäle von 1143 bis 1216. Exklusive Papstwähler und erste Agenten der päpstlichen plenitudo potestatis*, in: DENDORFER, J.- LÜTZELSCHWAB (Eds.) *Geschichte des Kardinalats im Mittelalter*, Stuttgart, 2011, str. 96-154.

MAYR, H. *Der Pontifikat des Gegenpapstes Viktor IV. (1159-1164): Beiträge zu seiner Biographie*, Wien, Universität, Dissertation, 1977.

MAYR, H. *Der Pontifikat des Gegenpapstes Viktor IV. (1159-1164) im Spiegel seiner Urkunden*, Wien, Universität, Hausarbeit, 1974.

MENANT, F. *Lombardia feudale: Studi sull'aristocrazia padana nei secoli X-XIII*, Milano: Vita e Pensiero, 1994.

MORRIS, C. *The Papal Monarchy: The Western Church from 1050 to 1250*, Oxford: Clarendon Press, 1991.

NORGATE, K. *England under the Angevin Kings*, London: Macmillan, 1887.

OHNSORGE, W. Eine Ebracher Briefsammlung, in: *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 20, 1928/29, str. 29-39.

OHNSORGE, W. *Päpstliche und gegenpäpstliche Legaten in Deutschland und Skandinavien 1159-1181*, Berlin: Ebering, 1929.

OPLL, F. *Fridrich Barbarossa císař a rytíř*, Praha: Paseka, 2001.

PETERSOHN, J. Der Vertrag des Römischen Senats mit Papst Clemens III. (1188) und das Pactum Friedrich Barbarossas mit den Römern (1167), in: *Mitteilungen des instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, LXXXII., Wien-Köln-Graz, 1974, str. 289-337.

PREISS, M. *Die politische Tätigkeit und Stellung der Cisterzienser im Schisma von 1159-1177*, Berlin: Ebering, 1934.

RASSOW, P. *Honor imperii. Die neue Politik Friedrich Barbarossas 1152-1159*, München: Oldenbourg, 1961.

REUTER, H. *Geschichte Alexanders des Dritten und der Kirche seiner Zeit*, díl III., Leipzig: Teubner, 1864.

REUTER, T. Das Edikt Friedrich Barbarossas gegen die Zisterzienser, in: *Mitteilung des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, Wien/München, č. 84, 1976, str. 328-336.

REUTER, T. *The papal schism, the Empire and the West, 1159-1169*, Oxford, 1975.

RILEY-SMITH, J. *The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus 1050-1310*, London: Macmillan, 1967.

ROBINSON, I. S. *The papacy 1073-1198: continuity and innovation*. New York: Cambridge University Press, 1990.

ROWE, J. G. Hadrian IV, the Byzantine Empire, and the Latin Orient, in: SANDQUIST, T. A. – POWICKE, M. R. *Essays in medieval history presented to Bertie Wilkinson*, Toronto: University of Toronto Press, 1969, str. 3-16.

SCHIMMELPFENNIG, Bernhard. *The papacy*. New York: Columbia University Press, c1992. ISBN 02-310-7515-4.

SCHMALE, F-J. Friedrich I. und Ludwig VII. im Sommer des Jahres 1162, in: *Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte*, 31, 1968, str. 315-368.

SCHOLZ, S. Symbolik und Zeremonien bei den Päpsten in der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts, in: WEINFURTER, S. *Stauferreich im Wandel*, Stuttgart: Thorbecke, 2002, str. 131-148.

SCHWARZMAIER, H. Zur Familie Viktors IV. in der Sabina. *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 48, 1986, str. 64-79.

SIMONSFELD, H. *Jahrbucher des Deutschen Reiches unter Friedrich I.*, Leipzig: Duncker & Humblot, 1908.

SOMMERVILLE, R. *Pope Alexander III and the Council of Tours (1163): A Study of Ecclesiastical Politics and Institutions in the Twelfth Century*, Berkley/Los Angeles: University of California Press, 1977.

- SPRENGER, K. *Zwischen den Stühlen: Studien zur Wahrnehmung des Alexandrinischen Schismas in Reichsitalien (1159–1177)*, Berlin: De Gruyter, 2012.
- Storia delle vite de Pontefici di Bartolomeo Platina. Edizione novissima*, díl III., Venezia: Ferrarin, 1763.
- STRNADOVÁ, K. *Adalbert III. a jeho doba*, Praha, 2014, bakalářská práce FFUK.
- STROLL, M. *The medieval Abbey of Farfa: target of papal and imperial ambitions*. New York: Brill, 1997.
- STUBBS, W. *Chronica magistri Rogeri de Houedene*, díl II., London: Longmans, 1869.
- SUCHÁNEK, D. – DRŠKA, V. *Církevní dějiny. Antika a středověk*, Praha: Grada, 2013.
- WHITE, G. H. The parentage of Herbert Chamberlain, in: *Notes and Queries*, CLXII (jun18; jun25), 1932, str. 439-441; 453-455.
- ZATSCHEK, H. *Beiträge zur Geschichte des Konstanzer Vertrages vom Jahre 1153*, Wien: Hölder-Pichler-Tempsky, 1930.
- ZEILLINGER, K. Zwei Diplome Barbarossa für seine römischen Parteigänger (1159), in: *Deutsches Archiv Für Erforschung des Mittelalters*, 20, 1964, str. 568-581.
- ZENKER, B. *Die Mitglieder des Kardinalkollegiums von 1130 bis 1159*, Würzburg, 1964.
- ZOEPFFEL, R. *Die Papstwahlen und die mit ihnen im nächsten Zusammenhang stehenden Ceremonien in ihrer Entwicklung vom 11. bis zum 14. Jahrhundert*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1871.
- ŽEMLIČKA, J. *Čechy v době knížecí*, Praha: NLN 2007.

Prameny

BERNIER, J. *Histoire de Blois, contenant les antiquitez et singularitez du comte de Blois*, Paris: Francois Muguet, 1682.

BOUQUET, M. *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, XV.- XVI., Paris, 1878.

BÖHMER, J. F.- FICKER, J. et al. *Regesta imperii*, 1839-2016.

BRIAL, M. J. J. (Ed.) *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, XVI., Paris: Imprimerie Royale , 1814.

COCQUELIN, C. (Ed.) *Bullarum privilegiorum ac diplomatum Romanorum Pontificum amplissima collectio*, II., Roma: Mainardi, 1739.

Collectio canonum Ecclesiae Hispaniae ex probatissimis ac pervetustis codicibus, Madrid: Tophographia Regia, 1808.

DUCHESNE, F. (Ed.) *Historiae Francorum Scriptores*, IV., Paris, 1641.

DUCHESNE, L. (Ed.) *Le Liber pontificalis: texte, introduction et commentaire*, II., Paris: de Boccard, 1892.

Falconis Beneventani Chronicon, in: MIGNE, J-P. (Ed.) *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, CLXXIII., Paris: Garnier, 1854.

FABRE, P. *Le liber censuum de l'Église Romaine*, Paris: Fontemoing, 1910.

FRIEDRICH, G. (Ed.) *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* I., Praha: Sumptibus Comitiorum Regni Bohemiae, 1904-1907.

FRITZ, W. (Ed.) *Quellen zum Wormser Konkordat*, Berlin: de Gruyter, 1955.

GILES, J. A. (Ed.) *Arnulfi Lexoviensis episcopi epistolae*, Oxford: J. H. Parker, 1844.

GIORGI, I. – BALZANI, U. (Eds.) *Il regesto di Farfa*, III.-IV., Roma: Presso la Società, 1883.

GIRGENSOHN, D. *Documenti Beneventani inediti del secolo XII*, Samnium, 1967.

HARTWIG, O. *Quellen und Forschungen zur ältesten Geschichte der Stadt Florenz*, dñl II., Marburg: Elwert, 1880.

Helmold z Bosau: Kronika Slovanů, Přel. Jan Zdichynec, Praha: Argo, 2012.

HÖFLER, C. (Ed.) Der Epistolarcodex des Klosters Reinhardsbrunn saeculum XII., in: *Archiv für Österreichische Geschichtsquellen*, 6, Wien, 1850, str. 1-66.

HOLDER-EGGER, O. (Ed.) *Die Chronik des Propstes Burchard von Ursberg*, Hannover: Hahn, 1916.

HOLDER-EGGER, O. (Ed.) *Gesta Federici I. imperatoris in Lombardia auct. cive mediolanensi (Annales mediolanenses maiores)*, Hannover: Hahn, 1892.

HOLTZMANN, W. *Papsturkunden in England*, Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1931.

HOOGEWEG, H. (Ed.) *Urkundenbuch des Hochstifts Hildesheim und seiner Bischöfe*, I., Hannover, 1896.

HUYGENS, R.B.C. (Ed.) *Willelmi Tyrensis archiepiscopi Chronicon*, Turnhout: Brepols, 1986.

JAFFÉ, P. – LÖWENFELD, S. *Regesta pontificum Romanorum: ab condita Ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*, Lipsiae: Vait, 1819-1891.

KEHR, P. (Ed.) *Papsturkunden in Spanien: Vorarbeiten zur Hispania pontificia*, 1-2, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1926-28.

LIVERANI, F. (Ed.) *Spicilegium Liberianum*, Florancie: Cambiagi, 1863.

LUCHAIRE, A. (Ed.) *Études sur quelques manuscrits de Rome et de Paris*, Paris, 1899.

LUPUS, CH. (Ed.) *Epistolae et vita divi Thomae martyris et archiepiscopi Cantuariensis*, Brusel, 1682.

MITARELLI, J-B. – COSTADONI, A. (Eds.) *Annales Camaldulenses ordinis sancti Benedicti*, dıl IV., Venice: Monasterium Sancti Michaelis de Muriano, 1759.

MURATORI, L. A. (Ed.) *Rerum italicarum scriptores*, dıl VI., VII., XXIV., Mediolani, 1725-1738.

PAGI, F. *Breviarium historico-chronologico-criticum, illustriora Pontificum Romanorum gesta, conciliorum generalium acta*, dıl III., Antverpiae, 1718.

PERTZ, G. H.- WAITZ, G. et al. *Monumenta Germaniae Historica*, 1823-2014.

PFLUGK-HARTTUNG, J. *Acta Pontificum Romanorum inedita*, dıl I.-III., Tübingen: Franz Fues, 1880-1886.

RAMACKERS, J. (Ed.) *Papsturkunden in den Niederlanden*, Berlin: Weidmann , 1933.

RENART, J. *The Romance of the Rose or Guillaume de Dole*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1993.

ROBERTSON, J. C. *Materials for the History of Thomas Becket, Archbishop of Canterbury*, VI., London: Longman, 1882.

TENGNAGEL, S. (Ed.) *Vetera Monumenta contra Schismaticos*, Ingolstadt, 1612.

THIEL, A. (Ed.) *Epistolae Romanorum pontificum genuinae: et quae ad eos scriptae sunt a S. Hilario usque ad Pelagium II.*, Brunsbergae: Eduard Peter, 1868.

STEVENSON, J. (Ed.) *Chronica de Mailros*, Edinburgh: Typis Societatis Edinburgensis, 1835.

UGHELLI, F. (Ed.) *Italia sacra*, X., Venice: Coleti, 1722.

WARREN, W.L. *Henry II.*, Berkley/Los Angeles: University of California Press, 1973.

WATTENBACH, W. Aus Stuttgart und Schaffhausen, in: *Neues Archiv der Gessellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, č. VI., rok 1881, str. 447-451.

WATTERICH, I. M. *Pontificum Romanorum qui fuerunt inde ab exeunte saeculo IX usque ad finem saeculi XIII Vitae*, Lipsiae: G. Engelmann, 1862.

WEIS, S. (Ed.) *Die Urkunden der Päpstlichen Legaten von Leo IX. bis Coelestin III. (1049-1198)*, Köln; Wien: Böhlau, 1995.

WIEDERHOLD, W. (Ed.) *Papsturkunden in Frankreich*, I., Berlin: Weidmann, 1906.

Zdroje online

Decretum Gratiani [online], Dostupné z: <http://geschichte.digital-sammlungen.de/decretum-gratiani/online/angebot>.

The Cardinals of the Holy Roman Church [online], Salvator Miranda 1998-2015.
Dostupné z: <http://www2.fiu.edu/~mirandas/cardinals.htm>.

Medieval Lands: A prosopography of medieval European noble and royal families [online], Foundation for Medieval Genealogy, 2006-2016.

Dostupné z: <http://fmg.ac/Projects/MedLands/>.

Medieval Women's Latin Letters [online],

Dostupné z: <https://epistolae.ccnmtl.columbia.edu/letter/105.html>.

Ioannes Saresberiensis, Epistola LIX. Ad Randulfum de Serris [online], Monumenta.ch,

Dostupné z:

http://monumenta.ch/latein/text.php?tabelle=Ioannes_Saresberiensis&rumpfid=Ioannes%20Saresberiensis,%20Epistulae,%20%20%2059&id=Ioannes%20Saresberiensis,%20Epistulae,%20%20%2059,%20%2034&level=99&level9798=&binary=&domain=&lang=0&von=advkonkordanz&hide_apparatus=1&inframe=1&jumpto=34&target=.

IVLIANI EPITOME LATINA NOVELLARVM IVSTINIANI, Const. XV, kp. 51.

[online] Dostupné z: http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/epitome_julien_1.htm.